

2022/3

XXXI. évfolyam

POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE

Az MTA Politikatudományi Bizottsága
és a Társadalomtudományi Kutatóközpont –
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, MTA Kiváló Kutatóhely
referált folyóirata

© Társadalomtudományi Kutatóközpont
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Magyar Tudományos Akadémia Kiváló Kutatóhely, 2022
© A folyóiratban publikáló szerzők, 2022

Kiadja a TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
A kiadásért felel a Társadalomtudományi Kutatóközpont főigazgatója

Társadalomtudományi Kutatóközpont
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
Postacím: 1453 Budapest, Pf. 25.

ISSN 1216-1438 (Nyomtatott)
ISSN 2064-6550 (Online)

Megjelenik a Compositio Libri Kft. gondozásában
Tördelő- és olvasószerkesztő: Kardos Gábor

Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft.
Felelős vezető: Dránovits Anna

A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
Postacím: 1453 Budapest, Pf. 25.
Telefon: 224-6724
Honlap: www.poltudszemle.hu
E-mail: posze@tk.hu
Szerkesztőségi titkár: D. Nagy Judit
Szerkesztőségi fogadóóra: kedden 9–13 óra között

TARTALOM

POLITIKAI TANULÁS

- *Holle Alexandra–Ványi Éva*: Helyzetkép a hazai iskolai állampolgári nevelésről. Kontextus, kudarcok, kutatási irányok és kihívások 7

KOMMUNIKÁCIÓ – MÉDIA

- *Burai Krisztina*: Érzelmek és viralitás a közösségi médiában. A pártok legnépszerűbb Facebook-bejegyzéseinek érzelmi töltete a 2018-as választási kampányban 37
- *Nábelek Fruzsina*: A negatív kampány magyarázatai. A kampánystratégia hálózati szemléletű megközelítése 59
- *Farkas Xénia–Bene Márton*: Orbán Viktor vizuális és verbális populista stílusa a Facebookon 82

KITEKINTŐ

- *Kiss Róbert–Zemplényi Lili Naómi*: Az Amerikai Politikai Fejlődés (APD) iskolája és a magyar politika mint történeti jelenség 111

RECENZÍÓ

- *Pál Gábor*: Kormányzás és közpolitika a döntés prizmáján keresztül (Boda Zsolt: Ki dönt? Kormányzási stílusok és közpolitikai változás Magyarországon 2002–2014. Budapest, Gondolat Kiadó–TK, 2020) 135

KÖNYVFIGYELŐ 145

ÖSSZEFOGLALÓK 149

Szerkesztők:

Szabó Andrea, (2014–, főszerkesztő 2019–)

Arató Krisztina (2019–)

Gyulai Attila (2022–)

Szerkesztőbizottság:

Szabó Márton (elnök)

Ágh Attila

Balogh István

Balogh László Levente

Bayer József

Boda Zsolt

Bozóki András

Csizmadia Ervin

Enyedi Zsolt

Ilonszki Gabriella

Körösényi András

Kurtán Sándor

Lánczi András

Pálné Kovács Ilona

Szabó Máté

Tóka Gábor

A folyóirat szerkesztői voltak:

Alapító szerkesztők:

Bozóki András (1992–1999)

Szabó Márton (1992–1994)

Szabó Máté (1992–1999)

Balázs Zoltán (2011–2012)

Boda Zsolt (2008–2018)

Csizmadia Ervin (2000–2013)

Fricz Tamás (1994–2013)

Kurtán Sándor (2000–2010)

Lánczi András (2000–2002)

Szűcs Zoltán Gábor (2014–2021)

POLITIKAI TANULÁS

Holle Alexandra–Ványi Éva

Helyzetkép a hazai iskolai állampolgári nevelésről.
Kontextus, kudarcok, kutatási irányok és kihívások

HELYZETKÉP A HAZAI ISKOLAI ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉSRŐL

Kontextus, kudarcok, kutatási irányok és kihívások

Holle Alexandra

(Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola)

Ványi Éva

(Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalom- és Politikatudományi Intézet,
Politikatudományi Tanszék)

*A tanulmány beérkezett: 2021. december 19., opponálás: 2022. február 4. – 2022. február 25.,
véglegesítve: 2022. július 6.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A magyar fiatalok apolitikussága, állampolgári passzivitása, szélsőséges polarizációja széles körben tárgyalt a szakirodalomban, melynek kapcsán időről időre felvetődik az iskolai állampolgári nevelés fejlesztésének szükségessége. Ennek ellenére e témában relatíve kevés társadalomtudományi tanulmány született az elmúlt három évtizedben. Jelen írásunkban kiindulási pontot kívánunk biztosítani az ilyen jellegű kutatásokhoz, melynek érdekében átfogó képet adunk a terület helyzetéről. A fogalom ismertetésén keresztül bemutatjuk a téma sokszínűségét, a történelmi kontextus felvázolásával ismertetjük a hátteret, amely ellehetleníti, hogy a fejlesztést egyszerű mintakövetéssel, az érett demokráciákban kidolgozott elképzelések, gyakorlatok átvételével meg lehessen oldani. Kitérünk az ifjúság-szociológia és a neveléstudomány rendszerváltás óta felhalmozott eredményeire, majd ennek segítségével azonosítjuk azokat a hiányokat, kutatási irányokat, melyek véleményünk szerint szükségesek a szakpolitikai javaslatok kidolgozásához. Úgy véljük, hogy az iskolai állampolgári nevelés fejlesztése érdekében az oktatáspolitikának el kellene köteleződnie a diákok állampolgári kompetenciáját és az iskolai tényezőket is vizsgáló rendszeres mérések mellett. Továbbá fontosnak tartjuk a témával kapcsolatos tanári hitek feltárását és az alternatív iskolákban, valamint az iskolán kívüli szférában működő állampolgári nevelési programok összegyűjtését.

Kulcsszavak: politikai szocializáció ■ állampolgári nevelés ■ közoktatás ■ ifjúság

1. BEVEZETÉS

A tanulmány írásának idején jelentek meg a legújabb ifjúságkutatás eredményei (Bíró-Nagy–Szabó, 2021), benne a magyar fiatalok politika iránti attitűdjeiről szóló adatokkal. Eszerint a fiatalok apolitikusak, kevésbé lázadó attitűdűek, pasz-

szívak és szélsőségesen polarizáltak. Jogosan merül fel a kérdés, hogy mi áll az adatok háttérében. Tanulmányunkban nem kívánunk elemzésbe bocsátkozni az összes lehetséges ok kapcsán, azonban egy tényező részletes leírására vállalkozunk és helyzetképet festünk az iskolai állampolgári nevelésről.

Az iskolai állampolgári nevelés fejlesztésének szükségessége vissza-visszatérő téma a hazai tudományos és közéletben. Számos szerző (Szabó, 2012, 2014, 2015, 2019; Bognár–Szabó, 2017; Oross–Szabó, 2017; Sik, 2017) a fiatalok politikai passzivitásának, demokráciával, politikával szembeni szkepticizmusának, vagy éppen a radikális szólamok iránti nyitottságának egy lehetséges ellenszerét látja e területben. Mások további kihívásokat is megneveznek, és a hazai politikai élet szélsőséges polarizációjával, illetve a politikai manipuláció és félretájékoztatás veszélyeivel is indokolják fontosságát (pl. Egyensúly Intézet, 2021). Annak ellenére, hogy a téma relevanciáját konszenzus övezi, a hazai társadalomtudományok – egyetértve Bognár Adrienn és Szabó Andrea 2017-es megállapításával (20. o.) – relatíve keveset foglalkoznak a kérdéssel. Tanulmányunkkal amellet érvelünk, hogy érdemes lenne a hazai oktatási környezetben és a tudományos munkákban is nagyobb hangsúlyt fektetni az állampolgári nevelésre.

A felnövekvő nemzedékek politikai kultúrája meghatározó a politikai rendszer működése szempontjából, így az iskolai keretek között elsajátítható tudás a társadalom és a politika működéséről nem elhanyagolható tényező sem a társadalom, sem a tudományos élet számára. Közép-Európában történeti okoknál fogva különösen nem: a XX. század politikatörténete a térségben felfogható sűrű rendszerváltások történeteként is, amelyek természetesen hatottak az itt élők politikai percepcióira, nyomot hagytak politika iránti attitűdjeiken. A két világháború közötti időszakban a fejlődő demokráciától az autoriter rendszereken keresztül a diktatúrákig szinte minden politikai rendszert felvonultató országokban 1945 után szovjet típusú diktatúrákat vezettek be és működtettek az 1990-es évek demokratikus fordulatáig. A döntően tekintélyelvű rendszereknek a XX. század folyamán közös igénye volt a polgársaiban valamely eszme vagy ideológia melletti elköteleződés felülről irányított kialakítása, amelynek egyik eszköze az általános és a középiskolai oktatás volt. Magyarországon a Horthy-, a Rákosi-, és a Kádár-rendszer egyaránt (ki)használta a közoktatási rendszert és benne a tananyagot (Dévényi, 2013) az általa közvetíteni kívánt eszmék átadására és beültetésére a fiatalok generációjának.

Az állampolgári nevelés valamilyen ideája és annak működtetése tehát nem újkeletű a magyar oktatási rendszerben, ugyanakkor figyelemre méltó fejlemény, hogy a demokratikus politikai fordulat után az oktatás ezen speciális területe válságba került (Mátrai, 1997; Szabó, 2000, 2009; Szabó–Falus, 2000; Jakab, 2019). A rendszerváltás az oktatási rendszert illetően teljes apolitikusságot hozott magával, ami az újonnan formálódó demokratikus értékrend interiorizációját is megakasztotta, ráadásul az oktatásirányítás magára hagyta a pedagógusokat ezen a téren (Mátrai, 1997). Az alaptantervek útján bekerült ugyan az állampol-

gári kompetenciák fejlesztése a tananyagba, azonban az oktatási célért felelős pedagógusok, akiknek szocializációját hosszú évtizedeken keresztül éppen elmentés hatások alakították mind az eszmék mind az iskolai gyakorlat szempontjából, nem kaptak megfelelő módszertani támaszt, segítséget az új típusú tananyag, szemlélet átadásában (Egyensúly Intézet, 2021). Nem véletlen és tulajdonképpen érthető is az ennek folyományaként kialakult helyzet, miszerint a hazai közoktatási intézmények nagy részében a pedagógusok többsége a mai napig inkább kerüli a társadalmi, politikai vetületekkel bíró témák megvitatását.

Az iskolák és a pedagógusok két okból is nehéz helyzetbe kerültek a rendszerváltás következtében. Egyrészt, ahogyan azt a kelet-európai rendszerváltásokra való reflexiójában Dahrendorf (1990) kifejtette, a demokratikus eljárások és a politikai kultúra elsajátításához, meggyökeresedéséhez több évtized szükséges (Dahrendorfnál 60 év), így az oktatási rendszer felé megfogalmazott demokratikus, demokráciára nevelő elvárásoknak nem is lehetett meg a valódi gyökere sem a közoktatási intézményekben, sem a tanárképzésben, sem magukban a pedagógusokban. Másrészt a helyzetet nehezítette, hogy maguk a demokratikus eljárások, a vitakultúra sem képezte történetileg részét a magyar politikai kultúrának (Szabó–Falus, 2000; Körösi–Tóth–Török, 2007), így az egész társadalom jelen időben, párhuzamosan kezdte elsajátítani a demokratikus normákat, eljárásokat. Ráadásul a demokratikus politikai kultúra gyors elterjesztésére tett oktatási kísérletek felülről jöttek és a részvételi politikai kultúrát szorgalmazó amerikai és angol minták elterjesztésére irányultak (Jakab, 2019). Hiába adódott a mintakövetés lehetősége, az angolszász példákat követő eljárások nem illeszkedtek a rendszerváltás éveiben még erősen meghatározó szocializációs mintázatokba (Szabó, 2000), iskolai hagyományokba, beidegződésekbe (Jakab, 2019). Az e témában végzett kutatások egyre inkább mutatják (Mátrai, 1997; Szabó, 2000, 2009; Szabó–Falus, 2000), hogy a teljes mintakövetés történeti okok miatt sem volt kivitelezhető.¹

Jelen tanulmányunk célja, hogy átfogó képet adjon a hazai iskolai állampolgári nevelés helyzetéről, és ezáltal ösztönözze az e területre irányuló kutatásokat. Véleményünk szerint ehhez szükséges a téma hazai és nemzetközi szakirodalmának alapos ismerete. Utóbbival Holle (2022) foglalkozik, így jelen írásban előbbire koncentrálnunk. Mielőtt erre rátérnénk, szükséges röviden tisztázni, hogy mit is értünk az iskolai állampolgári nevelés fogalma alatt. Mivel a téma kontextusfüggő (Kennedy, 2019), úgy véljük, hogy nem folytatható érdemi vita a történelmi háttér figyelmen kívül hagyásával, így a fogalom tisztázása után áttekintést nyújtunk a magyarországi állampolgári nevelés XX. századi történetéről és fókuszairól. Ezt követően összegezzük az elmúlt három évtizedben felhalmozott kutatási eredményeket, amelyek főként a szociológia és a neveléstudomány köréből kerültek ki. Végül felvázolunk néhány lehetséges kutatási irányt és azonosítjuk azokat a kutatási kihívásokat, amelyeket a témával foglalkozva érzékeltünk.

2. AZ ISKOLAI ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS FOGALMA

Az állampolgári nevelés az állampolgári kompetenciák – attitűdök, készségek és tudás – fejlesztésére irányuló tevékenység, amelynek célja, hogy elősegítse és formálja az állampolgári aktivitást (Scorza, 2011: 232.). Egész életen át tartó és számos szintéren zajló folyamat (Crittenden–Levine, 2016), ugyanakkor mind a gyakorlatban, mind a tudományos diskurzusban az iskolai vagy felsőoktatási szintéren megvalósuló programok dominálnak. Az iskolai szakasz fókuszba állítását egyrészt az odajárók életkori sajátosságai indokolják – ez az időszak, amikor az állampolgári szokások és értékek hatékonyan alakíthatók –, másrészt az, hogy számos oktatási rendszer vagy intézmény céljaként deklarálja a diákok állampolgári nevelését (Crittenden–Levine, 2016). A kiemelt figyelem további pragmatikus indoka, hogy a politikai szocializáció ágensei közül a szakpolitika leginkább az iskolát tudja befolyásolni (Campbell, 2019). Ezen kívül az iskola az a terep, ahol a gyerekek először találkoznak a társadalomra jellemző intézményesített hatalmi aspektusokkal, indirekt módon elszájtátva a hierarchia, a tekintély és a szabályoknak való engedelmesség társadalmi normáit (Szabó, 2000).

Az iskolai állampolgári nevelés egy gyűjtőfogalom, hiszen számos különböző megvalósulási formája lehet, így például az állampolgári ismeretek átadását szolgáló tantárgyak, a különböző pedagógiai módszerek (pl. a csoportmunka, szimulációk) vagy olyan kevésbé direkt megnyilvánulások, mint az iskolai vagy osztálytermi légkör. Brighouse (2008) hármas tantervi tipológiáját alkalmazva mutat rá Bischoff (2016) a terület sokféleségére. Az iskolai állampolgári nevelés legnyilvánvalóbb formája a formális tantervbe foglalt része. Ez az európai oktatási rendszerekben alapvetően három megközelítésben – illetve gyakran ezek kombinációjaként – jelenik meg: önálló tantárgyként, egy tágabb tematikával rendelkező tantárgyba ágyazva, vagy transzverzális tanulási célként, tantárgyakon átívelően (Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2018). Bischoff (2016) másodikként a nem formális tanterv adta lehetőségeket említi, amelyek az iskola által nyújtott extrakurrikuláris tevékenységeket jelentik. Erre példa, ha diákkormányzat vagy vitaklub működik egy iskolában. Végül a rejtett tanterv – az iskolában jelen lévő látens hatásrendszerek összessége – is számos módon hozzájárul az állampolgári neveléshez. A rejtett tantervet spontán, nem szándékos tanulás keretében sajátítják el a tanulók. Fontossága és hatékonysága nem marad el a deklarált tantervétől, amelynek érvényesülését elősegítheti, de gátolhatja is. Kialakulásában szerepet játszanak a tanítási-tanulási folyamat strukturális tényezői és az iskola-rendszerek szereplőinek tulajdonságai is (Szabó László Tamás, 1985: 39–41).

Az iskolai állampolgári nevelés sokrétősége rámutat azon kritikák gyengeségére, amelyek mellett érvelnek, hogy az iskolákban nincs helye e tevékenységnek, az iskolának nem feladata, hogy felkészítse a fiatalokat állampolgári

szerepükre. A rejtett tanterv miatt ugyanis nem képzelhető el olyan állapot, amelyben az iskolának nincs politikai szocializációs hatása, továbbá maga a tudatos, szándékolt állampolgári nevelési tevékenység hiánya is szocializál (Csákó, 2009a). Az ismertetett definíció az állampolgári nevelés modern, demokratikus formáját írja le. A következőkben azt a történelmi kontextust mutatjuk be, amelyben az állampolgári nevelést nem demokratikus célok szolgálatába állították, és amelynek hatásai az állampolgári nevelés töredezettségében, iskolai megvalósulásának diszfunkcionalitásában a mai napig érzékelhetők.

3. A POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓ ÉS ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS MAGYARORSZÁGI SAJÁTOSSÁGAI A XX. SZÁZADBAN

3.1. Változó politikai rendszerek, változó politikai szocializációs mintázatok

Magyarország rövid XX. századi története bizonyos értelemben a rendszerváltások története. Az első világháború után az első politikai rendszert érő sokk az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása volt, amelyet a Magyar Királyság területén az Őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság – az évszázados történeti hagyományoktól eltérő – politikai rendszerei követtek. A Károlyi-féle népköztársaság a korabeli demokratikus igényekre próbált választ adni, a Tanácsköztársaság pedig a szovjet típusú politikai berendezkedés első kísérlete volt Magyarországon. Az utólag már átmenetinek értékelhető politikai kísérletek után 1920-tól alapjaiban visszaállt a parlamentáris működési rend, bár deklaráltan ideiglenesen vállalt hiányosságokkal, amely az államfői pozícióról és az államformáról való döntést illeti. Az 1920. évi I. törvénycikk alapján a királyi hatalomgyakorlás 1918-ban megszűnt, az ország államformája a kormányzói hatalom bevezetésével ideiglenesen került rendezésre. A kormányzói hatalom és a parlamentáris berendezkedés mint a politikai rendszer kerete végül a II. világháború végéig maradt fenn. A politikai intézmények működési keretét ebben az időszakban az egykori monarchia alapvető intézményei és nagyrészt politikai elitje adta. A korszak politikai fejlődésével párhuzamosan jelentek meg az új politikai szereplők a döntéshozatal színterein (többek között a szociáldemokrata párt, az egyéb liberális ellenzéki pártok, vagy az illegálisban működő kommunista párt(ok), a szélsőjobboldali, nyilas pártok).

A második világháború lezárultával ismét egy új, az akkori hazai és nemzetközi elvárásoknak és várankozásoknak megfelelő politikai rendszer került bevezetésre. A második világháború utáni politikai berendezkedést meghatározó nemzetközi egyezményeknek megfelelően Európa-szerte a demokratikus normák szerint kellett átalakítani a politikai rendszereket. Ez az elvárás egyaránt érvényes volt a kontinens nyugati és keleti részén közvetlenül a világhá-

ború után, függetlenül attól, hogy a moszkvai „százalékos megállapodásban” mely országok melyik későbbi hatalmi tömb fennhatósága alatt álltak. Ezek a rendszerek azonban csak epizód demokráciák lehettek Európa keleti részén, összefüggésben a Szovjetunió változó nagyhatalmi, (hideg)háborús törekvéseivel. Magyarországon az epizód demokrácia időszaka 1945–1949 közé esik. A tanulmányban az 1945–1949 közötti időszak politikai rendszerét a kialakított politikai intézményrendszer alapján tekintjük demokratikusnak, tudva azt, hogy annak működtetése több tekintetben nem felelt meg a demokratikus normáknak.² Éppen az idő rövidsége, valamint a Szovjetunió és a hazai kommunista párt törekvései a hatalmi viszonyok antidemokratikussá tételére tették ezt a korszakot epizóddá a magyar demokrácia fejlődéstörténetében. Az 1945. évi választójogi, majd az 1946. évi államformáról szóló törvényekkel létrejöttek a demokratikus politikai rendszer működési keretei: törvényhozó hatalmi ágként a nemzetgyűlés (1947-től országgyűlés), a végrehajtó hatalmi ág képviselőiként a köztársasági elnök és a nemzetgyűlésnek felelős minisztérium. Azonban ezek tartalmi demokratikus működtetése, valamint a demokratikus normák beültetése osztársadalmi szinten, több tekintetben hiányt szenvedett. Az ország a második világháborút lezáró 1947-es békekötésig a Szövetséges Ellenőrző Bizottság ellenőrzése alatt állt. Ebben a testületben Magyarországon a szovjet kontingensnek volt a legmeghatározóbb befolyása az ország ügyei kapcsán: a politikai berendezkedést illetően rendszeres volt a nyomásgyakorlás a szovjeteknek megfelelő viszonyok kialakítására (vö: összpárti koalíciós kormányzás, a belügyek és a gazdasági irányítás a kommunista párt vezetése alá kerülése). Ennek részeként megjelentek a népnevelés kommunista párthoz köthető intézményei is, a NÉKOSZ, az úttörőmozgalom, amelyek egyik célja az ifjúság és az ideológia alapján kiemelt munkás és paraszt fiatalok ideológiai alapú nevelése volt. Így tehát az 1949-es alkotmányig, az intézményesített szovjet típusú diktatúra bevezetéséig a demokratikus normák beépülésének nem voltak meg a feltételei Magyarországon.

Az 1949–1989/1990 közötti időszak politikai rendszere diktatúra volt: a politikai intézményrendszer (a pártállami működés, az egypártrendszer, a népfront választások), az ideokrácia, a tömegpropaganda működtetése, az alapvető emberi és politikai jogok megcsonkítása adták a politika működési kereteit. A négy évtizeden belül voltak ugyan hangsúlyeltolódások a hazai és/vagy a nemzetközi események hatására, alapvetően azonban a politikai rendszer diktatúraként működött.

A rövid XX. század politikai rendszerei és rendszerváltásai nyomot hagytak az egyes korszakok politikai szocializációs mintázatain, valamint az iskola-rendszer szocializációs szerepén is. Tanulmányunkban elfogadjuk azt a tudományos álláspontot, hogy a politikai szocializáció folyamata egy egész életen át tartó folyamat (Szabó–Falus, 2000), ugyanakkor a szűkebb témánk jelenleg az intézményesített, iskolai állampolgári nevelés, ezért a továbbiakban e szín-

teret és a tágabb értelemben vett oktatáspolitikai elképzeléseket mutatjuk be röviden. A fentebb vázolt korszakok állampolgári nevelése kontrasztot képez annak modern, demokratikus felfogásával, hiszen fő célja az adott politikai rendszerhez való lojalitás megteremtése, az indoktrináció. A következő részben azt kívánjuk bemutatni, hogy az egyes korszakok milyen iskolai szocializációs folyamatok bevezetésére, működtetésére törekedtek ennek érdekében. Az elemzés a két, nagyobb időintervallumot átfogó időszakra, a Horthy-korszakra, valamint az 1945 utáni szovjet típusú diktatúra időszakára koncentrálna.

3.2. A politikai szocializáció iskolai jellemzői a Horthy-korszakban

Általánosságban elmondható, hogy mindkét korszaknak megvolt a saját politikai üzenete, amelynek eljuttatásához és elmélyítéséhez tudatosan használta az oktatáspolitikát, valamint a közoktatási intézményrendszert. A Horthy-korszak meghatározó történelmi eseménye, amely osztársadalmi (politikai) identitásképző funkcióval is bír, a Trianon-trauma volt (Szabó, 2009: 75.). Magyarország az első világháborúban elszenvedett veresége, illetve annak következményei – a területileg megcsonkított ország, jelentős magyarlakta települések határon túlra kerülése, valamint ezek következtében jelentős gazdasági és kulturális veszteségek elkönnyvelése – adták a Horthy-korszak politikai identitásának alapját. A trianoni békeszerződés igazságtalan mivolta össznemzeti érzésként fogalmazódott meg, amelyre a hatalmon lévő politikai szereplők egy új nemzeti identitáspolitikát építettek. Ennek alap gondolata a békeszerződés igazságtalansága volt, fő politikai célként pedig az annak revíziójára való törekvés fogalmazódott meg. A revíziós politika köré szervezett nemzeti identitás és az e köré épülő nemzeti tematika tekinthető a Horthy-korszak legfőbb politikai identitásképző momentumának, amelynek kialakítása és elmélyítése megjelent a korabeli oktatáspolitikai elképzelésekben, majd ennek nyomán az iskolai oktató-nevelő munkában is. A Horthy-korszak politikai nemzetfogalma két értelmezésben is fontos: egyrészt a revíziós törekvések folytonos tematizálásával kifejezte a trianoni határokon belül maradt és az azon kívül rekedt magyarok egységét (egy nemzethez való tartozás eszméje), valamint a csonka Magyarországon belüli magyar/nemzeti identitás megerősítését is szolgálta. Ebben az értelemben a politikai üzenet lényege a történelmi igazságtalanságot szenvedett magyarság önbecsülésének és helyzetének a Kárpát-medencében való megerősítése volt. Ezek a gondolatok, értelmezések adták a korabeli nemzeti keresztény politika alapját, amely megjelent az oktatáspolitikai elképzelésekben és az iskolai nevelés mindennapjaiban is.³

A korszak meghatározó kulturpolitikusi, Kornis Gyula, Klebelsberg Kúnó és Hóman Bálint oktatáspolitikai elképzeléseikben egyaránt megjelenítették, szolgálták a nemzeti identitás erősítését (Ujváry, 2014). A Horthy-korszakban

a vallás- és oktatásügy szorosan összefonódtak, az oktatáspolitikát a keresztény nemzeti eszme erősítését szolgálta. A korabeli oktatáspolitikusok számára szinte evidencia volt, hogy a nevelés, az oktatás a nemzeti megújulás egyik legfontosabb eszköze (Dévényi, 2020: 90–91.). Az iskolákban a politikai, állampolgári szocializáció tudatos célja volt a tanulókból nemzeti értékrendet valló, erkölcsös keresztények nevelése. Az iskolák elsődleges és rejtett tanterve egyaránt ezt a célt szolgálta. A tananyagban legfőképpen a történelem, az irodalom és a földrajz tantárgyban jelent meg a keresztény nemzeti eszme és értékrend közvetítése, és már az 1920-as évektől deklaráltan szolgálta a tananyag az irrendentizmus politikáját.⁴ Ez utóbbi nem csak a tananyagban, hanem az iskolákban, tantermekben is megjelent: kultuszminiszteri rendeletre kerültek a korabeli tantermekbe a „Nem, nem, soha!” feliratok, a felosztott nagy Magyarország térképek és került be a kötelező iskolai imádságok közé a „Magyar Hiszekegy”. Az iskolai tananyagba és a rejtett tantervbe beépülő nemzeti értékrendű keresztény polgári attitűd kialakítását és megerősítését szolgálta a korszak kiemelt keresztény ifjúsági szervezete, a cserkészmozgalom is (Szabó, 2009: 89–95.), sokáig Teleki Pál vezetésével, de hasonló szerepet töltöttek be a KALOT és a KALÁSZ is, a katolikus egyház legény és leány egyletei.

3.3. A politikai szocializáció iskolai jellemzői a XX. század második felében

Az 1945–1949 utáni időszak politikai életének a politikai szocializációt nagymértékben meghatározó fejleménye a (kizárólagos) ideológikusság volt. A szovjet ellenőrzéssel, a kommunista párt előretörésével egyre erőteljesebben jelent meg a marxista-leninista ideológia a magyar politikai életben, 1949 után pedig a rendszerváltásig egyeduralkodó volt. Az erős ideokrácia a politikai szocializációra különböző módokon hatott, általánosságban viszont egyfajta „kettős tudattal” jellemezhető ennek az időszaknak a politikai szocializációja, még ha az államhoz, politikához való viszony kettőssége a Rákosi-, és a Kádár-korszakban különbözött is egymástól. A Rákosi-korszakra jellemző politikai azonosulási problémák a szovjet típusú rendszer oktrojált jellegéből következtek (Bihari, 2005). Az ellenállás jól megmutatkozott az 1945-ös és 1947-es választások eredményeiben, később pedig tünete volt az a fajta kettős értékrend és kommunikáció, amely sok család szintjén kialakult. Ezek felnőtt tagjai az új politikai rendszerrel nem tudtak azonosulni ugyan, de a mindennapi életben ennek nem tudtak, nem akartak hangot adni. A családon belül őrizték ugyan a korábbi (polgári) értékrendet és életvitelt, de ennek a kifelé történő megnyilvánulása kevésbé volt, lehetett látványos, különösen a Rákosi-korszakban (Szabó, 2000; Valuch, 2001). Szabó Ildikó és Falus Katalin tanulmányukban a kettős szocializáció fogalmával (Szabó–Falus, 2000: 384.)

jellemzik azt a magatartásformát, amelyben a felnövekvő generációk az intézményi szocializációs folyamatokban megtanulták azokat a normákat és viselkedési mintákat, amelyet a hatalom elvárt tőlük, ezek azonban nem feltétlenül interiorizálódtak. A Rákosi-rendszerben elsősorban a politikai szocializációs minták fent jelzett vegyes jellege miatt, később a Kádár-korszakban pedig az apolitikusságra törekvő kádári alku miatt sem.

Ez a kettősség – tulajdonképpen a politikai rendszer érdekeinek megfelelően – kialakította a magánélet (egyének, családok) szintjén egy sajátos passzivitást a hivatalos politika irányába, ráhagyva a politikai szocializációs mintázatok kialakítását az egész társadalmat átszövő pártállami intézményrendszerre, a közoktatástól a munkahelyi párt- és ifjúsági szervezetekig (Szabó, 2000). Ennek a folyamatnak az egyik következménye, hogy Magyarországon még az 1990-es évek végén, a 2000-es évek elején is az oktatási rendszer, az iskolák irányába volt egy erősebb elvárás a gyermekek politikai szocializációjának alakítására vonatkozólag (Szabó–Falus, 2000).

Az 1949 utáni politikai rendszerben is megjelent a politikai üzenetközvetítés az iskolákban, középpontjában a rendszer ideológiai alapját képező marxista-leninista társadalomkép (1953–54-ig annak sztálinista-rákosista módosításában), és az ahhoz kapcsolódó politikai célok hangsúlyozásával. Az iskolai politikai szocializáció célja természetesen ekkor is a politikai rendszerhez lojális, meghatározott (ebben az esetben alternatíva nélküli) politikai identitással rendelkező állampolgárok nevelése volt. Abban azonban markánsan különbözik a Horthy-korszak hasonló törekvésétől, hogy a szovjet típusú diktatórikus rendszerben az elvárt politikai elköteleződés alapja nem egy (nemzeti) belső késztetésből fakadt, hanem elsősorban egy külső hatalmi kényszerből.

Az iskolai politikai szocializáció a Rákosi-korszakban direktebb formában valósult meg, 1956 után ez is finomodott (Szabó, 2000: 68.). A Rákosi-korszakban a sztálinista ideológiai megfontolások átültetése jellemezte a rendszert az élet minden területén, és ez jelent meg az iskolai szocializációban is. Az eszközök tulajdonképpen nem újak: elsősorban az iskolai tananyag átírásával (Dévényi, 2013), az iskolákban megjelenő szimbólumrendszerrel (Rákosi-címer, Marx, Engels, Lenin, Sztálin és Rákosi arcképek megjelenése az oktatási terekben, a legfőbb politikai üzenetek megjelenítése a tantermekben, füzeteken, tankönyvekben), új ünnepekkel (április 4., november 7.) próbálták elérni a felnövekvő generációt. Ezen kívül korán megjelentek ebben a korszakban is az oktatási intézmények különböző szintjein a gyermek- és ifjúsági tömegszervezetek, amelyeket az állampárt kifejezetten ideológiai nevelési célokra használt. Az úttörőmozgalom az általános iskolás korú gyermekek számára, a Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DISZ) a középiskolások számára szolgált iskolán belüli és kívüli programokkal is. A tantárgyakon kívüli ideológiai nevelés legfőbb terepe ez a két szervezet volt, amelynek tevékenységei a marxista ideológia világnézetének és társadalomképének kisgyerekkortól kezdődő direkt és

rejtett elsajátítására törekedtek. A szervezet közvetetten visszatükrözte a fennálló hatalmi struktúrát, ezen kívül a szervezett iskolai és azon kívüli programokban egyértelműen megjelent az ideológia átadásának célja: a párt iránti hűség, a kommunista jelképek és mozgalmi szimbólumok, az indulók.

A direkt politikai szocializáció enyhült a Kádár-korszakban: a kádári alku részeként megjelenő apolitikus társadalom elvárásrendszerében az iskolai tananyag alapvető ideológiaközvetítő szerepe megmaradt, de kikerültek a tananyagból a direkt „túlszovjetizált”, túlideologizált részek. 1956 után a pártírányítástól felülről jövő pedagógiai, módszertani direktívák is enyhültek, az 1970–80-as évekre jelentőségüket is veszítették (Szabó, 2000). Az 1958-as művelődéspolitikai irányelvek, reflektálva az 1956-os tapasztalatokra, a fiatalok aktív részvételére a forradalomban, egyértelműsítették az ifjúság kommunista nevelésének célkitűzését, azaz az alapvető politikai szocializációs cél nem változott: az ifjúság világnézeti nevelése továbbra is szükséges volt. A megfelelő ideológiai nevelésben az oktatási intézmények továbbra is meghatározó szerepet játszottak, de az idő előrehaladtával, a kádári kompromisszum részeként az ideológia túlhangsúlyozása kevésbé volt a mindennapi gyakorlat része. Az ideológiai keretek az iskolai tananyagban és az ifjúsági szervezetekben továbbra is adottak voltak, azonban a társadalom (benne a szülők és pedagógusok) egyre jellemzőbb apolitikussága és továbbra is jelen levő kettős szocializációs mintázata (a családi és osztálytársadalmi értékrend eltérései és az ebből következő elhallgatások) a gyakorlatban kevésbé tette hangsúlyossá ezeket.

A formális és a gyakorlati intézményes politikai szocializációs keretek különbözősége ugyanakkor olyan viselkedésmódokat alakított ki a második világháború utáni időszakban, amelyek a rendszerváltás után is befolyással bírtak a demokratikus normarendszer elsajátítását illetően. A kettős politikai szocializációs minták következtében, valamint a kádári apolitikus kompromisszum hatására egyre erősebb mintává lett a közélettől, a politika világtól, annak alakításától való távolmaradás. A politikailag aktív állampolgárságra való igény tulajdonképpen nem alakult ki a második világháború utáni évtizedekben felnövekvő nemzedékekben. Egyrészt a készen kapott, ideológiai alapú minta közvetítése miatt, ami egyáltalán nem kívánta meg az aktív, alakító ráhangoldást a közügyek alakítására, másrészt az ideológiai alapú állampolgári nevelés iránti rejtett passzivitás miatt sem.

3.4. A sajátos történeti fejlődésből eredő problémák a rendszerváltás után

A rejtett passzivitás nem csak a kádári osztálytársadalmi apolitikus elvárásban mutatkozott meg, amelyet a felnövekvő generációk is magukévá tettek, hanem az iskolák rejtett (tulajdonképpen a mai napig jellemző) hatalmi struktúrájában, amelynek az alapja a hierarchia tisztelete, és amelyben nem működtek, nem is

működhetnek a valódi önszerveződésen alapuló közösségek sem a tanárok, sem a gyermekek, sem a szülők tekintetében. Ennek köszönhetően a valódi élethelyzetekben megtanulható érdekérvényesítési lehetőségek és a hozzájuk kapcsolódó kompromisszumkereső technikák nem épülhettek be az iskolai szocializációs mintákba (Szabó, 2000: 70–71.), és ezek később a rendszerváltás után sem tudtak kialakulni. A magyar iskolarendszer továbbra is erősen hierarchikusan szervezett és a máig többségében jellemző frontális oktatási módszerek sem segítik a gyermekek és fiatalok érdekérvényesítő technikáinak valós hatalmi (bár nem politikai) helyzetekben történő kialakítását és begyakorlását. A demokratikus normák és ezen értékrendhez kapcsolódó kompetenciák elsajátítása ezen a rejtett struktúrákon keresztül is történhetne, de jelenlegi iskolarendszerünk erre még ma is kevésbé alkalmas és nyitott. Mindezeknek egyfajta logikus következménye, hogy a fiatalok politikai szocializációjába az iskolai szocializációjuk során nem, vagy csak alig épült be az aktív állampolgári részvétel igénye (Szabó, 2000), és ez jellemző maradt a rendszerváltást követően is.

A rendszerváltás után elvárt demokratikus normarendszer kialakításába és elsajátításába a hazai iskolarendszer több okból sem tudott megfelelően bekapcsolódni. Napjainkig meghatározó az az álláspont, amely a rendszerváltás idején elhatározott, az „iskolák ne politizáljanak” gondolkör mentén távol akarja tartani az iskoláktól a közéleti (politikai) jelenségek megértését és magyarázatát. Ez a szemlélet akadályozza a magyar iskolákban a tudatos állampolgárságra való nevelést, az ehhez szükséges kompetenciák kialakítását, mivel az állampolgári nevelésről alkotott elképzelés sokszor leszűkül a hazai közéleti viták, viszonyok értelmezésére, ez pedig a pedagógusok szerint nem feladatuk, hiszen nem feltétlenül értéksemleges. Ebben az értelemben tehát a hazai iskolarendszer a mai napig hordozza azt a rendszerváltás előtti gondolkodási sémát, hogy az állampolgári nevelés az egyfajta reakció/ídomulás az aktuális politikai hatalomhoz. Az aktív, tudatos, a politika, közélet alakításában tevékenyen részt venni akaró állampolgári nevelés célja viszont nem ez, hanem általában az ezen aktivitáshoz szükséges (demokratikus) normák és a közösségi érdekérvényesítést elősegítő kompetenciák elsajátítása.

Ez azonban felvet két újabb dilemmát a hazai oktatási rendszerben: a pedagógusok felkészültségét erre a speciális szerepre, valamint a megfelelő minőségű tananyagok rendelkezésre állását az oktató-nevelő munkához. A rendszerváltás óta ez utóbbi területén volt talán a leginkább előrehaladás. Maguk a pedagógusok is megerősítik, hogy tananyagok folyamatosan készülnek, a tantervekbe is beépülnek ezek a tudásanyagok. Ugyanakkor a tudásátadás folyamatában a pedagógusok magukra vannak hagyva: a pedagógusképzés intézményesítetten a rendszerváltás óta nem építette be a tananyagába ezt a területet. A különböző szakterületeken képzett történelem, földrajz és irodalom szakos tanárok pedig nem kapták és kapják meg a mai napig sem azt a speciális szakmai és módszertani ismeretet, amely ezen kompetenciák kialakításá-

hoz szükséges lenne, akár ezen tantárgyakon belül, akár speciális oktatási anyagokon keresztül.⁵ Egy másik, sajátos probléma a hazai iskolarendszerben az is, hogy az idősebb pedagógusok politikai szocializációs mintája még az előző politikai rendszerben alakult ki, így feltehetően inkább apolitikus. Ez a jelenség természetes is, hiszen egy-egy rendszerváltás után, ahogyan fentebb már utaltunk is rá, a politikára irányuló attitűdök, a politikai kultúra megváltozásához kell a legtöbb idő, hiszen az előző rendszerben akár évtizedek során elsajátított szocializációs minták változnak meg a legnehezebben.

Ezek a hatások, a megfelelő pedagógusképzés hiánya, az apolitikus politikai szocializációs háttér, az „iskola ne politizáljon” attitűd egymást erősítő hatásként eredményezik azt, hogy a mai magyar iskolarendszerben a tudatos állampolgári nevelés, a demokratikus normarendszer elsajátítása erőteljes hiányosságokat mutat (Jakab, 2019). A továbbiakban e hiányosságokról adunk részletesebb képet, tematikus bontásban ismertetve a rendszerváltás óta felhalmozott kutatási eredményeket.

4. IFJÚSÁGSZOCIOLÓGIAI KUTATÁSOK

A rendszerváltás óta számos ifjúságszociológiai kutatás született, amelyek egyfajta képet adnak az iskolában eddig megvalósuló – vagy mint látni fogjuk éppen hogy hiányzó – állampolgári nevelés kimeneteléről,⁶ emellett fogódzót, kiindulási pontot biztosítanak ahhoz, hogy e tevékenységnek a jövőben milyen kihívásokra kellene reagálnia. Az összefoglalóban a – legalább részben – középiskolások körében végzett vizsgálatok eredményeire fókuszálunk. Vanak köztük országos (pl. Szabó–Örkény, 1998; Torney-Purta, 2001; Kalocsai-Kaposi, 2019; Bíró-Nagy–Szabó, 2021; Domokos et al., 2021), illetve egyes megyékre (pl. az Iskola és Társadalom kutatás 2005-ös és 2008-as adatfelvételei) vagy néhány városra (pl. az Iskola és Társadalom 2017-es adatfelvétele; Sik, 2017; Szabó–Dancs, 2018) kiterjedő kutatások is. Eredményeik azonban egy irányba mutatnak és komoly feladatot körvonalaznak az állampolgári kompetencia fejlesztése terén.

Három évtizeden átívelő eredmény, hogy a diákok jelentős része elutasító, kiábrándult és gyanakvó a politika világát illetően (Szabó–Örkény, 1998; Sik, 2017; Csákó, 2018; Kalocsai-Kaposi, 2019). Sokuk szkeptikusan tekint a politikára (Csákó, 2018), nem érintik meg őket sem a politikai, sem a közügyek, úgy érzik, hogy semmilyen mondanivalójuk nincs e téren (Kalocsai-Kaposi, 2019). Az elidegenedett fiatalok aránya még más posztszocialista országokkal való összevetésben is kimagasló (Szabó–Dancs, 2018; Bíró-Nagy–Szabó, 2021). Ugyanakkor a legújabb ifjúságkutatások bizakodásra adnak okot, ezek eredményei szerint a fiatalok politikai érdeklődése némi pozitív elmozdulást mutat (Bíró-Nagy–Szabó, 2021; Domokos et al., 2021). Továbbra is változatlan viszont,

hogya a politikai érdeklődés összefügg az iskolázottsággal (Szabó–Örkény, 1998; Bíró-Nagy–Szabó, 2021).

Jelentős nagyságú csoportot képviselnek az autoriter, antidemokratikus véleményekkel egyetértő fiatalok is (Csákó, 2009a; Sik, 2017; Csákó, 2018). A 2020-as ifjúságkutatás (Domokos et al., 2021) szerint a fiatalok viszonya ambivalens a demokráciához: 57% demokráciapárti, mely növekedést jelent a korábbi adatfelvételhez képest, ugyanakkor ezen fiatalok közel fele elégedetlen a demokrácia jelenlegi működésével. A diktatúrát elfogadók aránya 10%. Bíró-Nagy és Szabó (2021) eredményei arra is rámutatnak, hogy a demokrácia működésének megítélése szélsőségesen polarizált, a kormánypárti és az ellenzéki fiatalok megítélése jelentősen eltér.

Több szerző is arra a megállapításra jutott, hogy a fiatalok politikai ismeretszintje alacsony és iskolatípusonként⁷ lejt, a gimnáziumtól a szakiskolák irányába (Szabó–Örkény, 1998; Csákó, 2009a, 2018), valamint összefüggést mutat a szülők iskolai végzettségével (Kinyó, 2013). Érdekes módon épp az autoriter csoporton belül a legmagasabb (Csákó, 2018). Nemzetközi összehasonlításban ugyanakkor az International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) 1999-ben 28 országra kiterjedő vizsgálata⁸ azt találta, hogy a magyar tanulók állampolgári ismeretei valamivel magasabbak a nemzetközi átlagnál. E kutatás az állampolgári tudás egy másik komponensét is mérte, a politikai kommunikáció interpretációjára irányuló készségeket. Ebben már csak a nemzetközi átlaghoz hasonlóan teljesítettek a fiatalok. Eszerint a változóban lévő oktatási rendszer sikeresebbnek bizonyult az ismeretek közvetítésében, mint a készségek fejlesztésében (Torney-Purta, 2001, 2002).

Az állampolgári aktivitás vonatkozásában Szabó és Örkény (1998) két mintát talált a középfiskolások körében. A cselekvő részvétel az alacsonyabb társadalmi státuszú diákok számára volt vonzóbb és a politika negatív megítélésével függött össze, míg a magasabb státuszúakat – a szerzők szavaival élve – egyfajta arisztokratikus kívülállás jellemezte. Az IEA kutatásában (Torney-Purta, 2001; Torney-Purta et al., 2001) a politikai részvétel dimenziójában is a nemzetközi átlaghoz hasonló kép bontakozott ki, mind a hagyományos, mind a nem hagyományos részvételi formák terén. Ugyanakkor a részvétel kérdését az iskola világához közelítve már negatívabb volt a diákok hozzáállása. Kevésbé bíztak abban, hogy ha diáktársaikkal közös erőfeszítéseket tesznek az iskola fejlesztése érdekében, akkor azok pozitív eredménnyel járnak. Vagyis pont az általuk megélt részvétel kapott negatívabb értékelést, mint a jövőbeni elképzelt. A legújabb eredmények a fiatalok – közép-európai összehasonlításban is – alacsony szintű állampolgári aktivitását mutatják (Szabó–Dancs, 2018; Bíró-Nagy–Szabó, 2021), amelyen belül is leginkább az individualista, önérdékkövető cselekvési formák dominálnak, miközben a politikai és társadalmi cselekvési módok elenyészőek (Szabó–Dancs, 2018).

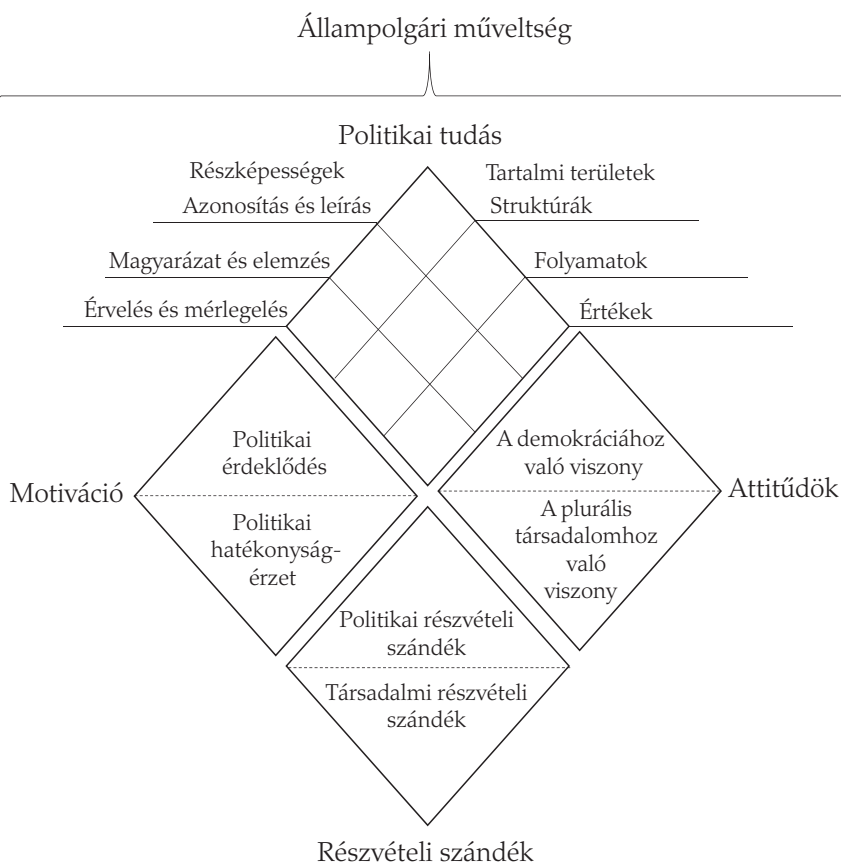
Az intézményekbe vetett bizalom alacsony szintje is szinte állandósultnak tekinthető a fiatalok körében. A '90-es években ez volt az állampolgári kompetencia azon területe, amely élesen elváltak az európai érett és új demokráciákat egymástól, hiszen egységesen alacsonyabb volt az utóbbiakban. A kompetencia más dimenzióiban nem volt ilyen általánosan kirajzolódó mintázat a posztszocialista országokban (Torney-Purta, 2002). A legújabb eredmények szerint is bizalmatlanság uralkodik a magyar fiatalok körében. Legkevésbé a politikusokban és a kormányban bíznak meg, ráadásul 2016 óta minden mért intézmény esetében kimutatható a bizalomvesztés (Domokos et al., 2021).

A magyar diákok elmaradnak a nemzetközi átlagtól azt illetően, hogy mennyire tartják fontosnak a női egyenjogúságot, illetve mennyire pozitívak a bevándorlók iránti attitűdjeik (Torney-Purta, 2002). Szabó és Örkény (1998) kutatásából az látható, hogy a diákok interkulturális attitűdjei konzisztensek, akik nyitottak interperszonális szinten, azok társadalmi szinten is azok. A zárt attitűdök ugyanígy konzisztensek. A vizsgálatok szerint a szakiskolások bizonyulnak a legkevésbé toleránsnak (Szabó–Örkény, 1998; Csákó, 2009b), ráadásul a politikai aktivitás és az intolerancia együtt jár. Ez iskolatípustól függetlenül így van, az intolerancia szintjében van különbség (Csákó, 2009b). A legújabb eredmények szerint leginkább a romák irányába táplálnak negatív érzéseket a magyar fiatalok (45%), amelynél alacsonyabb a muszlimok (37%), a homoszexuálisok (19%) és a zsidók (15%) elutasítottsága (Bíró-Nagy–Szabó, 2021).

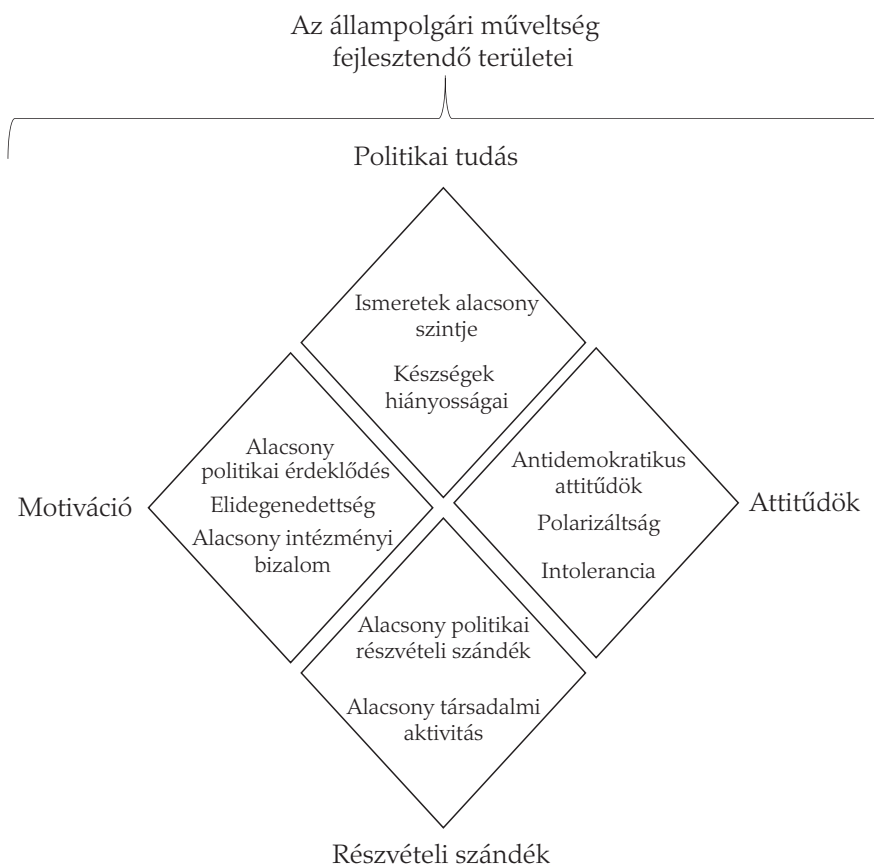
Az identitás kérdését a nagymintás ifjúságkutatások 2000 óta vizsgálják, bár a módszertan változott. 2000-ben és 2004-ben a fiataloknak különböző értékek, köztük a nemzet szerepének fontosságát kellett meghatározniuk 1-től 5-ig terjedő skálán. 2000-ben ennek átlagértéke 3,87 volt, míg 2004-ben 3,60. Ezzel ez volt az egyetlen olyan immateriális érték, amelynek relatív fontossága más értékekhez képest csökkent; ez a tendencia inkább a materiális értékekre volt jellemző (Bauer–Szabó, 2005). 2012 óta az ifjúságkutatások más kérdéssel mérik a fiatalok magyarságtudatát. Azt vizsgálják, hogy mennyire értenek egyet különféle, a magyarsághoz kapcsolódó pozitív állításokkal. A legutóbbi mérés során az egyetértés a legáltalánosabb, „Magyarnak érzem magam” állítás esetében volt a legmagasabb (ötös skálán 4,38), míg az ország megbecsülését más országok fölé helyező állítás esetében a legalacsonyabb („Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet.” 3,77). Ugyanakkor az utóbbi nyolc évben – mióta a nagymintás ifjúságkutatásban így vizsgálják ezt a kérdést – növekedik a fiatalok magyarságtudata (Domokos et al., 2021). Más mérés szerint a nemzeti büszkeség a fiatalok 40 százalékára jellemző, miközben a különböző – nemzeti, európai és lokális – identitások jól megférnek egymással a gondolkodásukban. Kirekesztő, nacionalista gondolkodás a fiatalok harmadánál figyelhető meg (Bíró-Nagy–Szabó, 2021).

E kutatások alapján tehát viszonylag egységes, évtizedek alatt szinte mozdulatlan és több szempontból negatív kép rajzolódik ki a fiatalok állampolgári kompetenciáját illetően. Ha az eredményeket beépítjük az állampolgári műveltség (*civic literacy*) keretrendszerébe (Alscher–Ludewig–McElvany, 2022, lásd 1. ábra), akkor megkapjuk azt a problématerképet (2. ábra), amire az iskolai állampolgári nevelésnek reagálnia kellene. A modell egységes struktúra, így nem elegendő az egyes részterületek fejlesztésére koncentrálni. Különösen igaz ez a fragmentált politikai szocializáció közegében, amelyre jellemző a demokratikus és nem demokratikus elemek keveredése. Így például nem kívánatos a motiváció és ezen keresztül az aktivitás növelése, amennyiben azt nem kíséri megfelelő előrelépés a tudás és az attitűdök terén.

1. ábra. Az állampolgári műveltség keretrendszere Alscher–Ludewig–McElvany (2022) alapján (2. ábra és 5. ábra alapján saját szerkesztés)

2. ábra. A magyar fiatalok állampolgári műveltségének fejlesztendő területei

További problémát jelenthetnek az állampolgári nevelés terén jelentkező egyenlőtlenségek. A fent idézett kutatások rávilágítanak a diákok közötti, iskolatípusok szerint megfigyelhető különbségekre. Ezek alapján a szakképző iskolatípusokban hárulna a legnagyobb feladat az iskolákra az állampolgári nevelés terén, azonban pont ezekben az iskolákban vannak a diákok a leginkább megfosztva az ilyen típusú tanulási lehetőségektől (Csákó, 2009b). Ez azért is kiemelten fontos, mert a magyar oktatási rendszer erősen szelektív, a szakképzésben felülreprezentáltak a szocioökonómiai szempontból hátrányos helyzetű tanulók (Varga, 2019). Számos nemzetközi kutatás (pl. Langton–Jennings, 1968; Metz–Youniss, 2005; Gainous–Martens, 2012; Neundorf–Niemi–Smets, 2016) pedig rámutatott, hogy az iskolai állampolgári nevelés pont azon tanulók esetében számít a leginkább, akik hátrányos helyzetűek, kevesebb erőforrás áll rendelkezésükre, illetve akik szüleinek hiányos a politikai szocializációja.

5. AZ ISKOLAI ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS MEGVALÓSULÁSA

A hazai iskolai állampolgári nevelés alapvető jogszabályi keretei már röviddel a rendszerváltás után kialakultak, bár azóta számos változáson estek át. A szabályozási eszközök közül jól illusztrálja ezt a Nemzeti Alaptanterv (NAT) esete. E dokumentum határozza meg a magyar iskolarendszer értékpreferenciáit, ugyanakkor ez nem egy az egyben csapódik le egy-egy iskola szintjén, hanem keveredik az adott iskola manifeszt és látens értékeivel. Előbbit példázzák a pedagógiai programban meghatározottak, míg utóbbit az ott tanító pedagógusok személyes értékrendje (Kalocsai–Kaposi, 2019). A rendszerváltás óta öt NAT (1995, 2003, 2007, 2012, 2020) váltotta egymást. Ezek részletes tartalmi ismertetésére, mellyel több munka is foglalkozott (pl. Kaposi, 2015; Dancs–Fülöp, 2020) nem térünk ki, csak az általános megállapításokra.

A NAT-okon átívelően elmondható, hogy bár az állampolgári neveléshez sorolható célkitűzések több tantárgyhoz is köthetők, a történelem tantárgy dominanciája érvényesül (Jakab, 2018, 2019; Dancs–Fülöp, 2020). Bár többször is volt törekvés a jelenismereti tantárgyak beemelésére, ezek nem tudtak meggyökerekedni az iskolarendszerben (Jakab, 2018, 2019). Az egyes NAT-ok állampolgári nevelésre vonatkozó részeinek megítélése nem egységes. Míg Kalocsai és Kaposi (2019) úgy véli, hogy ezek az idővel változó oktatáspolitikai tartalmaktól függetlenül egységesen korszerű nevelési szemléletet képviseltek, Dancs és Fülöp (2020) már a tartalmi résszel kapcsolatban is megnyilvánult, és a 2012-es NAT-ot illetően kritizálta az európai dimenzió csökkenését, például a közös európai identitás eltűnését a dokumentumból és ezzel párhuzamosan a patriotizmus erősödését. Jakab (2019) a NAT-ok kapcsán érdekes ellentmondásra hívta fel a figyelmet. Míg a különböző oktatási kormányzatok a dokumentumok szimbolikus részeiben (pl. preambulum) egymással éles ellentétben álló értékeket fogalmaztak meg és eltérő pedagógiai paradigmákban gondolkoztak, addig a NAT-ok más szövegrészei meglepő folytonosságot mutatnak, gyakran szövegszerű ismétlődést tartalmaznak. Ezáltal szövegében inkonguens, zsúfolt és egyre kevésbé áttekinthető nemzeti alaptantervek jöttek létre. Mindez magyarázatként szolgálhat arra is, hogy a mindennapi iskolai gyakorlat szintje miért is vált el a NAT-okban megfogalmazottaktól (Jakab, 2019; Kalocsai–Kaposi, 2019).

A tantárgyakon túl az iskolások politikai szocializációjának érdemi terepe lehetne a diákönkormányzat, azonban a szakirodalom rámutat, hogy működése számos kívánnivalót hagy maga után (Csákó, 2009a). A legfrissebb, 2017-ben készült „Iskola és társadalom” című kutatás eredményei szerint a diákok nem igazán látják át a diákönkormányzat jelentőségét. Működése leginkább látszatdemokráciaként írható le, hiszen az intézmények zömében nyílt szavazás során választják meg a képviselőit. Ez feltehetőleg nem az iskolák autoriter mivoltát jelzi, sokkal inkább annak a lenyomata, hogy maguk a tanárok sem látják át az intézmény funkcióját, politikai szocializációban betöltött szerepét,

illetve nem értik a demokratikus működés lényegét. Jelen működési formájában a diákönkormányzat nem is vonzó a tanulók számára: mindössze 43 százalékuk gondol rá fontos intézményként, miközben 70 százalékuk elutasítja annak a lehetőségét, hogy részt vegyen a munkájában (Veszprémi, 2017). És bár a diákok elméleti szinten tisztában vannak azzal, hogy a diákönkormányzatok hogyan működhetnének demokratikusan, a gyakorlatban már alig találkoznak ilyennel és el is fogadják a jelenlegi kiüresedett működésüket (Kalocsai–Kaposi, 2019).

Az elmúlt évtizedben újabb lehetőség nyílt az iskolai állampolgári nevelés terén: 2012-ben bevezetésre került az iskolai közösségi szolgálat. A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény értelmében a közösségi szolgálat „szociális, környezetvédelmi, a tanuló helyi közösségének javát szolgáló, szervezett keretek között folytatott, anyagi érdektől független, egyéni vagy csoportos tevékenység és annak pedagógiai feldolgozása” (4. §, 15.). Vagyis egy olyan program, amelynek keretében a diákok betekintést nyerhetnek a helyi közösség ügyeibe, illetve lehetőséget kapnak, hogy maguk is aktív cselekvővé váljanak. A tanulóknak 50 órányi közösségi szolgálatot kell teljesíteni az érettségire bocsátás feltételeként. Az intézkedés elsőként a 2016-ban érettségizett évfolyamot érintette. Az iskolák felelősek a közösségi szolgálat adminisztrációjáért, valamint szervezniük kell a programot kísérő felkészítő és reflexiós alkalmakat is (20/2012. [VIII. 31.] EMMI rendelet), amelyeknek fontos szerepe van a közösségi szolgálat pedagógiai céljainak elérésében. Egyrészt megteremtik a lehetőséget a tanulási célok tisztázására és a diákok motiválására, másrészt az élmények megosztására és feldolgozására (Bodó et al., 2017).

A kutatások (Bodó, 2016; Bodó et al., 2017; Markos, 2018) arra utalnak, hogy a közösségi szolgálathoz minden érintett – a tanárok, a fogadószervezetek és eleinte a diákok is – pozitívan viszonyulnak. Ugyanakkor a program gyakorlati megvalósulásakor számos nehézség, kivétlnivaló jelentkezik. Bodó (2016) vizsgálata szerint az iskolai koordinátor szerepét betöltő tanárok zömében nem személyes indíttatásból vállalják el a feladatot. Ráadásul azt leginkább szervezési feladatként fogják fel, pedagógiai jelentőségét kevésbé látják be. Mindössze egytizedüknek van kapcsolata a potenciális fogadó szervezetekkel, azok aránya pedig, akik maguk is aktívak a helyi közösség életében, elenyésző. Az iskolák jelentős részében a koordinátori szerep nem jár megbecsüléssel, ráadásul az érintettek számára gyakran nem biztosított megfelelő időkeret az ellátására. E körülmények között a feladat sokszor csak az adminisztrációra redukálódik. Emellett a pedagógusok hozzáállása kihat arra is, hogy hogyan érzékelik a diákok programhoz való hozzáállását. Akik személyes indíttatásból végzik a feladatot, sokkal inkább tulajdonítanak a diákoknak is pozitív hozzáállást. Mindez befolyásolhatja, hogy mennyire képesek motiválni a diákokat.

A közösségi szolgálatot a diákok szemszögéből vizsgálva Bodó és szerzőtársai (2017) azt találták, hogy a tanulók kezdeti pozitív elvárásai végül nem teljesülnek. Ráadásul a programot leginkább munkaerőpiaci tapasztalatszer-

zéseként fogják fel, az egyéb célok háttérbe szorulnak. Érdekes módon a fogadó intézmények koordinátorai is leginkább a munkára való felkészítést, a pályorientációt nevezik meg a közösségi szolgálat fő céljaként (Markos, 2018). Bodó és szerzőtársai (2017) arra is rámutattak, hogy a diákoknak csak ötöde gondolja úgy, hogy az iskola után is végezne önkéntes tevékenységet. A várt pedagógiai hatások elmaradásának egyik lehetséges oka, hogy az iskolák nagy részében nem valósulnak meg az előkészítő és feldolgozó foglalkozások (Bodó et al., 2017; Markos, 2021). Emellett a fogadóintézményeknél is vannak kifogásolható gyakorlatok. Előfordul, hogy más a közösségi szolgálatot végző diákokhoz való hozzáállásuk, mint az önkéntesekhez, ami a tevékenységek kiosztásában nyilvánul meg. Ráadásul főleg a diákok személyiségét, motivációját látják abban döntő tényezőnek, hogy mennyire tud bekapcsolódni a fogadóintézmény munkájába, saját felelősségüket kevésbé észlelik (Markos, 2018). A közösségi szolgálat érdemi megvalósulását az utóbbi időszakban tovább nehezíthették a Covid-19-járvány miatti korlátozások, hiszen a közösségi szolgálat teljesítésének jogi keretei nem változtak, miközben a hatályos járványügyi előírások sok korábban bevett formának gátat szabhattak.

Az, hogy a rejtett tanterv elősegíti vagy épp gátolja a demokratikus állampolgári nevelést nagyban függ attól, hogy a pedagógusok és az intézményvezetők hogyan viszonyulnak e területhez. Kalocsai és Kaposi (2019) eredményei szerint mind az intézményvezetők, mind a pedagógusok körében elhanyagoltnak tekinthetők az állampolgári nevelést szolgáló pedagógiai célok: a diákok véleménynyilvánításának ösztönzése, illetve a kérdéses és a kritikai gondolkodás fejlesztése kevésbé jelennek meg a mindennapi gyakorlatban. A frontális tanítási módszerek továbbra is dominálnak, a modern tanulásszervezés által megkívánt facilitátor szerep nem terjedt el, a szakemberek által régóta sürgetett pedagógiai kultúraváltás elmaradt. Az intézményvezetők 40 százaléka szerint nem kell nagyobb teret engedni a diákoknak, hogy beleszólhassanak az iskola dolgaiba. Emellett elzárkóznak attól, hogy az intézményi ügyeket a teljes iskolaközösséget bevonó megbeszéléseken vitassák meg.

A kutatás (Kalocsai–Kaposi, 2019) arra is rávilágított, hogy az intézményvezetők és a pedagógusok is számos akadályt látják annak, hogy a tanulói véleménynyilvánítás lehetőségeit bővítsék. A diákok hozzáállását – motiválatlanság, érdektelenség – mindkét szereplői kör említette, míg az igazgatók a pedagógusok attitűdjeit – miszerint nem elég nyitottak és elfogadóak – is akadályként érzékelik. Ezzel szemben a pedagógusok az időhiányra, a tananyag mennyiségére és a diákok és saját leterheltségükre tekintenek nehezítő tényezőként.

Ezek alapján úgy tűnik, hogy az intézményvezetők és a pedagógusok nehezen lesznek bármilyen változás motorjai az állampolgári nevelés terén. Arra, hogy a diákok igényei alapján induljon el egy kultúraváltás, szintén csekély az esély. Elvárásaik az iskolai demokráciával szemben alacsonyak: inkább a tanári pozíció korlátozásában látják a biztosítékát, semmint a diákok aktivitását,

véleményformálását lehetővé tevő intézmények biztosításában. Ahogy Csákó (2009a: 181.) fogalmaz: „Nemigen mennek túl egy tisztességes paternalizmus követelményén.” Nem érzékelik lehetséges véleménynyilvánítási lehetőségeik fontosságát, jelentős részük nem látja át, hogy milyen területek szolgálhatják az iskola demokratikus működését (Kalocsai–Kaposi, 2019).

Áttekintve az állampolgári nevelés iskolai megvalósulásával foglalkozó kutatásokat, az látható, hogy az oktatáspolitikai a rendszerváltás óta újabb és újabb kísérleteket tett e terület vitalizálására. A dokumentumok szintjén megfogalmazott célokat azonban nem sikerült az iskolai gyakorlat szintjére átültetni. Ennek fő akadályja, hogy a területet nem övezi társadalmi megegyezés, nincs konszenzus azt illetően, hogy mik lehetnének egy ilyen jellegű tevékenység alapvető céljai. Az erről szóló értékviták általában a NAT-ok reformja kapcsán merülnek fel a tágabb közbeszédben, meglehetősen kiélezetten. A reformok közötti időszakban azonban elhal az erről szóló diskurzus. Emellett az egyes területek története felfogható egy-egy implementációs kudarcként. E kudarcok közös gyökere, hogy egy reformot sem kísért az iskolák megfelelő felkészítése, támogatása. Így az iskolapolgárok számára az utóbbi évtizedekben végig marginális maradt az állampolgári nevelés kérdése. Egyrészt egy olyan területről van szó, amelyet a konszolidáció hiányában egyszerűbb elkerülni, másrészt a konkrét kezdeményezések esetében nem vált átláthatóvá az iskolapolgárok számára azok célja, lényege, így sokszor csak letudandó feladattá redukálódtak a különféle állampolgári nevelési törekvések.

6. KUTATÁSI IRÁNYOK

A kutatási irányok megalapozásaként elsőként érdemes a terminológia kérdését felvetni. A területet több névvel is illették az elmúlt évtizedekben (például politikai nevelés, aktív állampolgárságra nevelés, demokráciára nevelés), keresve a leginkább kifejezőt, de ezeknek nem sikerült elterjednie. A ma általában használatos „állampolgári nevelés” szóösszetétel sem megfelelő. Egyrészt sokak számára negatív konnotációval bír, indoktrinációt sugall, másrészt túlságosan fókuszál az államra mint intézményi keretre és az ahhoz kapcsolódó aktuálpolitikai tartalomra. A mai kor elvárásának ez kevésbé felel meg, az iskolai szocializációban inkább a demokratikus eljárások, kompetenciák elsajátítására lenne szükség. Az angol nyelvben használt „civic education” kifejezés jobban kifejezi mindezt, azonban a magyar nyelvbe nem ültethető át jól. E szóösszetételben a „civic” szó magában hordoz egyfajta tudatos polgári attitűdöt, értve ezalatt a közélet iránti érdeklődést és az akaratot az annak alakításában való tudatos és aktív részvételre. A magyar nyelvben a „polgár” szó – a magyar társadalomtörténeti fejlődés sajátosságai miatt – nem sugallja mindezt, mégis úgy véljük, hogy az állampolgári nevelés helyett érdemes lenne a tágabb ér-

telmú, személy- és csoportközi viszonyokat is kifejezni képes „tudatos polgárrá nevelés” szóösszetételt bevezetni e terület megnevezésére, kiküszöbölve az „állampolgári nevelés” fogalmában immanensen megbújó államhoz kötöttséget, valamint direkt politizálást.

Polarizált társadalmunkban az állampolgári nevelés különösen kényes terület. Emiatt feltétlenül szükséges a téma normalizálása, pártpolitikai vitáktól való elemelése. Úgy véljük, hogy a hazai tudományos diskurzusból hiányoznak azok az elméleti viták, amelyek segíthetnének meghatározni az állampolgári nevelés céljait. Számunkra az állampolgári műveltség keretrendszere (Alscher–Ludewig–McElvany, 2022) ad ehhez kiindulási pontot, azonban egyes elemeinek tartalmát tisztázni, pontosítani kell, figyelembe véve a magyar kontextus sajátosságait is (például rezsimiták, nagyfokú polarizáció). Ha összeáll egy ilyen normatív keretrendszer, akkor annak fényében egyrészt értékelhetővé válnak a dokumentumok szintjén megfogalmazott oktatáspolitikai szándékok, másrészt lehetőség nyílik olyan mérési eszközök fejlesztésére, amelyekkel az egyes állampolgári nevelési programok hatásossága mérhetővé válik.

Egy ilyen elméleti és mérési keretrendszer megalkotása azt is elősegíthetné, hogy a fiatalok állampolgári kompetenciáját komplex módon mérő, ezeket a tanárok és az iskolaigazgatók körében gyűjtött, az iskolai állampolgári nevelés megvalósulására vonatkozó adatokkal is összevető, országosan reprezentatív, longitudinális kvantitatív vizsgálatok szülessenek. Egy rövid demokratikus múlttal rendelkező, a fragmentált politikai szocializációs modell által meghatározott politikai kultúrával bíró országban ezek elengedhetetlenek információforrások lennének az iskolai állampolgári nevelés fejlesztésének. Ilyen nagyszabású kutatások kizárólag akkor szülehetnek, ha az oktatáspolitikai elköteleződés mellettük, és hosszú távon biztosítja az ehhez szükséges erőforrásokat, mint ahogy teszi ezt az IEA PIRLS és TIMMS mérései, az OECD PISA vizsgálata, valamint az Országos Kompetenciamérés kapcsán.⁹ Erre lehetőséget adna az Országos Kompetenciamérés állampolgári kompetenciákra vonatkozó mérésekkel történő bővítése. Ennek előnye az lenne, hogy az iskolák számára intézményi szinten elérhetőek lennének az eredmények, amelyek visszajelzésként szolgálhatnának az állampolgári nevelés helyi fejlesztéséhez. Emellett bármilyen, az oktatási kormányzat által támogatott mérés segíthetne annak a kutatási akadálynak a leküzdésében, hogy a téma tabusítása miatt sok iskola nehezen elérhető, vezetője elutasító az ilyen típusú kutatásokkal szemben (lásd pl. Csákó, 2009a). További előnye lenne, hogy a mérések a nyilvánosság figyelmét is felkelthetnék – mint ahogy történt a korábban említett nemzetközi és hazai mérésekkel – és ezáltal elindulhatna egy széleskörű párbeszéd az iskolai állampolgári nevelés vitatott kérdéseiről. Nem szabad elfeledkeznünk róla, hogy jelenleg az elhallgatás, illetve a felelősség hárítása dominál az érintett szereplők körében.

További fontos kutatási irány a tanárok értékvilágának, állampolgársághoz, állampolgári neveléshez kapcsolódó hiteinek vizsgálata. Ez egy relatíve új területnek számít a nemzetközi állampolgári nevelési szakirodalomban is (Reichert–Torney–Purta, 2019), és különösen fontos lehet a poszt szocialista országokban, ahol a fragmentált politikai szocializáció következtében ezek a hitek jóval diverzebbek és kevésbé konzisztensek lehetnek, mint az érett demokráciákban. A tanárok különféle hitei nagyban befolyásolják, hogy az oktatáspolitikai irányvonalak hogyan csapódnak le, a tankönyveket és más taneszközöket hogyan használják, illetve a javasolt módszereket hogyan alkalmazzák az osztályteremben. Jó szándékú szakpolitikai javaslatok is elbukhatnak azon, ha nem veszik figyelembe a tanárok kapuőr (Thornton, 2005) szerepét. Ez bármilyen oktatáspolitikai intézkedéssel így van, azonban az állampolgári nevelés terén, amely jóval értéktelítettebb, mint sok más oktatási-nevelési terület, különösen fontos lehet e hitek feltárása.

Érdeemes lenne alaposabban foglalkozni az egyes iskolai állampolgári nevelési kezdeményezések (például diákönkormányzatok, iskolai közösségi szolgálat) implementációs kudarcaival is. Az eddigi tanulmányok alapján azonosíthatók olyan tényezők, amelyek ide vezetnek. Ilyenek például a tanárképzés és a továbbképzési kínálat hiányosságai, a túlsúlyolt tananyag és az ebből fakadó időhiány, az ezen feladatokhoz kapcsolódó pozitív ösztönzők hiánya mind a diákok, mind a tanárok oldalán. Ugyanakkor az iskolaigazgatók vezetői szerepfelfogása, az iskolai ethosz, a tantestületi viszonyok, a szülői hozzáállás mind további olyan tényezők lehetnek, amelyek hathatnak ezen reformok sikerére, így további vizsgálatra érdemesek.

Az Egyensúly Intézet (2021) javaslatával egyetértve fontos feladatnak tartjuk az egy-egy iskolában, illetve az iskolán kívüli szférában, főként, de nem kizárólag civil szervezetek által megvalósított, sporadikusan létező állampolgári nevelési programok összegyűjtését, részletes leírását. Első sorban azt érdemes vizsgálni, hogy a létező hazai gyakorlat jó gyakorlatnak tekinthető-e és megvalósítható-e (más) iskolai környezetben. Mivel a magyar iskolarendszer szelektív, vagyis jellemző rá az eltérő szociokulturális háttérű diákok elkülönülése, a hazai jó gyakorlatok transzferálhatósága kérdéses. Egyáltalán nem biztos, hogy az egyes iskolákban, civil szervezeteknél jól működő programok más tanulói összetétel mellett is hasonlóan eredményesek lehetnek. Ugyanakkor a már létező gyakorlatok leírásai inspirációként szolgálhatnak további, a helyi igényekhez adaptált programok kidolgozásához.

A tanulmányunkban ismertetett szakirodalmak rávilágítanak, hogy a neveléstudomány és az ifjúságszociológia képviselői a rendszerváltás óta folyamatosan hozzájárulnak az iskolai állampolgári nevelésről alkotott tudásunk bővítéséhez. Véleményünk szerint azonban hiányoznak más tudományágak képviselőinek hozzájárulásai. Az állampolgári nevelés egy olyan „összetett jelenség, amelyet nehéz megragadni – fogalmilag, analitikusan és empirikusan

egyaránt” (Keating, 2014: 14.). Megértéséhez elengedhetetlen, hogy több diszciplína is foglalkozzon a témával. Reményeink szerint a fent vázolt kutatási irányokkal ösztönözhetjük más tudományágak, köztük a politikatudomány művelőinek ezirányú kutatásait.

JEGYZETEK

- ¹ A rendszerváltás után megjelenő alternatív tanrendű, rendszerint alapítványi fenntartású iskolákban terjedt el leginkább a nyugati modellekhez hasonló, nyitott légkörű állampolgári nevelés. Az ezekben az iskolákban tudatosan kialakított, rendszerint a magyar oktatási rendszer tanár-, és ismeretátadás központú pedagógiai felfogásával szembehelyezkedő pedagógiai program és iskolai légkör mutatkozott a gyakorlatban alkalmasnak az állampolgárságra nevelésre.
- ² Jelen tanulmányban nem kívánunk kitérni arra a magyar történettudományban zajló vitára, amelyben különböző álláspontok vannak arra nézve, hogy mi a II. világháború utáni demokratikus átmenet korszakának pontos időhatára, azaz, hogy a Magyar Kommunista Párt már 1945-től tudatosan készítette-e elő a szovjet típusú rendszer bevezetését, vagy ez később, fokozatosan történt-e meg a nemzetközi eseményekkel párhuzamosan, illetve, hogy meddig tart ez a korszak: az 1947-es kékcédulás választásokig, vagy az 1949-es választásokig. A tanulmányban az epizód demokrácia időszakának az 1945–1949, a többpárti választásoktól az első népfront választásig tartó időszakot tekintjük.
- ³ Ezen a ponton megjegyezzük, hogy a nemzeti (identitás) nevelés a két világháború között nem egyedülálló, magyar jelenség. Szabó Ildikó (2009: 91.) példaként említi könyvében, hogy a francia oktatáspolitikai egyik fő célja volt 1945-ig a haza és a nemzet nagyságával való azonosulás elősegítése.
- ⁴ Szabó Ildikó idézi Kornis Gyula oktatáspolitikust (2009: 92.), aki szerint a „nemzeti tantárgyak magyar nyelv, történelem, irodalom, földrajz, gazdaságtan)” csak az irredentizmus körül foroghatnak.
- ⁵ Megemlítenéd, hogy 2002 óta magyar nyelven is elérhető az Európa Tanács KOMPASZ: kézikönyv a fiatalok emberi jogi neveléséhez című segédanyaga (<https://www.coe.int/hu/web/compass/home>). Ugyanakkor a tanárképzés és a továbbképzések kisebb hangsúlyt helyeznek az állampolgári neveléshez kapcsolódó területekre.
- ⁶ Természetesen ezzel nem azt szeretnénk sugallni, hogy ezen eredményekért kizárólag az iskola mint szocializációs ágens a felelős, de meggyőződésünk, hogy hatása tetten érhető, még ha nem is a többi ágens szerepétől elválasztható módon.
- ⁷ A középfokú iskolatípusokat a vizsgált időszakban többször átnevezték, ráadásul volt olyan, amikor korábbi bevett elnevezések más iskolatípust kezdtek el jelölni. A cikkben nem törekedtünk arra, hogy a jelenlegi terminológiához adaptáljuk a korábbi források szóhasználatát, mindig az adott időszaknak megfelelő elnevezést alkalmaztuk.
- ⁸ Ezen adatfelvétel (Civic Education Study 1999), illetve későbbi hullámai (International Civic and Citizenship Education Study 2009, 2016) az állampolgári nevelési kutatások egyik fő adatforrását jelentik. Magyarország csak az 1999-es kutatásban vett részt, és általában véve a poszt szocialista országokra jellemző, hogy csak a kutatás egy-egy hullámába kapcsolódtak be.

⁹ Ezek leírásáért lásd az Oktatási Hivatal honlapján az Országos és nemzetközi mérések c. aloldalt (<https://www.oktatas.hu/kozneveles/meresek/kompetenciameres/feladatsorok>), valamint a 2017/7. Infojegyzetet (https://www.parlament.hu/documents/10181/1202209/2017_7/3daa5856-2033-499a-acfb-699ee2861c6d).

IRODALOM

- Alscher, Pascal–Ludewig, Ulrich–McElvany, Nele (2022): Civic Literacy – zur Theorie und Messbarkeit eines Kompetenzmodells für die schulische politische Bildung. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*. <https://doi.org/10.1007/s11618-022-01085-0>
- Bauer Béla–Szabó Andrea (szerk.) (2005): *Ifjúság 2004 Gyorsjelentés*. Budapest, Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda.
- Bihari Mihály (2005): *Magyar politika, 1944–2004: politika és hatalmi viszonyok*. Budapest, Osiris.
- Bíró-Nagy András–Szabó, Andrea (2021): *Magyar Fiatalok 2021. Elégedetlenség, polarizáció, EU-pártiság*. Budapest, Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Bischoff, Kendra (2016): The civic effects of schools: Theory and empirics. *Theory and Research in Education*, 14(1), 91–106. <https://doi.org/10.1177/1477878515619794>.
- Bodó Márton (2016): A pedagógusszerep és az Iskolai Közösségi Szolgálat. *KAPOCS*, 15(2), 3–14.
- Bodó Márton–Markos Valéria–Mézes, József–Sárosi, Tünde–Szalóki, Mihály (2017): Az iskolai közösségi szolgálat a 9. és 12. évfolyamos diákok véleménye tükrében. *Új Pedagógiai Szemle*, 2017 (9–10), 41–71.
- Bognár Adrienn–Szabó, Andrea (2017): Politikai szocializációs modellek Magyarországon, 1990–2016. In: Szabó Andrea–Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? a hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged, Belvedere Meridionale, 16–36.
- Campbell, David E. (2019): What Social Scientists Have Learned About Civic Education: A Review of the Literature. *Peabody Journal of Education*, 94(1), 32–47. <https://doi.org/10.1080/0161956X.2019.1553601>.
- Crittenden, Jack–Levine, Peter (2016): Civic Education. In: Edward N. Zalta (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2018 Edition)*. Elérhető: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/civic-education/>
- Csákó Mihály (2009a): Demokráciára nevelés az iskolában. In: Somlai Péter–Surányi Bálint–Tardos Róbert–Vásárhelyi Mária (szerk.): *Látás-viszonyok. Tanulmányok Angelusz Róbert 70. születésnapjára*. Budapest, Pallas Kiadó, 155–188.
- Csákó Mihály (2009b): Szakmatanulás és demokrácia. Vázlat a szakmunkástanulók politikai szocializációjáról. *Új Pedagógiai Szemle*, 10(3), 36–44.
- Csákó Mihály (2018): Politikai szocializáció serdülőkorban. *Metszetek*, 7(3), 27–42. <http://dx.doi.org/10.18392/metsz/2018/3/1>.
- Dahrendorf, Ralf (1990): *Reflections on the revolution in Europe: in a letter intended to have been sent to a gentleman in Warsaw, 1990*. London, Chatto & Windus.
- Dancs Katinka–Fülöp, Márta (2020): Past and present of social science education in Hungary. *J SSE – Journal of Social Science Education*, 19(1), 47–71. <https://doi.org/10.4119/jsse-3273>.

- Dévényi Anna (2013): Bűnbakból vádló, vádlóból bűnbak. Ellenségek a 20. századi magyar történelemtankönyvekben Mohács, Világos és Trianon példáján. In: Gyarmati György (szerk.): *Bűnbak minden időben: bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Pécs, Kronosz Kiadó, 96–111.
- Dévényi Anna (2020): A középfokú oktatás társadalompolitikai vetületei a Horthy-korszakban. *SZÁZADOK*, 154(1), 81–106.
- Domokos Tamás–Kántor Zoltán–Pillók Péter–Székely, Levente (2021): *Magyar fiatalok 2020. Kérdések és válaszok – fiatalokról fiataloktól*. Erzsébet Ifjúsági Alap.
- Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (2018): *Citizenship education at school in Europe, 2017*. Luxembourg, Publications Office. <https://doi.org/10.2797/818387>.
- Egyensúly Intézet (2021): *Hogyan tanuljuk a demokráciát? Az Egyensúly Intézet javaslatai az állampolgári nevelés reformjára*.
- Gainous, Jason–Martens, Allison M. (2012): The Effectiveness of Civic Education: Are “Good” Teachers Actually Good for “All” Students? *American Politics Research*, 40(2), 232–266. <https://doi.org/10.1177/1532673X11419492>.
- Holle, Alexandra (2022): Some thoughts on civic education. Lessons from the international literature. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*. 8(1), 51–57. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v8i1.692>.
- Iskola és Társadalom (2017. szeptember 15.): *Iskola és Társadalom 2017. Konferencia és sajtótájékoztató az adatok első olvasatáról*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar.
- Jakab György (2018): A társadalomismeret tantárgy integrációs törekvései – A történelem és a társadalomismeret versengő együttműködése. *Új Pedagógiai Szemle*, 68(9–10), 97–104.
- Jakab György (2019): *Bevezetés az iskolai demokratikus állampolgári nevelés integrációs problémáinak diskurzív vizsgálatába*. Doktori értekezés, Pécs, Pécsi Tudományegyetem.
- Kalocsai Janka–Kaposi, József (2019): Tanítjuk vagy tanuljuk a demokráciát? Egy felmérés és tanulságai. *Új Pedagógiai Szemle*, 69(11–12), 17–32.
- Kaposi József (2015): Állampolgárságra, demokráciára nevelés. *Történelemtanítás. Online történelemdidaktikai folyóirat*, (3–4).
- Keating, Avril (2014): *Education for Citizenship in Europe*. London, Palgrave Macmillan UK. <https://doi.org/10.1057/9781137019578>.
- Kennedy, Kerry J. (2019): *Civic and Citizenship Education in Volatile Times. Preparing Students for Citizenship in the 21st Century*. Singapore, Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-6386-3>.
- Kinyó László (2013): 7. és 11. évfolyamos tanulók állampolgári tudásának vizsgálata a dél-alföldi régió általános és középiskolaiban. In: Molnár Gyöngyvér–Korom Erzsébet (szerk.): *Az iskola sikerességét befolyásoló kognitív és affektív tényezők értékelése: Tanulmányok Csapó Benő tiszteletére*. Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 123–141.
- Körösényi András–Tóth Csaba–Török, Gábor (2007): *A magyar politikai rendszer*. 3., átd. kiadás. Budapest, Osiris Kiadó.
- Langton, Kenneth P.–Jennings, M. Kent (1968): Political Socialization and the High School Civics Curriculum in the United States. *American Political Science Review*, 62, 852–867. <https://doi.org/10.2307/1953435>.

- Markos Valéria (2018): A fogadószervezetek koordinátorainak tapasztalatai az iskolai közösségi szolgálatról. *Iskolakultúra*, 28(3–4), 12–27. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2018.3-4.12>.
- Markos Valéria (2021): Kik a nyertesei az Iskolai Közösségi Szolgálatnak? Az Iskolai Közösségi Szolgálat iránti pozitív attitűdöket befolyásoló tényezők vizsgálata. *Önkéntes Szemle*, 1(1), 69–82. <https://doi.org/10.53585.OnkSzem.2021.1.69-82>.
- Mátrai, Zsuzsa (1997): Model and Reality: Citizenship Education in Hungary. *European Education*, 29(3), 45–64. <https://doi.org/10.2753/EUE1056-4934290345>.
- Metz, Edward C.–Youniss, James (2005): Longitudinal Gains in Civic Development through School-Based Required Service. *Political Psychology*, 26(3), 413–437. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2005.00424.x>.
- Neundorf, Anja–Niemi, Richard G–Smets, Kaat (2016): The Compensation Effect of Civic Education on Political Engagement: How Civics Classes Make Up for Missing Parental Socialization. *Political Behavior*, 38(4), 921–949. <https://doi.org/10.1007/s11109-016-9341-0>.
- Oross Dániel–Szabó, Andrea (2017): Trendek a magyar egyetemisták és főiskolások politikai részvételében, 2011–2015. In: Szabó Andrea–Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? – A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged, Budapest, Belvedere, MTA TK PTI, 100–122.
- Reichert, Frank–Torney-Purta, Judith (2019): A cross-national comparison of teachers' beliefs about the aims of civic education in 12 countries: A person-centered analysis. *Teaching and Teacher Education*, 77, 112–125. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.09.005>.
- Scorza, Jason (2011): Civic Education. In: George Kurian (ed.): *The Encyclopedia of Political Science*. Washington DC, CQ Press.
- Sik Domonkos (2017): A politikai kultúra mintázatai Európában. *Educatio*, 26(1), 49–62. <https://doi.org/10.1556/2063.26.2017.1.5>, <https://akjournals.com/view/journals/2063/26/1/article-p49.xml>
- Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Budapesti Corvinus Egyetem, Belvedere Meridionale.
- Szabó Andrea (szerk.) (2014): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest, Szeged, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI.
- Szabó Andrea (2015): *Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon, 2015*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Szabó Andrea (2019): *A magyar egyetemisták és főiskolások politikai integrációja 2019-ben*. Prága, Heinrich Böll Stiftung.
- Szabó, Éva–Dancs, Katinka (2018): Hungary: Participation crisis, disappointed youths. In: Beata Krzywosz–Rynkiewicz–Anna M. Zalewska–Kerry J. Kennedy (eds.): *Young people and active citizenship in post-Soviet times: a challenge for citizenship education*. London, New York, Routledge, Taylor & Francis Group.
- Szabó Ildikó (2000): *A pártállam gyermekei*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció: a politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon, 1867–2006*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

- Szabó Ildikó–Falus, Katalin (2000): Politikai szocializáció közép-európai módra. A magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 100(4), 383–400.
- Szabó Ildikó–Örkény, Antal (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Budapest, Minoritás Alapítvány.
- Szabó László Tamás (1985): *A rejtett tanterv*. Budapest, Oktatókutató Intézet.
- Thornton, Stephen J. (2005): *Teaching social studies that matters: curriculum for active learning*. New York, Teachers College Press.
- Torney-Purta, Judith (2001): Civic knowledge, beliefs about democratic institutions, and civic engagement among 14-year-olds. *Prospects*, 31(3), 279–292. <https://doi.org/10.1007/BF03220071>.
- Torney-Purta, Judith (2002): Patterns in the Civic Knowledge, Engagement, and Attitudes of European Adolescents: The IEA Civic Education Study. *European Journal of Education*, 37(2), 129–141. <https://doi.org/10.1111/1467-3435.00098>.
- Torney-Purta, Judith–Lehmann, Rainer–Oswald, Hans–Schulz, Wolfram (2001): *Citizenship and education in twenty-eight countries: civic knowledge and engagement at age fourteen*. Amsterdam, IEA.
- Ujváry Gábor (2014): „Egy európai formátumú államférfi”: Klebelsberg Kuno, (1875 – 1932). Pécs, Kronosz.
- Valuch Tibor (2001): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest, Osiris.
- Varga Júlia (szerk.) (2019): *A közoktatás indikátorrendszere 2019*. Budapest, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- Veszprémi Attila (2017): Középiskolás diákok politikai szocializációja – konferenciabeszámoló. *Új Pedagógiai Szemle*, 2017(9–10), 133–143.
1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről.
1945. évi VIII. törvénycikk a nemzetgyűlési választásokról.
1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról.
2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről.
- 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról.

KOMMUNIKÁCIÓ – MÉDIA

Burai Krisztina

Érzelmelek és viralitás a közösségi médiában.
A pártok legnépszerűbb Facebook-bejegyzéseinek érzelmi töltete
a 2018-as választási kampányban

Nábelek Fruzsina

A negatív kampány magyarázatai – a kampánystratégia
hálózati szemléletű megközelítése

Farkas Xénia–Bene Márton

Orbán Viktor vizuális és verbális populista stílusa
a Facebookon

ÉRZELMEK ÉS VIRALITÁS A KÖZÖSSÉGI MÉDIÁBAN¹

A pártok legnépszerűbb Facebook-bejegyzéseinek érzelmi töltete
a 2018-as választási kampányban

Burai Krisztina
(BME GTK SZKT)

*A tanulmány beérkezett: 2021.február 26., opponálás: 2022. január 19. – 2022. március 6.,
végelegesítés: 2022. június 29.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a politikai pártok által a 2018-as magyar országgyűlési kampányidőszakban a Facebookon közzétett legsikeresebb bejegyzések érzelmi tartalmát vizsgálja. Sikeresnek azokat a bejegyzéseket tekintjük, amelyek az átlagosnál gyorsabb ütemben terjednek, és szélesebb közönséghez jutnak el. Korábbi kutatások rávilágítottak, hogy az érzelmek jelentős szerepet játszanak a posztok virálissá válásában, ugyanakkor e vizsgálatok gyakran a tonalitás megállapítására koncentráltak. Tanulmányomban a korábbi eredmények áttekintése után kvalitatív módszerrel vizsgálom a 2018-as országgyűlési választáson legjobb eredményt elérő pártok hivatalos oldalain közzétett, legnépszerűbb Facebook-posztok érzelmi karakterét és azok kommunikatív eszközeit. Eredményeim azt mutatják, hogy a pártokkal való nehezebb érzelmi azonosulás ellenére is magas reaktivitást váltanak ki a szervezetek érzelemtelített bejegyzései, ugyanakkor a politikusi virális bejegyzésekhez képest több eltérést is találunk: a pártok esetén inkább a negatív tartalmak váltak népszerűvé, és itt már a semleges, közpolitikai tartalmak is a legnépszerűbbek közé kerülhettek.

Kulcsszavak: érzelmek ■ Facebook ■ viralitás ■ közösségi média ■ kampánykommunikáció

Napjainkban a közösségi oldalak a politikai kommunikáció megkerülhetetlen részei. A legutóbbi adatok szerint a magyarok nyolcvankét százaléka aktív a Facebookon, hatvanegyszázalékuk pedig hírfogyasztásra is használja a platformot (Newman et al., 2020). Ahhoz, hogy ezeken a felületeken a bejegyzések minél több választópolgárhoz eljussanak, a lehető legmagasabb reaktivitást kell elérniük: a sok megosztással, kedveléssel, hozzászólással rendelkező virális posztok ugyanis újabb és újabb választókhoz jutnak el, hiszen ezek azok a bejegyzések, amelyek az ismerősök között zajló kommunikációs láncolatokba be tudnak törni (Bene, 2020). A szakirodalom szerint az érzelmek elősegítik a magas felhasználói reaktivitást (Berger–Milkman, 2012; Dang-

Xuan et al, 2013; Bene, 2020). Az állampolgárok online kommunikációjuk során pedig nem tartózkodnak az érzelmetelített megszólalásoktól, gondoljunk csak a düh, a félelem, a meglepettség nyilvános kifejezéseire (Kiss, 2013: 16; Szabó et al., 2021).

Kutatásomban a pártok legnépszerűbb posztjainak érzelmi karakterét vizsgálom. Arra vagyok kíváncsi, hogy valóban jellemzően magas érzelmi töltettel rendelkeznek-e a magasabb reakciószámot kiváltó bejegyzések, illetve, hogy a negatív tartalom összefüggésben áll-e az állampolgári reaktivitással. Kvalitatív elemzésem során a pártokat nem csupán szervezatként, hanem brandként értelmezem. A branding és marketing irodalom számos kutatása foglalkozik az emotional branding jelenségével (Bagozzi et al., 1999; Thompson et al., 2006; Morrison–Crane, 2007), amelynek célja, hogy a márkák hosszú távú érzelmi alapú kötődést hozzanak létre a termék és a fogyasztók között (Akgün et al., 2013). A pártok esetében tehát az érzelmek használata egy stabil bizalmi kapcsolat kiépítését szolgálhatja a választókkal.

Az elemzés a bejegyzések érzelmi karakterének vizsgálatára irányul, arra, hogy az adott poszt milyen érzelmi hatás kiváltására törekszik, és ehhez milyen nyelvi és vizuális eszközöket használ fel. A tonalitás, vagyis a pozitív-negatív distinkció mellett az érzelmeket is vizsgálom, amely segíti a virális bejegyzések emocionális karakterének alaposabb megismerését. Az eredmények azt mutatják, hogy bár a pártokhoz nehezebb kötődni, mint személyekhez, a vizsgált bejegyzések többségére jellemző az érzelmek használata – ezen belül a negatív érzelmeket, különösképp a haragot megjelenítő bejegyzések voltak a legnépszerűbbek. Ugyanezen kampányidőszak politikusi posztjai esetén a pozitív érzelmeket tartalmazó bejegyzések kapták a legtöbb reakciót. A felhasználók tehát szívesebben reagálnak negatív bejegyzésekre, ha azokat személytelenebb profilok, a pártok hivatalos oldalai teszik közzé.

Tanulmányom első részében az érzelmek társadalomtudományi vizsgálatának főbb irányait mutatom be, majd röviden kitérek a politikai kommunikáció viralizációjáról, illetve az érzelmek reaktivitásban játszott szerepéről szóló szakirodalomra, majd saját kvalitatív kutatásom módszertanát, és eredményeit ismertetem. Végül kitérek a kutatás során használt módszer korlátaira, és további lehetséges kutatási irányokat is felvázolok.

A POLITIKATUDOMÁNY ÉRZELMI FORDULATA

Egészen az előző évtizedig a politikatudomány figyelmen kívül hagyta az érzelmeket. Bár sok szó esett az elvakultságról, a média érzelmekre ható demagógiájáról, valójában sem a politikai kommunikáció, sem az egyéb tudományágak nem foglalkoztak érdemben az érzelmek szerepével (Kiss, 2013: 7–8.).

Az érzelmek szerepére történő reflexió hiányára mutatott rá Barry Richards cikke is, aki az ezredfordulón született tanulmányok publikálását tekinti az affektív, vagy érzelmi fordulat kezdetének (Richards, 2004: 339–340.). Richards amellett érvel, hogy az „emocionalizáció” – azaz az érzelmek kifejezéséről és irányításáról szóló populáris kultúra és a politika összefonódása – átalakította a politikai kommunikáció kontextusát, ennek pedig két lehetséges következménye van. A politika vagy alkalmazkodik a társadalom egyéb területén látható érzelmességhez, vagy elidegenedik a társadalomtól (uo.: 340.). Az érzelmek szerepét növeli a közösségi oldalakat jellemző folyamatos interakció, gyors üzenetváltások, a politikai szereplők ugyanis állandó kapcsolatban vannak választóikkal. A lerövidült reakcióidő pedig az improvizáció szerepét növeli, amely során a racionális cselekvés helyét gyakran az érzelemvezérelt kommunikáció veszi át (Kiss, 2014).

A szakirodalom felismerte tehát az érzelmek fontosságát, ugyanakkor kutatásukat nehezíti a szubjektív mivoltuk, gyors változásaik, és a nyelvi lehetőségek, hiszen megköveteli egy olyan közös nyelv, szókinccs létét, amely alkalmas az érzéseink kifejezésére (Szabó, 2020: 5.).

A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ ÉS A TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ VIRALIZÁCIÓJA

Pártok, politikusok

Az intézményes politikai aktorok célja, hogy hassanak a környezetükre (Szabó–Kiss, 2015: 333.), amelyet a közösségi média széles körű elterjedése előtt elsősorban a hagyományos médiumokra támaszkodva igyekeztek megtenni, hiszen az üzeneteiket ezeken a csatornákon tudták hatékonyan eljuttatni a választókhoz. Ebben a modellben a pártok erősen a televízióra, újságokra és rádiócsatornákra voltak utalva. A tömegmédia hatására erősödtek meg a kétezres években olyan „megkerülő kommunikációs csatornák” – különösen a kisebb pártok esetében – mint az aktivistahálózatok kiépítése, kampánylevelek küldése és az internetes jelenlét (uo.: 340.). Míg korábban a pártoknak, politikusoknak elsősorban a médiumok figyelmét kellett felkeltenie, addig a közösségi oldalakon már közvetlenül az azt használó állampolgárokhoz szólhatnak. Ahhoz, hogy egy-egy bejegyzés a lehető legtöbb felhasználóhoz eljusson, minél több megosztást, vagy bizonyos platformok esetében reakciót és hozzászólást kell kiváltania – a Facebookon például a reakciók és a hozzászólások magas száma is elegendő lehet a viralitáshoz, hiszen a platform ezeket is megjeleníti az ismertősök hírfolyamában. A Facebook ugyanis minden bejegyzéshez egy úgynevezett relevancia pontszámot társít, jellemzők százazreinek figyelembevételével.² A közlemény szerint e szempontok közé tartozik például, hogy ki osztot-

ta meg vagy ki reagált egyes posztokra: nagyobb eséllyel reagálunk ugyanis olyan bejegyzésekre, amelyeket barátaink vagy általunk követett oldalak osztottak meg vagy kedveltek. A Facebook előrébb sorolja továbbá azokat a posztokat a hírfolyamban, amelyek kiemelkedő népszerűsége tesznek szert. A láthatósághoz tehát elengedhetetlen, hogy a bejegyzések minél magasabb reakciószámot váltsanak ki.

Média az interaktivitás korában

Az internet hírforrássá válása nemcsak a politikai kommunikációra, hanem a teljes médiapiacra hatást gyakorol. Ezt nevezi Leopoldina Fortunati a tömegmédiát internetizációjának (2005). Fortunati szerint e folyamat során a nyomtatott sajtó felismerte az online jelenlét jelentőségét és megtanulta a multimédia nyelvét. A hagyományos média fejlődése, internetizációja azonban nem állt meg itt. Chadwick az így kialakult helyzetet nevezi hibrid médiarendszernek, amelyben a figyelemért versengő, mégis egymásra utalt aktorok kénytelenek az új technológiákhoz alkalmazkodni, vagyis a klasszikus médiumok az új médialogikákhoz igazodva változnak, így kialakítva az interakciós hálózat normáit (Chadwick, 2013). Az új médiaformátumok hatására az állampolgárok a kommunikáció aktív résztvevőivé váltak (Chadwick et al., 2016).

A „high choice media environment” vagy multiplatform média kialakulásával és a közösségi média térnyerésével a felhasználók a hírforrások és platformok bőséges kínálatából választhatnak. Így a fogyasztók nem csupán aktív résztvevői a diskurzusnak, hanem saját kommunikációs környezetük alakítására is képesek, a politikai preferenciáiknak megfelelő médiumokból tájékozódhatnak (Janky et al, 2019).

E sajátosságok miatt napjainkra a tömegkommunikációnak – éppúgy, ahogy a politikai kommunikációnak – kiemelten fontos célja lett a lehető legmagasabb reaktivitás kiváltása, azaz olyan tartalom előállítása és közvetítése, ami igazodik a felhasználói igényekhez és minél többek hírfolyamába képes betörni. A korábbi „egyirányú” kommunikáció kölcsönössé válása jelentősen megváltoztatja a kommunikáció jellegét. Azonban ahhoz, hogy ennek mikéntjéről pontosabb információt kapjunk, meg kell vizsgálnunk, hogy az állampolgárok milyen tartalmakra reagálnak a legszívesebben. Ebben játszik jelentős szerepet az érzelmek és reaktivitás összefüggéseinek kutatása.

ÉRZELMEK ÉS REAKTIVITÁS

A virálissá váló, azaz a közösségi oldalakon az átlagosnál gyorsabb ütemben, és szélesebb körben terjedő bejegyzések³ közös jellemzőit számos tudományterület kutatói vizsgálták. Elemzéseikben több, magas reaktivitást kiváltó té-

nyezőit azonosítanak. A kutatások egyöntetűen állítják a viralitás és az érzelmek korrelációját.

Jonah Berger marketingkutató a viralitást előidéző tényezők kutatása során azt találta, hogy az a tartalom válthat ki magas reaktivitást, amelyikről a felhasználó úgy gondolja, jó színben tünteti fel őt a barátai, ismerősei előtt; ami a felhasználót egyébként is foglalkoztató gondolatokról szól, ezekhez kapcsolódik; ami érzelmet generál, és megérinti a befogadót; amely látható, és képes a magántermészetű jelenségeket nyilvánossá tenni; amit hasznosnak tartanak; amely egy szélesebb narratívába ágyazódik (Berger, 2017: 248–250.).

A kutatások egy része a tonalitásra helyezi a hangsúlyt, vagyis céljuk elsősorban annak megállapítása, hogy a pozitív vagy a negatívitás növeli nagyobb mértékben a reakciók számát. Milkman és Berger (2012) a New York Times e-mailben leggyakrabban megosztott cikkeinek tonalitását vizsgálták automatizált szövegelemzési módszerrel. Megállapították, hogy a pozitív és a negatív cikkek is magasabb reaktivitást váltottak ki, mint a semleges tartalmak. A várttal ellentétben azt találták, hogy a pozitívítás több megosztást eredményezett, mint a negatívítás. Hansen és kollégái (2011) a Twitteren megosztott bejegyzések érzelmi töltetét vizsgálták. Eredményeik szerint a hírek esetében a negatívítás növelte a reaktivitást, míg a más jellegű bejegyzéseknél a negatívítás éppen ellenkező hatást váltott ki. A két kutatás közötti, illetve a hírek, és az egyéb posztok közt talált különbséget azzal indokolják, hogy az e-mailes megosztás egy közvetlenebb, előzetes társadalmi kapcsolatokat feltételező funkció. Továbbá a nem hír tartalmú bejegyzések is elsősorban az ismeretségi körnek szólnak, míg a hírek retweetelése nyilvános, így szélesebb közönséghez jut el. Más szóval: amennyiben a barátaink reakcióit szeretnénk kiváltani, akkor pozitív, míg ha szélesebb közönséghez szólnánk, negatív tartalmakat kell megosztanunk.

A reakciókat a politikai kommunikációban vizsgáló kutatások alapján ehhez képest némi eltérést tapasztalunk. Xenos és kollégái (2017) tanulmányukban azt kutatták, hogy milyen szerepe van a posztok időzítésének, tartalmának vagy hangnemének a kiváltott reakciók számának alakulásában, adataik alapján a negatív kampányok viszonylag ritkák a közösségi oldalakon (Xenos et al., 2017: 14.). Heiss és munkatársai (2019) hasonló jelenséget figyeltek meg a politikai aktorok bejegyzéseire adott reakciók vizsgálatakor, ugyanakkor némiképp árnyalni is tudták a korábbi eredményeket: azt találták, hogy a negatív tónus a hozzászólások és a megosztások számát, míg a negatív érzelmek kifejezése csak a like-ok számát növeli. Azok az érzések tehát kevésbé fontosak, amelyek expliciten megjelennek a bejegyzésekben, a reaktivitásban inkább az játszik szerepet, hogy milyen érzelmeket tud a befogadóból kiváltani (Heiss et al., 2019: 14.). A pozitívítás esetében ezzel éppen ellentétes eredményt kaptak: a kifejezett pozitív érzések magasabb reakciószámot eredményeztek, míg a pozitív hangnem semmilyen hatással nem volt a reaktivitásra (uo.: 12–14.).

Bene Márton (2020) kutatásában a legsikeresebb magyar politikusok Facebookon folytatott kommunikációját vizsgálta a 2014-es országgyűlési választás kampányidőszakában, majd ugyanezen időszak 25 virális posztját részletesen elemezte. A teljes minta alapján a magyar politikusi posztok jelentős része neutrális, a pozitív és negatív érzelmek megjelenésének aránya nagyjából azonos a vizsgált időszakban (Bene, 2020: 162.). Ehhez képest nagy eltérés tapasztalható a virális posztok esetében, ugyanis ezek jelentős többsége fejezett ki negatív érzelmeket, míg pozitívitas a legsikeresebb bejegyzések egyikében sem jelent meg (uo.: 191.). A többi vizsgált elem tekintetében hasonlóan jelentős különbség nem volt kimutatható. Így a virális posztok legfontosabb jellemzőjeként Bene a negativitás használatát, az ellenfél támadását határozza meg (uo.: 193.).

AUTOMATIZÁLT ÉRZELEMELEMZÉSI MÓDSZEREK

Az érzelmi karakter vizsgálatának fontos területe a szentiment- és emócióelemzés, melyek elsősorban a gépi tanuláshoz kötődő irányzatok, ugyanakkor megállapításaik hasznosak lehetnek a virális posztok kvalitatív elemzésekor is. A szentimentelemzés a számítógépes nyelvészet egyik módszere, amelynek feladata az értékelések azonosítása a szövegekben, és annak megállapítása, hogy azok pozitív vagy negatív tónusúak, valamint megtalálni, hogy mire, vagy kire irányul az értékelés. A számítógépes érzelem- vagy emócióelemzés a szövegekben megjelenő érzelmek kimutatását szolgálja (Drávucz–Szabó, 2017: 39–40.).

Több kutatás automatizált szövegelemzési módszerek segítségével azonosít specifikus érzelmeket. Neviarouskaya és munkatársai kilenc érzés (düh, undor, félelem, büntudat, érdeklődés, öröm vagy jókedv, szomorúság, szégyen és meglepettség) jelenlétét vizsgálják a szövegekben, továbbá ezek intenzitását is mérik. Először megvizsgálták, hogy szerepel-e a szövegben emoticon, vagy hangulatra utaló betűszó, mint például a magyar nyelvű posztokban is használt LOL, azaz „laughing out loud” (hangos nevetés), ami humoros tartalomra, jókedvre utal, majd mondattani vizsgálatot végeztek, azaz a szavak egymás közti viszonyát elemezték. Ezt követte a szavak intenzitásának meghatározása, utána pedig annak elemzése, hogy a mondat szavai egymással milyen módon függnek össze, hogyan hatnak a szöveg jelentésére, intenzitására, elemzésük az érzelmek és intenzitás a teljes mondatban történő vizsgálatával zárult (Neviarouskaya et al, 2009).

Az érzelmek kulcsszavas kutatásai több nehézségbe ütköznek, ilyen például, hogy nem képesek előre meghatározni minden előforduló érzelmi kulcsszót, így ezek kimaradnak a lexikonból. Nem képesek azonosítani továbbá azokat az érzelmi megnyilvánulásokat, amelyekben ilyen szavak nem jelennek

meg, illetve a szemantikai és szintaktikai információt sem képesek megfelelően kezelni (Wu et al, 2006: 166–168.). Probléma még, hogy a mondatok polaritását, érzelmi tartalmát a szavak egymás közti viszonya is meghatározza, amit a szóalapú vizsgálat nem képes felismerni (Neviarouskaya et al., 2007). Nehézséget okoz az egyéb, online kommunikációban gyakran előforduló eszközök azonosítása is, például az írásjelek szokásostól eltérő alkalmazása, nagy- és kisbetűk használata, irónia, vagy az online térben kiemelten fontos vizuális kommunikáció értelmezése. Ezen kívül meg kell említenünk, hogy az érzelmekek rendkívül sokfélék, és léteznek a negatív-pozitív kategóriapárba nem besorolhatóak is (vö. Liu, 2017: 28–29.), ez pedig még inkább megnehezíti a szövegek ilyen módon történő vizsgálatát.

E módszerek és korlátaik ismertetése azért fontos, mert egy kvalitatív kutatás lehetőséget adhat ezek egy részének kiküszöbölésére. Egyrészt a kvalitatív elemzés során nemcsak a szavakat vizsgáljuk, hanem a mondatok egymáshoz való viszonyát, és a szöveget annak teljességében is értelmezzük. Másrészt kibővíthetjük a vizsgálatot, így a hangulatjelek jelentését, illetve az írásjelek használatát is figyelembe véve. Ezeken felül beemelhetjük a vizsgálatba a megosztott képeket, videókat is. A kvalitatív kutatás során továbbá nem szűkítjük a keresett, vizsgált szavak listáját egy előzetesen elkészített lexikonra, így az elemzés a korpusz sajátosságaihoz, a politikusok vagy pártok által a bejegyzéseikben használt kifejezési módokhoz igazodik.

MÓDSZERTAN

Elemzésemben arra keresem a választ, hogy fontos szerepet játszanak-e az érzelmekek a magas reakciószám kiváltásában, és hogy mely érzelmekek jellemzik a magyar pártok virálissá váló posztjait. Vizsgálom továbbá, hogy a pártok Facebook-kommunikációjában megjelennek-e az online világban megszokott érzelemkifejező eszközök.

Mintavétel

Az adatok a 2018-as magyarországi országgyűlési kampány ideje alatt, azaz a 2018. február 17-e és 2018. április 8-a közötti időszakból származnak. A választáson az országos listás szavazatok legalább 0,5 százalékát elérő pártok posztjait vizsgálom. Azok a bejegyzések kerültek a mintába, amelyek az adott párt átlagos reakciószámához képest kiemelkedően magas reaktivitást váltottak ki.

A 0,5%-ot elérő, azaz a vizsgálatba bekerülő pártok a Fidesz–Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP), a Jobbik, a Magyar Szocialista Párt (MSZP)–Párbeszéd, a Lehet Más a Politika (LMP), a Demokratikus Koalíció (DK), a Momentum, a Magyar Kétfarkú Kutyaapárt (MKKP) és az Együtt.

Módszer

A klasszikus értelemben vett viralitás a megosztások kiemelkedően magas számát jelenti. Két okból a reakciók összesített számát veszem figyelembe. Egyrészt a bejegyzésekre adott reakciók szintén megjelenhetnek ismerőseink hírfolyamában, tehát ezek ugyanúgy hozzájárulnak egy-egy poszt láthatóvá tételéhez, sőt, a magas reakciószámot elérő, népszerű bejegyzéseket az algoritmus előrébb sorolja a hírfolyamban (Bene, 2020: 48.), másrészt a megosztások kevésbé érvényesülnek a Facebookon (uo.: 170.).

A 2018-as kampányt követően a szavazatok 0,5 százalékánál jobb eredményt elérő pártok hivatalos oldalainak a kampány alatt közzétett összes Facebook-posztja a Facebook API-n keresztül került összegyűjtésre.⁵ Annak elkerülésére, hogy a követőszám vagy a népszerűség torzítsa a mintát, azokat a posztokat vizsgálom, amelyek reakciószáma a legjelentősebben kiemelkedett az oldal összes posztjának átlagos reakciószámai közül, azaz a többi bejegyzéshez képest kiemelkedően sok visszajelzés érkezett rájuk. Az elemzés tárgyát az így kapott hatvanöt legnépszerűbb bejegyzés képezi, amelyek közül azonban az azóta megszűnt Együtt öt posztja már nem volt elérhető.

A bejegyzéseket interpretatív megközelítéssel vizsgálom, amelynek célja az adott poszt érzelmi tartalmát, az általa kiváltani kívánt érzelmi hatást, és az ehhez használt eszközöket azonosítani. Ebben az értelemben az érzelmek használata tehát kifejezheti tudatosan vagy tudattalanul a kommunikátor viszonyát a kommunikáció többi résztvevőjéhez (Szabó-Kiss, 2021), de történhet mindez a hatáskiváltás céljával is. A tartalom vizsgálatán felül nyelvi szempontokat is figyelembe veszek (Liu, 2017: 30–32.): grammatikai és lexikális eszközök használata érzelmek és hangulat kifejezésére; érzelmeket és hangulatot kifejező szavak (imádom, gyűlölöm, dühít); érzelmekhez kötődő viselkedés leírása (sír-tam, ugráltam örömben); erősítő kifejezések használata (határozószók: borzasztóan, égetően); melléknevek fokozása (legrosszabb, legjobb); dicsérő, becsmérlő vagy szarkasztikus kifejezések (egy angyal, maga az ördög); káromkodás, trágárság, hibáztatás, fenyegetés. Ezeken felül olyan, online kommunikációra jellemző formai érzelmekifejezési eszközöket is vizsgálom, mint az írásjelek szokásostól eltérő használata, például azok ismétlése (!!!), a nagybetűk (caps lock) vagy a hangulatjelek használata, továbbá a szavak elnyújtása vagy betűk ismétlése (neeeem, jóóó). Figyelembe veszek továbbá olyan kifejezéseket is, mint „wow”, „fúj”, „húha” stb., amelyek valamilyen váratlan, fájdalmas, örömteli érzelmi állapotra utalhatnak, ezzel erősítve a szöveg érzelmi intenzitását (Neviarouskaya et al., 2007: 223.), vagy hangulatra utaló betűszavakat (LOL).⁴

A nyelvi eszközökön túl a megosztott képek, videók is a vizsgálat tárgyát képezik: az aktorok ábrázolása, pozíciója, mimikája, a megjelenített színek, vagy a kísérőzene fokozhatják, de akár ellent is mondhatnak a szöveg által közvetített érzelmeknek. A posztok vizuális elemei sokat elárulhatnak arról,

hogy az adott párt milyen képet szeretne sugallani magáról a befogadók felé, vagy arról, hogy milyen érzelmeket kíván kelteni a befogadóban.

A vizsgálat során figyelembe veszem, hogy a posztokban milyen érzelmek jelennek meg expliciten, vagy mit sugallnak, továbbá vizsgálom az érzelmek kifejezésére használt nyelvi és vizuális eszközöket. A közvetlenül kifejezett érzelmek mellett tehát azt is rögzítem, ha az adott bejegyzés bizonyos érzelmek kiváltása érdekében közöl udvariassági elemeket – például köszönetnyilvánítás vagy ünnepnapra köszöntők, amelyek a boldogsághoz, elégedettséghez köthetőek, és erősítik a párt és szavazói kapcsolatát –, vagy híreket, információkat.

Az elemzés során Ekman érzelmekategóriáit veszem alapul: öröm, düh, bánat, félelem, undor és meglepettség (1992). Keresem továbbá a virális posztok közös, rendszeresen felmerülő érzelmi kommunikációs elemeit.

Ekman szerint több, mint egy tucat különféle pozitív érzelm létezik, amelyek úgy különböznek egymástól, ahogyan a negatív érzelmek esetében a düh, a félelem, a szomorúság, ezekre mégsem rendelkezőnk külön szavakkal. Az alapérzelmeket Ekman *Emotions Revealed* című kötete (2003) alapján mutatom be.

Az öröm vagy boldogság szavak egy állapotot, érzést fejeznek ki, de nem képesek ennél pontosabb képet adni, mint ahogy a „negatív érzések” kifejezés sem határozza meg, hogy pontosan melyik érzésről van szó. Ekman a pozitív érzelmek közé sorolja többek közt az érzelmekekhez kapcsolódókat, a szórakozást, az elégedettséget, az izgatottságot és a megkönnyebbülést. Ebben a kategóriában rögzíték ezeken felül minden további pozitív érzelmeket, úgy mint az optimizmus, a remény vagy a büszkeség.

A düh gyakran más érzelmekkel együtt jelenik meg, félelem előzi meg vagy követi, de társulhat undorral vagy szégyenérzettel is. A másik ember haragjára hajlamosak vagyunk dühösen reagálni, továbbá ugyanezt a reakciót válthatja ki a csalódottságunk is, különösen, ha egy számunkra fontos emberről van szó. Ide sorolunk minden posztot, amelyben megjelenik a harag, a bosszú vagy az indulat.

A bánat egy hosszantartó érzés, amely időszakban agónia és rezignált szomorúság váltják egymást. Ha másokon szomorúságot látunk, azt átérezzük, és segíteni próbálunk és a megvigasztalásuk pozitív érzéssel tölt el minket. Ide tartozik minden gyászt, szomorúságot, bánatot, tehetetlenséget, feladást vagy szerencsétlenséget említő bejegyzés.

A félelem a fizikai vagy pszichológiai fenyegetettség hatására alakul ki, központi eleme a fájdalom. Természetünkből adódóan a félelemre adott fizikai reakcióink különbözőek lehetnek: a vér a legnagyobb izmokba áramlik, hogy elmenekülhessünk, mozdulatlaná válunk, vagy dühöt érzünk az iránt, aki, vagy ami fenyegetést jelent ránk. A félelem kategóriájába tartozik minden ijedtséget, pánikot, rettegést vagy félelmet keltő ellenséget említő bejegyzés.

Az undor averzió egy ízzel, egy hanggal, egy illattal, de akár egy emberrel vagy a viselkedésével szemben. Valamely filozófia, ideológia vagy az emberekkel való helytelen bánásmód szintén undort kelthet. Ha a poszt undort, ízléstelenséget, iszonyt vagy az ezek által kiváltott fizikai reakciókat említi – például rosszullet, hányinger – ebbe a csoportba soroljuk.

A meglepettség a legrövidebb ideig tartó érzelm, néhány másodpercig tart, majd félelem, düh, megkönnyebbülés vagy undor váltja fel. Azok a bejegyzések tartoznak ide, amelyek valamilyen esemény, döntés kapcsán azok váratlanságát, meglepő voltukat hangsúlyozzák.

EREDMÉNYEK

Az eredmények alapján a vizsgált bejegyzések érzelmi karakterük alapján négy kategóriába sorolhatóak, ezek a következők:

1. *negatív érzelmek*: ezen belül legjelentősebb a düh megjelenítése, ezt követik a negatív érzületek kifejezésére alkalmazott humoros, gúnyos, ironikus bejegyzések, végül pedig említést kell tennünk a félelmet, fenyegettséget megjelenítő posztokról is,
2. *pozitív érzelmek*: a legnagyobb arányban a remény és az izgatott várakozás jellemzi az ebbe a kategóriába tartozó posztokat, de köszönetnyilvánítások és ünnepi köszöntők is megjelennek a legnépszerűbb bejegyzések között,
3. *negatív és pozitív érzelmek*: általában azok a bejegyzések esnek ebbe a kategóriába, amelyek egyszerre jelenítenek meg dühöt és keltik a remény érzetét, amelyek izgatottságot ébreszthetnek a befogadókban,
4. érzelmileg semleges: azok a bejegyzések, amelyek érzelmekre való hivatkozás nélkül közölnek valamilyen információt.

Az elemzett bejegyzések listája és elérési útvonala a függelékben található, ezek idézésekor az itt megadott sorszámot zárójelben jelölöm. A törölt posztokat a táblázatban dőlt betűk jelzik. A hivatkozott posztokon belül az adott érzelmre utaló kifejezéseket aláhúzással jelöltem.

1. Negatív érzelmek

A legtöbb, huszonhat bejegyzés az első kategóriába került, azaz negatív érzelmet közvetített. Ezek közül is kiemelkedően magas a dühöt kifejező posztok aránya, tizennégy ilyen azonosítottam az elemzés során, gúnyt kilenc, míg félelmet és fenyegetettséget három poszt jelenített meg.

Ekman (2014) szerint azok a történések, amelyek jólétünket vagy jóllétünket fenyegetik, fizikai válaszreakciót váltanak ki, cselekvésre ösztönöznek, azaz magas az aktivációs szintjük. Amikor dühöt vagy félelmet érzünk a szívünk hevesebben ver, izmaink megfeszülnek (Berger, 2017: 135.), ugyanis ezek az érzések természetünkől adódóan harcra, vagy menekülésre készítetnek minket, ami esetünkben politikai cselekvésben nyilvánulhat meg. A düh vagy a félelem erősítheti a választói tenni akarást, akár online – megosztás vagy reakció formájában – vagy offline, a választáson való részvétellel, kampányolással segítheti az ezeket az érzéseket közvetítő politikai erőt.

1.1 Düh

A harag, a düh magas aktivációs szintje (Berger, 2017: 137.) miatt nem meglepő, hogy az ezeket az érzéseket kifejező posztok váltak a legnépszerűbbé. Az ellenzéki pártok bejegyzései közül több olyan is magas reaktivitást tudott elérni, amely kormánypárti politikusokhoz kötődő botrányokról szólt és az ezek által kiváltott dühöt jelenítette meg. E posztok legfontosabb kifejezési eszköze a sértő nyelvi fordulatok alkalmazása. Ilyen például az MSZP Kósa Lajos botránya kapcsán közzétett bejegyzése: „Orbán egyik miniszteréről eddig azt gondolta az ország egyik fele, hogy egy idióta, a másik fele, hogy egy gazember: ma világossá vált, hogy mindkettő egyszerre.” (12.), vagy Semjén Zsolt vadászata kapcsán a formalitást mellőző „Küldd el melegebb éghajlatra április 8-án, hogy ne tudjon tovább lövöldözni!” (18.) felszólítás. Az érzelmet expliciten leíró kifejezések kevésbé jellemzőek, ide sorolható például az LMP bejegyzése: „Elegünk van mind a kormányzati, mind az ellenzéki térfélen zajló tesztesziaságból.” (19.). Ezek helyett a pártok inkább olyan jelzőket használnak a düh kifejezésére, mint „Vérlázító!” (13.) vagy „arcpirító” (14.). A botrányok által kiváltott dühben osztozó állampolgárok tehát szívesen reagálnak az ilyen jellegű bejegyzésekre, ennek oka egyrészt az egyetértés, saját érzéseik köszönnek vissza ezekben, továbbá tájékoztatás is lehet a céljuk: szeretnék, ha ismerőseik is értesülnének ezekről a történésekről. Hozzájárulhat e bejegyzések népszerűségéhez a már bemutatott, Berger által megfogalmazott fizikailag aktiváló élmények reaktivitást kiváltó ereje is. Egy botrány minden bizonnyal felindultságot vált ki, így a felhasználók szívesen olvassák az ilyen bejegyzéseket, és reagálnak is rájuk, ehhez azonban a pártok gyors reakciójára is szükség van. Az élmény a botrányok kirobbanásakor a legerőteljesebb, így a választók azonnali reakciót várnak el a pártoktól, és az ezt követően rövid időn belül közzétett bejegyzéseket kedvelik leginkább, amit az ilyen típusú bejegyzések közzétételének dátuma is alátámaszt.

A düh másik, többször előforduló eszköze a vizualitás, ennek jó példája a DK bejegyzése: „Elégtételt vennél Orbánon az elmúlt 8 évtért? Gyurcsány már az első napon zárlná az oligarchák vagyonát.” (8.). A bejegyzés szóhasználatában önmagában is érzékletesen kifejezi az elégedetlenséget, a dühöt: a válasz-

tóhoz fordul, akiről feltételezi, hogy bosszút akar állni a miniszterelnökön, felháborítják az elmúlt évek kormányzati intézkedései. Már a megfogalmazásból is kitűnik, hogy Gyurcsány Ferencet Orbán Viktor ellenpontjaként mutatják be. A poszt azt sugallja, hogy a regnáló miniszterelnökön elégtételt kell venni, és sugallja, hogy oligarchákkal áll kapcsolatban, ezzel legitimálja a befogadó érzéseit. A szöveg által érzékeltetett haragot a kép teszi teljessé. A két fotót élesen elhatárolja a háttér színe, amely a politikusok párthovatartozását mutatja, mindkét politikus a pártja színe előtt szerepel, ez erősíti a két szereplő közti különbséget. Orbánról egy előnytelen, haragot sugárzó képet választottak, míg Gyurcsány barátságos, mosolyog, ugyanakkor az ő pozitivitása nem hangsúlyos. A bal oldalon a múlt, Orbán Viktor, akit a befogadónak a szavazatával le kell váltania, a jobb oldal a jövő – a DK vezetője. A dühöt és az elutasítást a legegyértelműbben Orbán piros színnel való áthúzása jelenti, ami a bejegyzés hangsúlyát is rá, illetve a negativitásra helyezi.

1.2 Gúny

A gúnyolódás a verbális agresszió egyik fajtája, mégis többnyire a humorhoz kötjük a megjelenését (Navarro et al., 2013). A közösségi oldalak bár egyre népszerűbbek a hírfogyasztás tekintetében, elsődlegesen továbbra is a szórakoztatást, a kikapcsolódást várják tőlük a felhasználók, ennek köszönhető, hogy a humorral, iróniával tálalt politikai bejegyzések népszerűbbé tudnak válni. Ezek a tartalmak a felhasználó számára tehát nem feltétlenül jelentik azt, hogy adott párttal, vagy politikai oldallal azonosulni tud, sok esetben csupán annak szórakoztató mivolta miatt reagál rá (Bene, 2020: 129–130.). A gúnyos tartalmak terén kiemelkedően népszerű volt az MKKP, ami a párt karakterét, illetve követőinek, támogatóinak elvárásait tekintve érthető, azonban a felhasználók kiemelkedően magas számban reagáltak a Momentum, az MSZP, és a Jobbik egy-egy ilyen jellegű bejegyzésére is. Az MKKP bejegyzései között több olyan is található, amelyek a kormánypárti plakátokra, kampánytémákra reagálnak (például: 20., 22., 23.) képi formában, ezek esetében a rím adja meg a vicc értelmét, amelyet az intenzív plakátkampány miatt a politikában kevésbé jártas felhasználók is felismernek. A legkedveltebb humoros tartalmak nemcsak a kép, hanem a videó eszközével is élnek: ilyen volt az MKKP köztelevízióban bemutatott performansa (4.), a Momentum Orbán Viktort focimeccsre kihívó videója (5.) vagy a Jobbik Orbán Viktorról szóló dala, illetve a hozzátartozó animáció (24.). Ezek a tartalmak elsődlegesen humorosak, azonban mind egy, a párt számára fontos ügyet igyekeznek ilyen formában közvetíteni – az MKKP a köztelevízió egyoldalúságát hangsúlyozta, a Momentum az egészségügy, és a kórházak fejlesztését, míg a Jobbik a korrupció ellen kívánt ilyen módon fellépni. Feltételezhetjük, hogy az állampolgárok egyrészt a szórakoztató tartalmuk miatt kedvelték e posztokat, ugyanakkor az ezek mögött megjelenő közpolitikai kérdések is szerepet játszhatnak a magas reaktivitásban.

1.3 Félelem, fenyegetettség

Annak ellenére, hogy a düh és a félelem vagy fenyegetettség hasonló fizikai reakciót váltanak ki, mégsem azonos arányú az általuk kiváltott reaktivitás. A fenyegetettséget sugalló bejegyzések (1., 2., 3.) mind utaltak valamilyen veszélyt jelentő ellenségkép létezésére, ugyanakkor ezek közül egyben jelent csak meg a konkrét ellenség, a veszély forrása (3.): a tét, hogy bevándorlóországgá válik-e Magyarország, és a felelősöket is megnevezi a videó, az ellenzéki pártok vezetői és Soros György együtt, ölelkezve jelennek meg, szinte egybeolvadva a képen, ahogyan éppen a határkerítést bontják le. Az ellenzéki erők kormányra jutásának jövőképét is bemutatja a videó. A kisfilmben egy, csak férfiakból álló, skandáló tömeg látható, akiknek kiabálását a videó készítői feliratozták is („Allahu Akbar”), ezzel egyértelműsítve, hogy „idegenekről” van szó. A félelem mellett megjelenik a buzdítás is: „Állítsuk meg őket!”. Ezek a népszerű bejegyzések mind a harcot, a veszélyeket hangsúlyozzák és azt, hogy ezektől csak úgy védhető meg hazánk – feltűnő ennek a magas érzelmi töltettel rendelkező, érzelmi kötődést sugalló szónak a használata a leíró Magyarország helyett, vagy amellel –, ha részt veszünk a választáson, megosztjuk a bejegyzéseket. A választókat a reakciók tekintetében az ilyen típusú bejegyzések kevésbé mobilizálták. Annak ellenére, hogy a Fidesz legfontosabb kampánytémái közé tartozik a migráció, Soros György személye vagy az ellenzéki pártok esetleges hatalomra jutásának veszélyei, ezek mégsem jelentek meg a legnépszerűbb bejegyzésekben.

2. Pozitív érzelmek

Kifejezetten pozitív érzelmet tizenhat bejegyzés közvetített, ezek közül tízben a remény, az összetartozás érzése, míg öt posztban köszönetnyilvánítás vagy ünnepnapra köszöntés jelent meg, egy MKKP bejegyzést pedig tisztán humorosként azonosítottam.

2.1. Remény, várakozás

A remény, izgatott várakozás, és az egység kifejezése leginkább az ellenzéki pártok esetében tudott népszerűvé válni. Az elmúlt évek jelentős témája és az ellenzéki körökben a győzelem egyik kulcsának tekintik az összefogást, így nem meglepő, hogy a koordinációról, az együttműködésről, összetartásról szóló bejegyzéseket kedvelték az állampolgárok. A közös ellenzéki lista és az országos szintű összellenzéki koordináció végül (ezen a választáson – *A szerk.*) nem valósult meg, így minden párt saját magát a győzelemre legesélyesebbnek igyekezett beállítani. Ilyen például a Jobbik bejegyzése: „Légy részese Te is a sorsdöntő győzelemnek és szavazz a Jobbikra, a kormányváltó erőre!” (35.), vagy az LMP posztja: „Mi olyan országot akarunk, ahol számít a szavunk, és

azt is tudjuk, hogy mi vagyunk többen! Vegyük kezünkbe a sorsunkat!” (38.). Az idézett szövegek egyrészt a pártok támogatóit tudják megszólítani, másrészt a többi ellenzéki szavazó is megjelenik mint célközönség: „Azt keresed, aki le tudja váltani a Fideszt? Megtaláltad! A DK–Szolidaritás és az MSZP–Párbeszéd együttműködése már most is jóval esélyesebb, mint a Jobbik. Ne pazarold el a szavazatod április 8-án! Szavazz a DK és az MSZP–Párbeszéd jelöltjeire!” (40.). A pártok magukról és a szimpatizánsokról mint egy közösségről kommunikálnak. A párt és a választók tehát összetartoznak, ha az adott párt nyer a választáson, az a szimpatizánsok boldogulását is szolgálja. Az egyetlen példa, ahol a szervezet és a választók elkülönülnek a Jobbik bejegyzése: „Ha MI GYŐZÜNK, akkor TI NYERTEK: többek között korrupciómentes közéletet, európai béreket, életmentő kórházakat, modern oktatást, erős kisvállalkozásokat és kerítést határőrséggel.” (42.). Itt a nagybetűk szokásostól eltérő használata hangsúlyozza a lényegi elemet, a mi-ti elkülönülését, ugyanakkor a párt győzelme ebben az esetben is a választóknak kedvez. Feltűnő, hogy az ebbe a kategóriába tartozó bejegyzések többségükben cselekvésre buzdító felszólításokat tartalmaznak, például „Tedd meg te is Magyarorszá- gért!” (41.), a biztatás, a reménykeltés célja tehát a mobilizáció. Annak hangsúlyozása, hogy az adott párt támogatói vannak többségben, vagy hogy ők a legesélyesebb erő nemcsak a remény-, és bizalomkeltés miatt fontos, hanem a győzteshez húzás kiváltását is célozhatja.

Ezek a posztok a csalódottságot, a haragot igyekeznek felváltani, kiegészíteni a pozitív jövőképpel, azonban ezek közül arányaiban kevesebb tudott kiemelkedően népszerűvé válni.

2.2. Köszönetnyilvánítás, ünnepnapos köszöntők

A pozitív érzelmet kifejező bejegyzések között népszerű kategória az ünnepnapos köszöntő, illetve a köszönetnyilvánítás. Utóbbi esetében úgy gondolom, hogy a reakciók nem csupán a gesztusnak, és az általa kiváltott érzelmeknek szólnak, hanem a választási eredményeknek is, hiszen az ilyen jellegű posztok rendszerint urnazárás után vagy a szavazatok összesítése után kerülnek ki. A pártok ezekkel a bejegyzésekkel visszajelzést adnak a szavazóiknak, motiválják őket a további politikai részvételre. A köszönet kinyilvánítása tehát egyrészt gesztus és visszacsatolás a választóknak, ugyanakkor a hálát is kifejezheti.

Ide tartozik például a Jobbik bejegyzése, melyben ismét a nagybetűk használatával élnek, így emelve ki a lényegét, amely a köszönetnyilvánítás, illetve mosolygós hangulatjelet használnak, amely egyrészt a közvetlen stílust erősíti, másrészt az örömet fejezi ki: „KÖSZÖNJÜK! Nagyon sokat jelent nekünk, hogy ma ennyien támogattatok minket. Hosszú időszakot zárunk, de bízunk benne, hogy hamarosan egy új korszakot nyithatunk. Izzuljatok velünk, mi már nagyon várjuk az eredményeket!” (32.). A párt ehhez a szöveghez mellé-

kelt egy képet, amelyen a magyar zászló színei, a párt logója, és egy „Köszönjük a szavazatokat!” felirat jelenik meg. A köszönetnyilvánítás legjellemzőbb kifejezési eszköze az ehhez hasonló, vagy még ennél is egyszerűbb vizuális megjelenítés. A Fidesz két legnépszerűbb bejegyzése csupán egy-egy képet tartalmazott, az egyik narancssárga háttéren fehér felirattal a „Győztünk! Köszönjük!” szavak jelentek meg, míg a másikon Orbán Viktor győzelmi beszéde közben látható, körülötte a Fidesz–KDNP vezető politikusaival, és ugyanezek a szavak olvashatók narancssárga betűkkel (27., 28.). A felhasználók nem az összetett vizuális vagy szöveges tartalmat értékelik e posztok esetében, hanem a gyakorlatilag azonnali visszajelzést igénylik. A győzelem kihirdetésekor érzett öröme reagálnak ezek a bejegyzések, és megerősítik a választóban az érzést, hogy ehhez az eredményhez rá is szükség volt.

Az ünnepnapra köszöntők esetében szintén gesztusokról van szó, amelyekre a felhasználók politikai semlegességük miatt szívesebben reagálnak – a politikusok esetében ez a kategória kiemelten népszerű volt (vö. Burai–Bene, 2020), azonban a pártoknál ennél az eredménynél alacsonyabb a reaktivitás. A másik különbség, hogy jelzésértékűnek tekinthetjük mely ünnepi köszöntők váltak népszerűvé: a Fidesz követői a húsvéti (30.), míg az ellenzéki pártok kedvelői a március 15-i megemlékezést (39.) értékelték. Itt tehát a reaktivásban nem, vagy nemcsak az apolitikus jelleg, hanem egyfajta értékválasztás is megjelent a felhasználók részéről.

3. Negatív és pozitív érzelmek

A hét vegyes érzelmi töltettel rendelkező bejegyzés közül hat ellenzéki pártok oldalán jelent meg, úgy tűnik tehát, hogy az ellenzéki szavazók körében népszerűbb ez a stratégia. A negatív érzelem lehet düh, csalódottság, vagy a fenyegetettség érzése, amelyet olyan jelzőkkel, szófordulatokkal fejeznek ki, mint a „korrump Fidesz-kormány”, ami kellően magas választási részvétel esetén „bukni fog” (44.), vagy a Momentum szóvivője által a köztelevízióban felolvasott Orbán Viktorra vonatkozó kérdések (48.): „mit képzelsz magáról, hogy március 15-én megengedte magának a fenyegetőzést?”, „hogyan válhatott az egykori demokrata (...) politikusból egy oroszbarát, keleti diktatúrákkal barátkozó nyugatot temető diktátor?”. Ugyanakkor ezek a posztok megjelenítenek a közzétévő pártra, vagy a jövőre vonatkozóan pozitív érzelmeket is: a Momentum „szabaddá tette a médiát” (48.), a Jobbik megvédi a választások tisztaságát a szavazatszámológépek toborzásával (43.), a DK pedig benntartja Magyarországot az Európai Unióban (49.). A felhasználók tehát egyrészt saját negatív érzelmeiket látják megjelenni a bejegyzésekben, ugyanakkor reményt is kapnak, megjelenik a várakozás, a jövőbe tekintés, hogy az adott pártra leadott szavazattal megoldhatóak a problémák, és ezek erősítik a kormánypártok és a

bejegyzést közzétévő ellenzéki párt közötti kontrasztot. Előbbihez tehát erős negatív érzelmeket, dühöt, fenyegetettséget társítanak, míg önmagukat egy pozitív jövőkép megtettesítőjeként írják le. Látható tehát, hogy bár a tisztán pozitív vagy negatív érzelme megjelenítése nagyobb eséllyel vált ki kiemelkedően magas reakciószámot, a vegyes érzelmi töltetű posztok is az összes vizsgált bejegyzés több mint tíz százalékát teszik ki. A 2014-es magyar országgyűlési választás kampányában a pozitív és negatív tónusú posztok aránya az egy százalékot sem érte el (Bene, 2020: 162–163.), a virális posztok között pedig egy ilyen sem volt (uo.: 193–196.). A változás egyik oka lehet, hogy a Facebookon a reakciógombok 2016-os bevezetése óta a felhasználók differenciáltabb reakciót adhatnak egy-egy bejegyzésre, így a vegyes érzelme esetén akár „dühítő”, akár „imádom” visszajelzést is adhatnak, annak függvényében, hogy melyik emóció hatott rájuk erősebben.

4. Érzelmileg semleges bejegyzések

A pártokkal vagy politikai szervezetekkel való nehezebb azonosulás (Kiss, 2013: 16.) miatt a politikusokéhoz képest magasabb arányban kerültek be érzelmileg semleges bejegyzések a virális posztok közé. A tizenegy semleges, leíró bejegyzés közül a legtöbb a pártok programját mutatja be, de találunk közöttük az illető párt vezetőjének nyilvános szerepléséről szóló vagy szavazásra buzdító, vagy aktuális közvéleménykutatások eredményét bemutató posztot is. A DK Facebook-kampányt indított, amelynek során a 800 pontos programjuk egy-egy fontos elemét ismertették, e sorozat több bejegyzése (például: 52., 53., 54.) is magas reaktivitást tudott kiváltani. Az, hogy a felhasználók érzelmileg semleges tartalmakra is magas arányban reagáltak, ráadásul közpolitikai témákban, azt jelenti, hogy továbbra is elvárják a pártoktól az ilyen irányú tájékoztatást, a programalkotást. Berger (2011) szerint a közpolitikai tartalmak akkor lehetnek sikeresek a reakciókiváltásban, ha inkább aggodalmat, szorongást társítunk hozzájuk, mint alacsonyabb aktivációs szintű érzéseket, például szomorúságot: ez járulhatott hozzá a DK-s kampány sikeréhez is, hiszen a legfőbb ügyész leváltása, a nyugdíj-csalók elleni fellépés, vagy az orvosok elvándorlásának és az egészségügy problémáinak megoldása mind előbbi kategóriába tartoznak.

KONKLÚZIÓ

A pártok legnépszerűbb bejegyzéseinek többségében megjelent valamilyen érzelmi tartalom, azonban ezeket kevésbé explicit formában kommunikálták. Jellemzően hivatalos formában szerkesztették a posztok szövegét, és kerültek az olyan, köznapi nyelvben alkalmazott eszközöket, mint az írásjelek ismét-

lése, betűszavak használata, vagy a szavak elnyújtása. Sem a nagybetűs írásmód, sem az emoticonok használata nem jellemző. Egyedül a düh esetében állapítható meg, hogy a többi érzelemtől eltérő kifejezéseket használ: ennek kifejezésére megjelennek informális, sértő kifejezések. A vizsgált virális posztok mindegyike tartalmazott vizuális elemet, ezek közül huszonkettő videót, a többi pedig fotót vagy illusztrációt. Alig akad olyan bejegyzés, amelyik nem tartalmaz szöveget, és ezek esetében is a képen található valamilyen felirat. Minden esetben a kép a bejegyzés tartalmát illusztrálja, vagy erősíti. Elmondható tehát, hogy a felhasználók a pártok esetében az érzelmkifejezés jellemzően tartalmi és vizuális kifejezését kedvelték, míg a grammatikai, lexikális eszközök használatát nem, vagy kevéssé értékelték. Ennek egyik lehetséges oka, hogy a választók komolyságot várnak el a pártoktól, politikusoktól, amit az emoticonok túlzott használata, vagy a szokásostól eltérő szóhasználat, a helyesírástól való eltérés kétségbe vonna.

Az eredmények megmutatták azt is, hogy a legnépszerűbb bejegyzések többsége érzelmet vagy érzelmeket közvetített. Kutatásom szerint a negatív érzelmeket, ezen belül is a haragot megjelenítő bejegyzések voltak a legnépszerűbbek. Látható, hogy a negatív érzelmek esetén kiemelkedő volt a düh és a gúny jelenléte, amit indokol magas aktivációs szintjük. Az arousal szint szerepe a pozitív kategória esetén is megmutatkozott. A kérdés, hogy az adott párt változást tud-e hozni, hogy milyen eredményt tud elérni a választáson, a reményt és az izgatottságot voltak hivatottak kifejezni, ezek pedig szintén magas reaktivitást kiváltó érzések. Népszerűek voltak a köszönetet kinyilvánító és ünnepnapra köszöntő posztok is. Ezek a bejegyzések erősítik a választók és a párt közötti kapcsolatot, és visszacsatolást adnak nekik, hogy ezáltal megtartsák a támogatásukat. Mindeközben ugyanakkor a pozitív érzelmek a minta kevesebb mint harmadára voltak jellemzőek. A korábbi eredményekhez képest magasabb arányban váltak népszerűvé az ellentétes érzelmeket egyszerre kifejező posztok, ennek egyik lehetséges oka a differenciált reakciók bevezetése a Facebookon. Ahogyan várható volt, a pártok esetében magasabb az érzelmi- leg semleges tartalmak aránya, amelyek a pártprogramok egyes elemeit, vagy a miniszterelnök-jelöltek médiamegjelenéseit adják hírül. Ez azt mutatja, hogy a választók elvárják a pártoktól a demokratikus feladataik teljesítését, azaz a választási program írását, és annak választókhöz való eljuttatását.

Kutatásomban a pártok Facebookon közzétett tartalmait vizsgáltam, hiszen ez a legjelentősebb, legnagyobb felhasználói számmal rendelkező politikai kommunikációs célokra használt közösségi média platform Magyarországon. Ez azonban szükségképpen korlátozza is a kutatás eredményeinek általánosíthatóságát, hiszen a pártok a platform sajátosságaihoz és az ezeken elérhető közönséghez igazítják kommunikációjukat. Ahhoz tehát, hogy az érzelmek és a viralitás kapcsolatáról a közösségi médiában általános képet kapjunk, érdekes lehet az Instagram, vagy a Twitter felületeit is bevonni az elemzésbe. Fon-

tos kiemelni, hogy a vizsgált posztok mind a kampány idején születtek, tehát érzelmi és tartalmi szempontból is eltérhetnek a választások közti időszakban publikált bejegyzésektől. Nem állítható továbbá, hogy a népszerűség egyetlen tényezője az érzelmi tartalom, azonban az eredmények alapján úgy tűnik, fontos eleme annak. A különféle reakciógombok megjelenése ugyan lehetővé tette, hogy a választók ne csak tetszésüket fejezzék ki, de nem mindig egyértelműen eldönthető, hogy minek szól egy „vicces” vagy „dühítő” reakció: egyetértenek-e a bejegyzés tartalmával vagy elutasítják azt?

FÜGGELÉK

	Párt	Reakciók száma	Link
1.	Fidesz	28 304	www.facebook.com/9844779306/posts/10157231749209307
2.	Fidesz	22 036	www.facebook.com/9844779306/posts/10157243041569307
3.	Fidesz	22 147	www.facebook.com/9844779306/posts/10157111396024307
4.	MKKP	15 992	www.facebook.com/14792493292/posts/10156280090608293
5.	Momentum	12 063	www.facebook.com/592204747588011/posts/1055172134624601
6.	MKKP	10 011	www.facebook.com/14792493292/posts/10156305179898293
7.	Momentum	9470	www.facebook.com/592204747588011/posts/1051332671675214
8.	DK	8267	www.facebook.com/169599166463839/posts/1626831604073914
9.	MKKP	9337	www.facebook.com/14792493292/posts/10156277660183293
10.	Jobbik	6959	www.facebook.com/287770891404/posts/10155986866536405
11.	MSZP	8192	www.facebook.com/115388925185513/posts/1789638367760552
12.	MSZP	3253	www.facebook.com/115388925185513/posts/1789530341104688
13.	MSZP	4344	www.facebook.com/115388925185513/posts/1786919491365773
14.	MSZP	4399	www.facebook.com/115388925185513/posts/1797468690310853
15.	MSZP	3278	www.facebook.com/115388925185513/posts/1805554606168928
16.	MSZP	3318	www.facebook.com/115388925185513/posts/1798663253524730
17.	MSZP	3129	www.facebook.com/115388925185513/posts/1799405846783804
18.	MSZP	3800	www.facebook.com/115388925185513/posts/1789515771106145
19.	LMP	1430	www.facebook.com/47198507012/posts/10155630191082013
20.	MKKP	8751	www.facebook.com/14792493292/posts/10156226671988293
21.	Momentum	6393	www.facebook.com/592204747588011/posts/1055102094631605
22.	MKKP	8544	www.facebook.com/14792493292/posts/10156315646243293
23.	MKKP	6642	www.facebook.com/14792493292/posts/10156304125458293

ÉRZELMEK ÉS VIRALITÁS A KÖZÖSSÉGI MÉDIÁBAN1

24.	Jobbik	6379	www.facebook.com/287770891404/posts/10156057223181405
25.	DK	4292	www.facebook.com/169599166463839/posts/1590897054334036
26.	MSZP	3489	www.facebook.com/115388925185513/posts/1804125169645205
27.	Fidesz	58 789	www.facebook.com/9844779306/posts/10157250931804307
28.	Fidesz	37 147	www.facebook.com/9844779306/posts/10157250967419307
29.	Fidesz	34 042	www.facebook.com/9844779306/posts/10157165419649307
30.	Fidesz	31 828	www.facebook.com/9844779306/posts/10157226441774307
31.	MKKP	25 694	www.facebook.com/14792493292/posts/10156253448238293
32.	Jobbik	12 323	www.facebook.com/287770891404/posts/10156059456191405
33.	MKKP	8688	www.facebook.com/14792493292/posts/10156320910523293
34.	DK	7429	www.facebook.com/169599166463839/posts/1619163931507348
35.	Jobbik	6541	www.facebook.com/287770891404/posts/10156054136611405
36.	DK	5941	www.facebook.com/169599166463839/posts/1617389001684841
37.	MSZP	3504	www.facebook.com/115388925185513/posts/1785906291467093
38.	LMP	4167	www.facebook.com/47198507012/posts/10155754080527013
39.	MSZP	3682	www.facebook.com/115388925185513/posts/1784084468315942
40.	DK	3629	www.facebook.com/169599166463839/posts/1609784792445262
41.	MSZP	8289	www.facebook.com/115388925185513/posts/1791272600930462
42.	Jobbik	8450	www.facebook.com/287770891404/posts/10156027703331405
43.	Jobbik	13 367	www.facebook.com/287770891404/posts/10155924016811405
44.	Jobbik	12 005	www.facebook.com/287770891404/posts/10156027292696405
45.	Jobbik	11 179	www.facebook.com/287770891404/posts/10156024018751405
46.	Jobbik	7333	www.facebook.com/287770891404/posts/10156049947401405
47.	Fidesz	27 055	www.facebook.com/9844779306/posts/10157222215564307
48.	Momentum	23 599	www.facebook.com/592204747588011/posts/1050405865101228
49.	DK	4255	www.facebook.com/169599166463839/posts/1626687397421668
50.	Jobbik	12 443	www.facebook.com/287770891404/posts/10156049401591405
51.	Momentum	11 829	www.facebook.com/592204747588011/posts/1049556875186127
52.	DK	11 610	www.facebook.com/169599166463839/posts/1582308068526268
53.	DK	6158	www.facebook.com/169599166463839/posts/1582579425165799
54.	DK	6251	www.facebook.com/169599166463839/posts/1582577821832626
55.	MSZP	5006	www.facebook.com/115388925185513/posts/1799410316783357
56.	DK	5234	www.facebook.com/169599166463839/posts/1582578715165870
57.	DK	4894	www.facebook.com/169599166463839/posts/1582579931832415
58.	LMP	3953	www.facebook.com/47198507012/posts/10155735155277013

59.	LMP	1928	www.facebook.com/47198507012/posts/10155628919562013
60.	Jobbik	6970	www.facebook.com/287770891404/posts/10155957036221405
61.	Együtt	5379	www.facebook.com/278219632295951/posts/1609099629207938
62.	Együtt	3531	www.facebook.com/278219632295951/posts/1616593225125245
63.	Együtt	3006	www.facebook.com/278219632295951/posts/1588152674635967
64.	Együtt	3265	www.facebook.com/278219632295951/posts/1583782328406335
65.	Együtt	1925	www.facebook.com/278219632295951/posts/1600630993388135

JEGYZETEK

- ¹ A tanulmány az MTA TK Politikatudományi Intézet Alkotói Pályázata keretében készült. A dolgozat megírása során szakmai segítséget kaptam a TK Politikatudományi Intézetében működő Politikai kommunikáció kutatócsoporttól. A kutatócsoport munkáját az NKFIH_FK 131990 témaszámú projekt támogatja. Külön köszönettel tartozom Szabó Gabriellának, aki konzulensként segítette a munkámat.
- ² A bejegyzésekhez rendelt relevancia-pontszámról a Facebook által kiadott tájékoztatást ld. <https://www.facebook.com/business/help/718033381901819?id=208060977200861>.
- ³ A Cambridge Dictionary definícióját ld. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/viral?q=go+viral>
- ⁴ A bekezdésben hivatkozott művek fordítása, és szempontok összegzése a Burai Krisztina–Bene Márton: *Érzelmek húrjain* (2020) című tanulmány nyomán.
- ⁵ Az adatbázis Bene Márton és Farkas Xénia: *Kövess, reagálj, oszd meg! A közösségi média a 2018-as országgyűlési választási kampányban* (2018) címmel megjelent tanulmányának keretében készült, azt a szerzők bocsátották rendelkezésemre e kutatáshoz.

IRODALOM

- Akgün, Ali Ekber–Koçoğlu, Ipek–Imamoğlu, Salih Zeki (2013): An Emerging Consumer Experience: Emotional Branding. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Volume 99, 503–508. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.519>.
- Bagozzi, Richard P.–Gopinath, Mahesh–Nyer, Prashanth U. (1999): The Role of Emotions in Marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 27: 184–206. <https://doi.org/10.1177/0092070399272005>.
- Bene Márton–Farkas Xénia (2018): Kövess, reagálj, oszd meg! A közösségi média a 2018-as országgyűlési választási kampányban. In: Böcskei B.–Szabó, A. (eds.): *Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*. MTA TK PTI–Napvilág Kiadó, Budapest, 410–424.
- Bene Márton (2020): *Virális politika. Politikai kommunikáció a Facebookon*. L'Harmattan, Budapest.
- Berger, Jonah–Milkman, Katherine L. (2012): What Makes Online Content Viral? *Journal of Marketing Research*, Vol. 49, 192–205. <https://doi.org/10.1509/jmr.10.0353>.

- Berger, Jonah (2011): Arousal Increases Social Transmission of Information. *Psychological Science*, 22(7): 891–893. <https://doi.org/10.1177/0956797611413294>.
- Berger, Jonah (2017): *Ragályos! Hogyan terjed a siker?* HVG Kiadó Zrt., Budapest.
- Burai Krisztina–Bene Márton (2020): *Érzelmek húrjain. Politikai kommunikáció és állampolgári reaktivitás a közösségi médiában*. Kézirat.
- Chadwick, Andrew (2013): *The hybrid media system: politics and power. Oxford studies in digital politics*. Oxford University Press, New York.
- Chadwick, Andrew–Dennis–James–Smith, Amy P. (2016): Politics in the Age of Hybrid Media: Power, Systems, and Media Logics. In: Bruns, A.–Enli, G.–Skogerbø, E.–Larsson, A. O.–Christensen, C. (eds): *The Routledge Companion to Social Media and Politics* (Routledge), 7–22.
- Dang-Xuan, Linh–Stieglitz, Stefan–Wladarsch, Jennifer–Neuberger, Christophe, (2013): An Investigation of Influentials and the Role of Sentiment in Political Communication on Twitter During Election Periods. *Information, Communication & Society*, Vol. 16, 795–825. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2013.783608>.
- Drávucz Fanni–Szabó Martina Katalin (2017): A beszélői szubjektivitás vizsgálata szentiment- és emóciókorpuszokon. In: *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből. XI. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia*, MTA Nyelvtudományi Intézet Budapest.
- Ekman, Paul (1992): Are There Basic Emotions? *Psychological Review*, Vol. 99, No. 3, 550–553.
- Ekman, Paul (2003): *Emotions revealed*. Times Books, New York.
- Fortunati, Leopoldina (2005): Mediatization of the Net and Internetization of the Mass Media. *Gazette* (Leiden, Netherlands), Vol. 67, No. 1, 27–44. <https://doi.org/10.1177/0016549205049177>
- Hangya Viktor (2019): *Célorientált szentimentelemzés különböző műfajú szövegeken*. Szegedi Tudományegyetem Informatika Doktori Iskola.
- Hansen, Lars K.–Arvidsson, Adam–Nielsen, Finn A.–Colleoni, Elanor–Etter, Michael (2011): Good Friends, Bad News – Affect and Virality in Twitter. In: Park, James J.–Yang, Laurence T.–Lee, Changoon (eds.): *Future Information Technology, Communications in Computer and Information Science*. Springer, Berlin–Heidelberg, 34–43. https://doi.org/10.1007/978-3-642-22309-9_5.
- Heiss, Raffel–Schmuck, Désirée–Matthes, Jörg (2019): What drives interaction in political actors' Facebook posts? Profile and content predictors of user engagement and political actors' reactions. *Information, Communication & Society*, Vol. 22, No. 10, 1497–1513. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2018.1445273>.
- Hipfl, Brigitte (2018): Affect in Media and Communication Studies: Potentials and Assemblages. *Media and Communication*. Volume 6, Issue 3, 5–14. <https://doi.org/10.17645/mac.v6i3.1470>.
- Janky Béla–Kmetty Zoltán–Szabó Gabriella (2019): Mondd kire figyelsz, megmondom mit gondolsz! – Politikai tájékozódás és véleményformálás a sokcsatornás kommunikáció korában. *Politikatudományi Szemle*, XXVIII/2., 7–33. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2019.2.7>.
- Kiss Balázs–Szabó Gabriella (2015): Politikai kommunikáció. In: Körösenyi A. (ed.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Osiris Kiadó, Budapest, 333–353.
- Kiss Balázs (2013): Érzelmek és politikatudomány. *Politikatudományi Szemle*, XXII/3., 7–28.
- Kiss Balázs (2014): Szituáció és interakció – Válasz Szűcs Zoltán Gábornak. *Politikatudományi Szemle*, XXIII/3., 119–124.

- Liu, Bing (2017): Many Facets of Sentiment Analysis. In: Cambria, E.–Das, D.–Bandyopadhyay, S.–Feraco (eds.): *A practical guide to sentiment analysis*. Springer International Publishing AG, 11–39. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-55394-8>.
- Mihályffy Zsuzsanna (2009): *Politikai kampánykommunikáció elméletben és gyakorlatban*. L'Harmattan. Budapest.
- Morrison, Sharon–Crane, Frederick G. (2007): Building the service brand by creating and managing an emotional brand experience. *Brand Management*, 14: 410–421. <https://doi.org/10.1057/palgrave.bm.2550080>.
- Navarro, José I.–Marchena, Esperanza–Menacho, Inmaculada (2013): The Psychology of Hatred. *The Open Criminology Journal*. 6: 10–17., online ISSN: 1874–9178/13.
- Neviarouskaya, Alena–Prendinger, Helmut–Ishizuka, Mitsuru (2007): Textual Affect Sensing for Sociable and Expressive Online Communication. *Lecture Notes in Computer Science*, No. 4738, 218–229. https://doi.org/10.1007/978-3-540-74889-2_20.
- Neviarouskaya, Alena–Prendinger, Helmut–Ishizuka, Mitsuru. (2009): Compositionality Principle in Recognition of Fine-Grained Emotions from Text. *Proceedings of the Third International Conference on Weblogs and Social Media, ICWSM 2009*.
- Newman, Nic–Fletcher, Richard–Schulz, Anne–Andı, Simge–Nielsen, Rasmus Kleis (2020): *Reuters Institute Digital News Report 2020*. Reuters Institute for the Study of Journalism. <http://www.digitalnewsreport.org/>
- Richards, Barry (2004): Emotional Deficit in Political Communication, *Political Communication*, 21:3, 339–352. <https://doi.org/10.1080/10584600490481451>
- Szabó Gabriella–Kiss Balázs (2021): Politikai kommunikáció és expresszivitás. *Politikatudományi Szemle XXX/1.*, 39–59. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2021.1.39>
- Szabó, Gabriella–Kmetty, Zoltán–K. Molnár, Emese (2021): Politics and Incivility in the Online Comments: What is Beyond the Norm-Violation Approach? *International Journal of Communication*, 15(2021): 1–26.
- Szabó Gabriella (2020): Emotional Communication and Participation in Politics. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 6(2): 5–21. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v6i2.739>
- Szűcs Zoltán Gábor (2014): Értelem és érzelem... és megint csak értelem – hozzászólás Kiss Balázs Érzelmek a politikatudományban című cikkéhez. *Politikatudományi Szemle*, XXIII/1., 146–151.
- Thompson, Craig J.–Rindfleisch Aric–Arsel, Zeynep (2006): Emotional branding and the strategic value of the doppelgänger brand image. *Journal of Marketing*, 70 (1) 50–64., <https://doi.org/10.1509/jmkg.2006.70.1.50>.
- Wu, Chung–Hsien–Chuang, Ze–Jing–Lin Yu–Chung (2006): Emotion Recognition from Text Using Semantic Labels and Separable Mixture Models. *ACM transactions on Asian language information processing*, Vol. 5, No. 2, 165–183. <https://doi.org/10.1145/1165255.1165259>.
- Xenos, Michael A.–Macafee, Timothy–Pole, Antoinette (2017): Understanding variations in user response to social media campaigns: A study of Facebook posts in the 2010 US elections. *New Media & Society*, Vol. 19, No. 6, 826–842. <https://doi.org/10.1177/1461444815616617>.

A NEGATÍV KAMPÁNY MAGYARÁZATAI

A kampánystratégia hálózati szemléletű vizsgálata

Nábelek Fruzsina
(Budapesti Corvinus Egyetem)

*A tanulmány beérkezett: 2021. október 24., opponálás: 2022. január 6. – 2022. május 18.,
véglegesítés: 2022. június 29.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A negatív kampány a pártok kampánystratégiájának elengedhetetlen de kockázatos eleme. Azt a stratégiai döntést, hogy a pártok milyen esetekben döntenek a negatív üzenetek alkalmazása mellett a pozitív kampánnyal szemben, a kutatások szerint számos tényező befolyásolja. A szakirodalom azonban azt is megmutatja, hogy ezen tényezők gyakran csak egyes országokban vagy egyes választások esetén érvényesülnek, míg más kontextusban nem magyarázzák a pozitív és negatív üzenetek közötti választást. Mindez magyarázható azzal, hogy a klasszikus – statikusként leírható – hipotézisek a jelölt vagy párt jellemzőire, vagy az adott kampányban betöltött helyzetére fókuszálnak, és nem számolnak azzal, hogy az üzenetek a kampány dinamikájához és a szereplők egymással összefüggő kommunikációjához alkalmazkodhatnak. A tanulmány mindezt figyelembe véve a kampányt a pártok interakciójaként értelmezi, a negatív kampány alkalmazásának magyarázatait pedig a társadalmi hálózatelemzés elméleti segítségével egészíti ki. Az elemzés a negatív kampány statikus és dinamikus magyarázatainak érvényesülését az 1998 és 2018 közötti magyarországi parlamenti választási kampányok esetén vizsgálja.

Kulcsszavak: választási kampány ■ negatív kampány ■ hálózatok

A negatív kampány a választási kampányok elengedhetetlen, ugyanakkor elentmondásos része. A politikai szereplők használják, hatásossága azonban a kutatások alapján nem erősíthető meg egyértelműen (Lau–Sigelman–Rovner, 2007), a választók pedig elutasítóak vele szemben, különösen ha a negatív üzeneteket hiteltelennek vagy túl durvának tartják (Brooks–Geer, 2007; Fridkin–Kenney, 2008; Reiter–Matthes, 2021). Az elutasítás bizonyos esetekben abban is megnyilvánulhat, hogy a választók a negatív kampány alkalmazóját távolmaradással (Ansolabehere–Iyengar, 1994), vagy a támadott ellenfélre leadott szavazattal (Garramone, 1984) „büntetik”, a negatív kampány tehát kockázatos kampánystratégiának tekinthető. Az alábbi tanulmányban arra keresem a választ, hogy melyek azok az esetek, amelyekben a politikai szereplők mégis a negatív kampányt választják, azaz milyen körülmények között döntenek a stratégia alkalmazása mellett.

A fenti kérdésre a szakirodalomban számos magyarázat jelenik meg, azonban azt láthatjuk, hogy a kezdeti kutatások eredményei, amelyek elsősorban az amerikai kétjelöltes kampányokra fókuszáltak, nem adaptálhatóak egyértelműen az európai többpárti versengésekre, az eredmények sokszor ellentmondásosak a különböző országokat és választásokat megfigyelve. A tanulmány célja kettős. Egyrészt a szakirodalomban megjelenő leggyakoribb magyarázatokat vizsgálom a magyarországi kampányokra vonatkozóan, másrészt pedig amellet érvelek, hogy a „szokásos” negatív kampány-kutatások önmagukban nem magyarázzák a negatív üzenetek használatát, hiányosságuk pedig abból fakad, hogy nem veszik figyelembe a kampány *dinamikusnak* (Song et al., 2017) nevezett változásait. Ilyen jellemzőknek tekinthető, hogy a megszólaló politikai szereplők a kampány során a körülmények változásával változtatnak a kommunikációjukon, reflektálnak a korábbi üzeneteikre és reagálnak a többi szereplő kampányára is. A dinamikus tényezők megragadására a hálózatelemzés egyes elméleteit használom a negatív kampány alkalmazására vonatkozóan, ehhez pedig a negatív kampányt az ellenfélre irányuló kritikaként értelmezem, amely a kampány egyes szereplői között egy kommunikációs hálózatot rajzol ki. Az elemzésben arra keresem a választ, hogy mi magyarázza, hogy a csomópontok között kapcsolatok jönnek létre, azaz mi magyarázza azt, hogy az egyik szereplő a másikkal szemben negatív kampányt alkalmaz.

Az elemzés során az 1998 és 2018 közötti magyarországi parlamenti választási kampányokat vizsgálom. Magyarországra vonatkozóan bár a kampányokról általában rendelkezünk fontos kutatásokkal és elemzésekkel (lásd például Kapitány & Kapitány, 2003, 2014; Kiss és mtsai., 2007; Mihályffy, 2009; Szabó és mtsai., 2011; Török, 2006, 2011) a negatív kampánnyal csak néhány tanulmány (Nábelek, 2014; Sükösd, 2002; Tóth, 2002) foglalkozik. A magyar eset vizsgálata emellett a negatív kampány irodalmából néhány kivétellel (Dudek & Slawomir, 2009; Hrbková & Zagraban, 2014; Szczerbiak, 2001) hiányzó Kelet-Közép-Európai negatív kampányok kutatását is kiegészíti.

NEGATÍV ÜZENETEK A KAMPÁNYSTRATÉGIÁBAN

A negatív kampány alatt a kampánystratégiát vizsgáló szakirodalom nagy része azt a jelenséget érti, amikor a választásokon induló párt vagy jelölt egy másik, választásokon induló párttal vagy jelölttel kapcsolatban valamilyen kritikát fogalmaz meg (Nai, 2018). A negatív kampány „bármilyen egyik jelölt által a másik ellen felvetett kritika a kampány során” (Geer, 2006: 23.). A fogalom ilyen típusú definícióit irányalapú (*directional*) megközelítésnek nevezzük, amelynek fontos jellemzője, hogy a negatív üzenet két párt vagy jelölt közötti irányal rendelkező kapcsolatként fogható fel.¹ A kampányokban a pozitív és

negatív kampányüzeneteknek eltérő funkciója van. Míg a pozitív kampány a megszólaló saját kvalitásai hangsúlyozásával igyekszik meggyőzni a választókat arról, hogy miért érdemes rá szavazni, a negatív kampány az ellenfél politikai programját, eredményeit, ideológiáját, értékeit vagy tulajdonságait kritizálja, és a célja, hogy a kritikák alapján győzze meg a választókat arról, hogy az ellenfél alkalmatlan az adott pozícióra, így a negatív kampány alkalmazója a megfelelőbb választás.

A jelöltek és pártok a politikai versengés természetéből fakadóan ösztönözve vannak arra, hogy negatív kampányt alkalmazzanak. Davis és Ferrantino (1996) szerint amíg a pozitív kampány állításai bizonyos mértékben ellenőrizhetőek (pl. teljesültek-e az ígéretek, túloz-e az inkumbens a teljesítményéről), a győztesnek az ellenfélről tett állításainak ellenőrzése szinte lehetetlen – nem tudjuk megmondani, hogy a vesztes hogyan viselkedett volna, ha hatalomra jut –, a vesztes negatív üzeneteinek utólagos ellenőrzése pedig a választások után elveszti a relevanciáját. A negatív üzenetek alkalmazása így kevésbé fenyeget reputációvesztéssel, mint a pozitív kampányé, emiatt a politikusok szívesen fordulnak e stratégia felé. A negatív kampány alkalmazását ösztönzi, hogy a negatív üzenetek az általános vélekedés szerint nagyobb hatást gyakorolnak a választókra, mint a pozitívak. A kognitív pszichológiában leírt „*negativity bias*”, azaz negativitási torzítás alapján az emberek általában a negatív információknak, eseményeknek, érzéseknek nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint a pozitívaknak. A negativitási torzítás számos területen kimutatható (lásd Rozin–Rozyman, 2001; Baumeister et al., 2001), és a negatív kampány kapcsán is megfigyelhető, hogy a választók jobban emlékeznek a negatív üzenetekre (Lau et al., 2007), illetve a negatív üzenetek erősebb és tartósabb reakciót váltanak ki, mint a pozitívak (Soroka–McAdams, 2015). A negativitási torzítás nem csak a választókra, de a médiára is jellemző, a negatív eseményeknek hírértéke van (Galtung–Ruge, 1965), a negativitás olyan szempont, amely egy eseményt a médiában megjelenő hírré képes tenni.

Bár a negatív kampány alkalmazása sok esetben célravezetőbbnek tűnik, mint a pozitív kampányé, előnyei ellenére is kockázatos kampánystratégia. Alkalmazásának legnagyobb hátránya, hogy a választók alapvetően elutasítóak az ilyen típusú üzenetekkel szemben, gyakran etikátlannak, megtévesztőnek tartják őket, különösen a személyes jellemzőkre és a magánéletre vonatkozó üzeneteket (Brooks–Geer, 2007; Fridkin–Kenney, 2008; Garramone, 1984; Reiter–Matthes, 2021). Az először Garramone által leírt ún. *bumeránghatás* alapján a negatív kampánynak nem szándékolt hatásai lehetnek: „Ha egy jelölt elleni támadást a közönség hamisnak, megalapozatlannak vagy bármilyen módon igazságtalannak tart, az erősebb negatív érzést válthat ki a támadás alkalmazójával szemben, mint a célponttal szemben” (Garramone, 1984: 251.).

A negatív kampány hátrányai miatt felmerül a kérdés, hogy a választáson induló jelölt vagy párt, milyen esetben vállalja a negatív üzenetek alkalmazá-

sának kockázatát. Az egyik leginkább megerősített magyarázat szerint (Elmelund–Præstekær, 2008; Hansen–Pedersen, 2008; Haynes–Rhine, 1998; Nai–Sciarini, 2015; Ridout–Walter, 2015; Sigelman–Shirayev, 2002; Walter és mtsai., 2014; Walter–van der Brug, 2013) a negatív kampány elsősorban a választások előtt *hátrányban álló* (Hipotízis, 1: H1) jelölt vagy párt eszköze. Eszerint a hátrányban lévő jelölt vagy párt arra törekszik a kampány során, hogy a negatív üzenetek segítségével az előnyben levőtől szakítson el szavazatokat, így csökkentve a lemaradását. Az előnyben lévő ezzel szemben főleg pozitív kampányt folytat, mivel nem kockáztatja meg, hogy a bumeránghatás miatt esetlegesen szavazatokat veszítsen.

Szintén több kutatás támasztja alá azt, hogy a negatív kampányt elsősorban a *kihívók* alkalmazzák az inkumbens ellen (H2). A negatív kampány e magyarázat szerint az inkumbenselőny – tapasztalat, kiemelt médiafigyelem, erőforrások – leküzdését szolgálja. Míg az inkumbens rendszerint a kormányzása eredményeivel kampányol, a kihívó pozitív kampányként az eredményeknél nehezebben megítélhető ígéreteket tehet (Lau–Pomper, 2001; Druckman et al., 2009; Geer 2006), vagy negatív kampányt alkalmaz, amelynek során megkérdőjelezi az inkumbens teljesítményét.

Az európai kampányok kapcsán felmerülő szempont, hogy a negatív kampányt a koalíciós kényszerek is befolyásolják (Walter–van der Brug, 2013), mivel használata más költségekkel jár a koalícióval nem számoló és a koalícióra törekedő pártok számára. Míg az előbbiek számára a negatív kampány kevésbé kockázatos, a magas *koalíciós potenciállal* rendelkező pártoknak nem csak a lehetséges bumeránghatásból fakadó szavazatvesztés miatt kell mérlegelnie a negatív üzenetek alkalmazását, de amiatt is, mert a lehetséges koalíciós partnerek támadása a későbbiekben megnehezítheti a koalíciókötést. Ebből adódóan a koalícióra esélyes pártok – ilyenek rendszerint a nagyobb pártok, a médiához közelebb állók, a régebben alakult és a kormányzati tapasztalattal rendelkező pártok – kampányára valószínűsíthetően kevésbé lesz jellemző a negatív üzenetek alkalmazása, mint az alacsony koalíciós potenciállal rendelkező – *kicsi (H3a), mediántól távolabb elhelyezkedő (H3b), új (H3c) és kormányzati tapasztalattal nem rendelkező (H3d)* – pártokéra, amelyek az alacsonyabb kockázat miatt nagy valószínűséggel fognak negatív kampányt használni. A fenti jellemzők közül a vizsgálatok a mediántól való távolság szerepét erősítik meg: a mediántól távolabb álló pártok nagyobb valószínűséggel alkalmaznak negatív kampányt (Walter–van der Brug, 2013; Nai–Sciarini, 2015, Nai 2018).

Az ideológiai pozíció magyarázó szerepe a negatív kampány alkalmazója és a támadott közötti ideológiai távolság kapcsán is felmerül a szakirodalomban. Egyrészt a koalíciós szempontok alapján feltételezhetnénk, hogy a pártok azokat a pártokat támadják, amelyek ideológiailag távol állnak tőlük (H4a), hiszen kicsi az esélye annak, hogy az ilyen ellenfelekkel koalíciót fognak kötni. Más felvetések szerint a negatív kampány éppen az egymáshoz közelebb álló

pártok vagy jelöltek között alakul ki (H4b), mivel a támadó az ideológiai spektrumon hozzá közelebb álló ingadozó szavazókat tudja a legkönnyebben „leszakítani” a másik párt vagy jelölt táboráról (Doron–On, 1981; Haynes–Rhine, 1992).

A negatív kampány dinamikus magyarázatai

A negatív kampány fenti leggyakrabban felmerülő magyarázatait a szakirodalom nem erősíti meg minden esetben, a témában rendelkezésre álló kevés összehasonlító vizsgálat pedig azt mutatja, hogy a fenti tényezők hatásai bizonyos választási kampányok esetében érvényesülnek, míg más kampányokban nem feltétlenül (Walter et al., 2014; Nai, 2018; Papp–Patkós, 2019; Patkós–Papp, 2021).

Song és szerzőtársai (2017) valamint De Nooy és Kleinnijenhuis (2013, 2015) kutatásai arra mutatnak rá, hogy a fenti *statikus* – a pártok kampány alatti viszonylag állandó jellemzőire épülő – magyarázatok figyelmen kívül hagyják a kampány *dinamikus* változásait, a szereplők kommunikációjának interdependenciáját: a megszólalók a kampány során a körülmények megváltozásával változtatnak a kommunikációjukon, reflektálnak a saját korábbi üzeneteikre és reagálnak a többi szereplő kampányára, mindez pedig jelentős hatással lehet a negatív kampány alkalmazására. A negatív kampány melletti döntést eszerint nem csak a megszólaló jelöltek vagy pártok jellemzői és adottságai határozzák meg, hanem a kampány közben hozott döntéseik is. A kampányok dinamikus jellegét a fenti szerzők a hálózatelemzés elméleteivel igyekeznek megragadni, feltételezve, hogy a kampány résztvevői egy hálózatot alkotnak, amelyben a szereplők kommunikációjukkal kapcsolódnak egymáshoz, és viszonyaik hatással vannak a kampányukra. Mindez megfelel a negatív kampány már idézett definíciójának is, miszerint a negatív kampány két szereplő *iránnyal* rendelkező *kapcsolata*. A társadalmi hálózatoknak számos olyan leírt jellemzője van, amelyek a kampány hálózataiban is érvényesülhetnek és hozzájárulhatnak a negatív kampány használatának magyarázatához.

A hálózatok egyik fontos jellemzője, hogy a negatív kampányhoz hasonló iránnyal rendelkező kapcsolatok rendszerint viszonzottak és szimmetrikusak, azaz ha A szereplőtől kapcsolat indul B felé, nagy valószínűséggel B felől is kapcsolat fog indulni A-hoz (Fehr–Gächter, 2000; Tidd–Lockard, 1978). A *reciprocitás* számos társadalmi kapcsolatban megjelenik, ilyen jelenség például, hogy a barátságos viselkedésre az emberek jellemzően pozitív viselkedéssel reagálnak, de ide kapcsolódik a negatív kapcsolatokra vonatkozó „szemet szemért” elv is. Feltételezhetjük, hogy a reciprocitás elve a negatív kampány esetén is érvényesül: ha a kampány során A párt támadja B pártot, B is támadni fogja A-t, különösen amiatt, hogy a politikai szereplőket több ok is motiválja a támadások viszonzására (H5). A támadásra nem reagálni azt a képet közvetítheti a választók felé, hogy a támadott nem tudja a róla szóló negatív infor-

mációt kezelni, mert az üzenet vagy igaz vagy a támadott erőtlen, határozatlan és kerüli a vitát (Dolezal és mtsai., 2016; Lau–Pomper, 2002). A választók és a média – korábban bemutatott – negatív információkkal szembeni elfogultsága (*negativity bias*), szintén az ellentámadást motiválja.

A hálózatok vizsgálatában a két szereplőből álló *diádok* mellett nagy jelentősége van a *triádok*, azaz a három csomópontból álló egységek vizsgálatának. A triádokra vonatkozóan a hálózatelmélet egyik legfontosabb megfigyelése az *egyensúly* megjelenése (Cartwright–Harary, 1956; Heider, 1946): a triádok szereplői jellemzően konzisztensen viselkednek, így ha A szereplő kedveli B-t, akkor egy harmadik C szereplőhöz hasonlóan fog viszonyulni, mint B, ha pedig A utálja B-t, akkor éppen ellentétes viszonyban lesz a harmadik szereplővel, mint az általa nem kedvelt B. A triádokban így – ha pozitív vagy negatív viszony állhat fenn a szereplők között – négy esetben áll be egyensúly: (1) a barát barátja barát lesz, (2) a barát ellensége pedig ellenség, illetve ha A és B között negatív viszony áll fenn, az (3) ellenség barátja ellenség, (4) az ellenség ellensége pedig barát lesz. A triádok egyensúlyi állapota a hálózatban a különböző csoportok elkülönüléséhez, klaszteresedéshez vezet.

Amennyiben a kampányt a megszólaló pártok közötti kommunikációs hálózatként értelmezzük, a strukturális egyensúly megjelenése a lehetséges koalíciókat jelezheti a választóknak. De Nooy és Kleinnijenhuis (2013, 2015) szerint egy lehetséges koalíción belül a szereplők pozitív üzeneteket használnak egymásra vonatkozóan, a stratégiájukra azonban hat az is, hogy a potenciális szövetségeseik hogyan viszonyulnak a többi párthoz. Amennyiben erős egy koalíció – vagy hálózati szempontból klaszter –, érvényesül a strukturális egyensúly, a szövetségeseik nem támadják egymás szövetségeseit, de támadják egymás ellenfeleit, míg az ellenfelek esetében az ellenfél szövetségesei ellenfelek, az ellenfél ellenfelei pedig szövetségeseik lesznek. A negatív kampányra vonatkozóan mindez azt jelenti, hogy az egyensúlyi állapotok közül a „*barátom ellensége az ellenségem*” és az „*ellenségem barátja az ellenségem*” állapotok növelni (H6a), a „*barátom barátja a barátom*” és az „*ellenségem ellensége a barátom*” állapotok pedig csökkenteni fogják (H6b) a negatív kampány előfordulását.

A negatív kapcsolatokat tartalmazó hálózatok ugyanakkor egyes szerzők szerint hajlamosabbak arra, hogy ne a strukturális egyensúly szerint működjenek, és a triádok ne (Everett–Borgatti, 2014; Harrigan–Yap, 2017) vagy negatív kapcsolattal „záródjanak be” (Maot et al., 2007). Utóbbi jelenség a *tranzitivitás*, amikor A, és B szereplő között a negatív kapcsolatok áttevődnek a C harmadik szereplőre is, az ellenség ellensége nem barát, hanem szintén ellenség lesz. A negatív kampányra értelmezve a tranzitivitás azt jelenti, hogy a pártok nem hangolják össze egymással a stratégiájukat és nem alakulnak ki köztük szövetségi rendszerek, minden megszólaló támad minden másik szereplőt, azaz a tranzitivitás érvényesülése növeli a negatív kampány valószínűségét (H7). Song és szerzőtársai (2017) szerint a tranzitivitás érvényesülésére a ne-

gatív kampány többpártrendszerbeli sajátosságai ösztönözhetik a szereplőket, miszerint több párt esetén a negatív kampány haszna nem feltétlenül a támadónál érvényesül, míg a kockázatait minden esetben ő szenvedni el, emiatt a negatív kampányt alkalmazó párt úgy dönthet, hogy a másik párttal folytatott párharcából hasznot húzó harmadik pártot is támadja.

A bumeránghatás miatt egyes szerzők felvetik, hogy a negatív kampány válhat-e „túl sokká” a kampány során. Damore (2002) szerint a bumeránghatás miatt minél többet használja valaki a negatív üzeneteket, az annál kontra-produktívabb lehet. Emiatt feltételezi, hogy a negatív kampány időzítésében egy intenzívebb szakaszt pozitív kampány követhet, vagy a negatív üzeneteket a választásokat megelőző időszakra időzítik a megszólalók. De Nooy és Kleinnijenhuis (2013) ezzel szemben amellet érvel, hogy a szereplők a saját kommunikációjukban is konzisztensek: akiket korábban támogattak, azokat később is támogatják és akiket korábban támadtak, később is támadni fogják. Azaz a szereplők nem váltanak a kampány során stratégiát annak érdekében, hogy elkerüljék, hogy a korábban befektetett erőforrásaik kárba vesszenek. A támadások így hajlamosak tartóssá válni mind a támadások célpontjait, mind a támadások meglétét tekintve. A tartósság jelensége kapcsán tehát feltételezhetjük, hogy a kampány során A és B közötti korábbi negatív kapcsolat növelni fogja a köztük lévő későbbi negatív kampány valószínűségét (H8).

MÓDSZERTAN

Adatok

A fenti *statikus* és *dinamikus* magyarázatok érvényesülését a magyarországi 1998 és 2018 közötti parlamenti választási kampányok esetén tesztelem. Az elemzés a választásokat megelőző hat hetes időszakban az MTI-ben megjelent sajtóközleményeknek és beszámolóknak kvalitatív tartalomelemzésén alapul. A permanens kampány időszakában a kampány kezdetének meghatározása nehéz feladat, emellett Magyarországon a kampány hosszának sokáig nem volt egyértelmű korlátozása. A 2013-as választási törvénymódosítás (2013. évi XXXVI. tv. a választási eljárásról) a választási kampányidőszakot a szavazás napját megelőző 50. naptól számítja. Bár a gyakorlatban a hivatalos kampányidőszak nem korlátozza a pártok tevékenységét például a kiadások terén, a negatív kampány esetében megfigyelhető, hogy az a hivatalos kampányidőszak kezdetétől válik jelentősen intenzívebbé (Nábelek, 2014). A hivatalos kampány vizsgálata egybe esik az európai negatív kampány-kutatásokban elterjedt gyakorlattal is, amelyek jellemzően a választásokat megelőző 4-6 hetes időszakot vizsgálják (lásd pl. Walter és mtsai., 2014; Walter–van der Brug, 2013; Dolezal és mtsai. 2016; Russmann, 2017). A vizsgálat megbízhatóságára törekedve az

elemzésben ennek megfelelően a választásokat megelőző – a hivatalos kampányidőszakkal megközelítőleg egybe eső – hat hetes időszakot vizsgálom.

A sajtóközlemények és a kampányesemények beszámolóinak elemzése a kampánystratégia vizsgálata szempontjából számos előnnyel rendelkezik. Egyrészt a közlemények a pártok eredeti szándéka szerint jelennek meg, a beszámolók pedig a politikai szereplőktől származó részletes idézetekre épülnek, így a médiában megjelent hírekkel szemben viszonylag kontrollált csatornáknak tekinthetők. Mindez lehetővé teszi, hogy a megszólalók eredeti stratégiáját vizsgáljuk az esetleges torzító hatások – például a negatív információk kiemelése – nélkül.² A közlemények és beszámolók emellett minden párt számára elérhető kommunikációs eszközök, illetve gyakran és folyamatosan jelennek, így lehetővé teszik a kampány dinamikus vonásainak vizsgálatát. Végül a MTI archívumában megjelent hírek minden vizsgált kampányra vonatkozóan visszakereshetően elérhetőek, így viszonylag teljeskörű és összehasonlítható képet adnak a kampányokról.

Az archívumban megjelent hírek közül az elemzett csoportba a Magyarországra vonatkozó „Belpolitika” és ezen belül „Párt” kategóriába sorolt hírek kerültek be, amelyek száma választási évtől függően 1000-3000 darab körül alakult. A hírek közül a keresőben a címek és rövid, háromsoros leadak áttekintésével kizártam a technikai információkat, az eseménymeghívókat, a közvéleménykutatásokról szóló beszámolókat, a külföldi sajtószemléket, az ismétlődő híreket, valamint az archívumban rosszul bekezeltektelt híreket (pl. külföldi belpolitikai híreket). A kódolás során relevánsnak tekintettünk minden olyan hírt, amely a választásokkal, a választások tétjével vagy magával a kampánnyal foglalkoztak, valamint az olyan cikkeket is, amelyek a kormányzás eredményeit a választásokhoz kötődően említették. A hírek körét emellett szűkítettük a megszólalók szerint is: azokat a híreket tekintettük kódolandónak, amelyben egy egyértelműen azonosítható párt egésze vagy valamely tagja, vagy a kormány valamely tagja szólalt meg.

A releváns közleményekből választásonként egy ún. konstruált hetek szerint rétegzett mintát vettem. A minta első rétege a választási év volt: az egyes kampányok a megjelent cikkek számának arányában kerültek a mintába. Ugyanakkor a hipotézisek vizsgálhatósága érdekében minden kampányidőszak vizsgált napjaiból átlagosan legalább három cikk, azaz legalább 126 (6 hét × 7 nap × 3 cikk) közlemény és beszámoló került be. A konstruált hetek esetében az elemzett források kiválasztása úgy történik, hogy a mintába a hét minden napjából bekerül egy: egy egyhetes konstruált héthez pl. egy hétfői, egy keddi, egy szerdai stb. nap (Riff és mtsai., 2019).³ Jelen esetben azt, hogy egy naphoz, pl. egy hétfőhöz, keddehez, szerdához stb. kötődően hány cikket vizsgáltunk, az alapján határoztam meg, hogy a vizsgált 6 hetes periódusban a hét adott napján átlagosan hány hír jelent meg: azaz például, ha a szóban forgó időszak 6 hétfőjén átlagosan 35 hír jelent meg, a kódolók 35 hétfői cikket

elemeztek. A minta nagysága a választásonként megjelent hírek, valamint a naponta átlagosan megjelent hírek számához igazítva 1341 közlemény volt.⁴

A mintába került hírek kódolását a szerző és egy hallgató végezte⁵ egy kódoló kérdőív segítségével. A kódolás során rögzítettük, hogy melyik párt (vagy politikusa) szólalt meg a cikkben. Amennyiben több, nem ugyanahhoz a párt-hoz tartozó megszólaló is megjelent a beszámolóban, minden megszólaló pártot külön kérdőívben kódoltunk, azaz egy hírhez több kérdőív is tartozhatott.

A kódolás rögzítette, hogy a megszólaló milyen állításokat tesz saját magával és más pártokkal vagy más párt politikusaival kapcsolatban. Az elemzés során a szakirodalomban bevett módon Geer (2006) módszerét követve ezeket az állításokat (*appeal*) tekintetem üzenetnek. A kódoló kérdőív minden üzenet esetében rögzítette az üzenet hangnemét. Pozitív üzenetnek tekintettünk minden olyan állítást, amely egy párt vagy politikus szakpolitikai álláspontját, politikai programját vagy javaslatait elérendő célként, ígéretként fogalmazta meg vagy valamilyen értékét emelte ki, például az ideológiája helyességéről, jó teljesítményéről, hozzáértéséről, sikereiről, erényeiről vagy egységességéről beszélt. Ezzel szemben negatív üzenetként értékeltünk minden olyan állítást, amely kritikát fogalmaz meg egy párt vagy politikus programjával, szakpolitikai álláspontjával vagy teljesítményével, hozzáértésével, tulajdonságaival, elveivel, integritásával kapcsolatban.

A munka során a vizsgálat elemzési egységeinek az üzeneteket tekintem, így a hírenkénti adatbázist úgy alakítottam át, hogy az egyes esetek – pozitív vagy negatív hangnemű – az üzenetek legyenek. Az így kialakított üzenetszintű adatbázis összesen 5093 esetet tartalmazott. Az elemzésben a hálózatok jellemzőiből fakadó további hipotézisek tesztelése érdekében egy az üzenetszintű adatbázisból képzett diád-adatbázist használok, amelyben az egyes választási kampányokon belül hetenként jelennek meg a megszólalók lehetséges párijai. A teljes diád-adatbázisban így minden választási év minden hétenek minden megszólalója közötti lehetséges kapcsolatot figyelembe véve összesen 1248 eset szerepel. Az adatbázisban minden diád esetében rögzítettem, hogy az adott héten az A párt irányából zajlott-e negatív kampány B párt irányába.⁶ Az így képzett diádon belüli negatív kapcsolat meglétét mutató bináris (*dummy*) változó az elemzés függő változója.

A magyarázó változók operacionalizálása

A hátrányban állást (H1) az elemzés során a pártok közvéleménykutatások szerinti pozíciója alapján határoztam meg, amihez minden választási év esetében a Medián közvéleménykutatásainak adatait használtam oly módon, hogy a pártokhoz a megszólalásaikat megelőző utolsó biztos szavazók körében mért támogatottsági adatot kapcsoltam. A hátrányban állást egy bináris változó se-

gítségével vizsgálom a két párt viszonyában: amennyiben a diád első pártja a közvéleménykutatási adatok szerint hátrányban van a diád másik pártjával szemben, a változó 1-es értéket vesz fel. A *kihívó* pártiságot (H2) szintén egy bináris változóval mérem az elemzésben (0 = kormánypárt, 1 = ellenzéki párt).

A koalíciós potenciál méréséhez, ahogy láthattuk több tényező is kapcsolódik. Ezek közül a *pártméret* (H3a) mérésére a pártok vizsgált időszakra vonatkozó parlamenti mandátumarányát használom, feltételezve, hogy minél kevesebb mandátummal rendelkezik egy párt, annál valószínűbb, hogy negatív kampányt alkalmaz. A koalíciós potenciált befolyásoló tényezők közül az *új pártiságot* (H3c) az elemzésben az alapján határoztam meg, hogy a párt indult-e korábban parlamenti választásokon (0 = már indult korábban, 1 = a párt számára a vizsgált választás volt az első). A *kormányzati tapasztalat* (H3d) mérésére használt változó 1-es értéket kapott, ha a megszólaló párt 1990-től kezdődően bármikor kormánypárt volt, és 0 értéket, ha nem rendelkezett kormányzati tapasztalattal. Végül az adott párt *mediántól való távolságát* (H3b) minden választási kampányra vonatkozóan a bal-jobb skálán mért elhelyezkedésük mediántól mért távolságában határoztam meg. Az adatok forrását az 1998-as kampány esetében a Comparative Study of Electoral Systems (CSES/ Választáskutatás) első moduljában, a 2002–2018 közötti kampányok esetében pedig a European Social Survey (ESS) megfelelő hullámaiban szereplő, a választadótól a 0-tól 10-ig terjedő bal-jobb skálán való önbesorolást kérő kérdés, és a „legutóbbi választásokon mely pártra szavazott?” kérdés jelentették. A két kérdés alapján a pártok bal-jobb skálán való elhelyezkedését a saját szavazóik önbesorolásának átlaga jelenti az elemzésben, a mediántól való távolságot pedig ezen átlagok alapján határoztam meg. Az *ideológiai távolság* (H4a-b) szerepét a diádot alkotó pártok viszonyában is vizsgálom: a két párt közötti távolságot a szavazóik bal-jobb skálán történő átlagos különbségeként határozta meg.

Áttérve a dinamikus magyarázatokra, a *reciprocitás* (H5) kapcsán azt feltételezzük, hogy ha A és B között B irányába már indult negatív üzenet, a kampány során B felől is fog A irányába negatív kampány folyni, B viszonozza A negatív kampányát. A viszonzás mérésére minden diád kapcsán egy késletetett változóban rögzítem, hogy a megelőző egyhetes időszakban a diád első pártja támadta-e a másodikat.

Az *egyensúly* hatásának méréséhez minden választásra vonatkozóan meghatároztam, hogy az egyes pártok közötti viszonyban mi jelenti az egyensúlyi viselkedést. Ehhez szövetségi/baráti kapcsolatnak tekintettem a választásokon történő közös listaállítást, illetve azt, ha két vagy több párt a kampány idején koalícióban kormányozott, és ellenséges kapcsolatnak definiáltam azt, ha egy másik párt a választási kampány során bármikor támadta a diád első pártját. Az első két – támadások valószínűségét növelő – egyensúlyi állapotra vonat-

kozó feltételezést az elemzés során egy változóban (*egyensúly1, H6a*) kezeltem, ami 1-es értéket kap, amennyiben a hálózatban olyan diádról van szó, amelyben ha teljesül az egyensúlyi állapot, a megszólaló az ellenfél szövetségese vagy a szövetséges ellenfelét támadná, és 0 értéket, ha ezekkel az ellensúlyi viszonyokkal ellentétes kapcsolatról van szó. A második két egyensúlyi állapotról vonatkozó változónál (*egyensúly2, H6b*) egyensúly szerinti kommunikációnak tekinthetjük azt, ha A párt és szövetségeseinek szövetségese között nincs negatív üzenet (azaz a szövetséges szövetségese barátnak tekinthető), illetve azt az esetet, amikor az A ellenfelét támadó párt és A között nincs támadás (azaz az ellenség ellensége barátnak tekinthető). Ezekben az esetekben tehát a változó 1-es értéket vesz fel, míg 0-át, ha a diádban az A támadná a szövetséges szövetségese vagy az ellenfél ellenfelét, azaz nem az egyensúly szerint viselkedne. A második egyensúlyi változóval kapcsolatban azt feltételezem, hogy a pártok egyensúly szerinti viselkedése *csökkenti* a negatív kampány valószínűségét.

A *transzitivitás* (H7) vizsgálatához azonosítottam minden olyan két párt közötti kapcsolatot, amely egy triád lezárása lenne, azaz például ha A és B, illetve A és C párt között negatív kapcsolat van, akkor a B és C közötti kapcsolat a háromszög bezárása, egy tranzitív diád lenne. A *stratégia tartósságát* (H8) egy bináris változóval vizsgálom: egy diád viszonyában, amennyiben A párt a megelőző időszakban negatív üzenetet alkalmazott B párt ellen, a változó 1-es értéket vesz fel, amennyiben korábban nem támadta, 0-át.

ELEMZÉS

A magyarázó változók hatását bináris logisztikus regressziós modellek segítségével teszteltem, amelyben a függő változó a 0 és 1 értéket felvevő „negatív kampány” változó. Az elemzés első modelljében a statikus magyarázatok hatásait teszteltem. Ahogy az 1. táblázatban látható, a statikus magyarázatok közül egyedül a hátrányban állásnak (H1) és a pártméretnek (H3a) van szignifikáns hatása a negatív kampány valószínűségére. Előbbi esetében, ha a diád első pártja a közvélemény kutatások alapján hátrányban van a másik párthoz képest, az jelentősen (0,18-ról 0,62-re) emeli a negatív kapcsolat valószínűségét (lásd 1. ábra). A pártméret esetében a vártakkal ellentétes hatást láthatunk, a mandátumarány növekedése növeli a negatív kapcsolat alkalmazásának a valószínűségét, a negatív kampány inkább a nagyobb pártok eszköze: ha a diád első pártja egy mandátummal nem rendelkező párt, a negatív kapcsolat valószínűsége 0,22, míg a legnagyobb pártok esetében ez 0,78.

A szakirodalomban leggyakrabban vizsgált további magyarázatok a kutatás nem erősíti meg. Az, hogy a diád első pártja ellenzéki vagy kormánypárt

(H2), nem játszik szignifikáns szerepet a negatív kapcsolat létrejöttében. A koalíciós potenciált meghatározó további tényezők (H3b-d) szintén nem mutatnak szignifikáns hatást, csakúgy, mint az ellenfelek egymástól mért ideológiai távolsága (H4). Mindez azt mutatja, hogy a magyarországi kampányok esetében a leggyakrabban vizsgált statikus tényezők csak rendkívül kis mértékben magyarázzák a negatív kampány alkalmazását.

Mindez átvezet az elemzés második modelljéhez, amelyben a dinamikus magyarázatok hatását vizsgálom, a modell pedig kontrollként tartalmazza a statikus magyarázatokhoz kapcsolódó változókat is. A reciprocitás (H5) a modellben szignifikáns és a hipotézis szerint a várt hatást gyakorolja a negativitásra, ami arra utal, hogy a megszólaló pártok viszonzozzák az ellenük korábban folyó negatív kampányt. A megszólaló (A párt) ellen folytatott negatív kampány növeli (0,32-ről 0,43-ra) annak a valószínűségét, hogy a párt a támadott (B párt) ellen a következő időszakban negatív kampányt fog folytatni (lásd 2. ábra).

A strukturális egyensúly szerepét szintén megerősíti a modell. Mind az „ellenséges”, mind a „baráti” kapcsolatok felé ható egyensúlyi állapotok a modellben szignifikáns és a vártaknak megfelelő irányú kapcsolatot mutatnak a negativitás valószínűségével. Az *ellenség barátja az ellenségem* (H6a) hatásnak megfelelően, ha a diád B pártja egy ellenfél szövetségese, nő annak a valószínűsége (0,34-ről 0,43-ra), hogy a diád első pártja támadni fogja B-t. Az *ellenségem ellensége a barátom* (H6b) hatás kis mértékben, de erősebbnek mutatkozik: a szövetséges pártok nem támadják egymás szövetségeseit, és a közös ellenfelek léte csökkenti a negatív kampány valószínűségét (0,49-ről 0,28-ra), ahhoz viszonyítva, ha nincsenek közös ellenfelek. Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a második, egyensúlyi állapot érvényesülése nem jelenti azt, hogy a pártok az ellenfelek ellenfeleivel szemben kifejezetten pozitív kampányt folytatnának: az adatok alapján a magyarországi kampányok egyik jellemzője, hogy ha a pártok más pártról beszélnek, akkor azt általában negatív üzenetek formájában teszik, még saját szövetségeseikkel kapcsolatban sem folytatnak pozitív kampányt. Az *ellenségem ellensége a barátom* egyensúlyi állapot a vizsgált kampányokban tehát elsősorban egyfajta meg nem támadási elvként jelenik meg a pártok között.

A *strukturális egyensúly* érvényesülésével párhuzamosan azt láthatjuk, hogy a modellben a *tranzitivitás* (H7) hatása is megjelenik, mégpedig úgy, hogy csökkenti a negatív kampány valószínűségét (0,4-ről 0,3-ra). Ahogy a hipotézisek bemutatásánál láthattuk, amennyiben a tranzitivitás érvényesül, a két negatív kapcsolatot lezáró harmadik kapcsolat negatív lesz, azaz az ellenség ellensége nem barát, hanem ellenség lesz, így a tranzitivitás növeli a negatív kampány valószínűségét. A modellben a tranzitivitás ellentétes irányú hatását láthatjuk, ami azt mutatja, hogy a vizsgált kampányokban a negatív triádok éppen hogy nem záródnak negatív kampánnyal, a szereplők hajlamosabbak

az egyensúly szerint viselkedni, az ellenség ellensége nem ellenség, hanem barát – vagy legalább nem támadott szereplő – lesz. Bár a magyarországi kampányok esetében egyes éveken láthattunk tranzitív kapcsolatokat – pl. a 2010-es kampányban a Fidesz, az MSZP és a Jobbik viszonyában – összességében az egyensúlyra és a tranzitivitásra vonatkozó eredmények azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban a szövetségi rendszerek határozzák meg jelentősebben a negatív kampány alkalmazását.

A stratégia *tartósságának* (H8) érvényesülését a modell szintén megerősíti: annak valószínűsége, hogy A párt B párt ellen negatív kampányt folytat, jelentősen megnő (0,30-ról 0,54-re) akkor, ha A korábban is támadta B-t a kampány során. A tartósság érvényesülése megmutatja, hogy a pártok ellenfelei a kampány során állandóak. Másrészt utal arra is, hogy a pártok a magyarországi kampányokban jellemzően nem váltanak stratégiát a kampány hangnemtét tekintve, azaz az adatok alapján nem tartanak attól, hogy a negatív kampány idővel kontraproduktívává válhat.

1. táblázat. A negatív kampány alkalmazásának magyarázatait vizsgáló bináris regressziós modellek

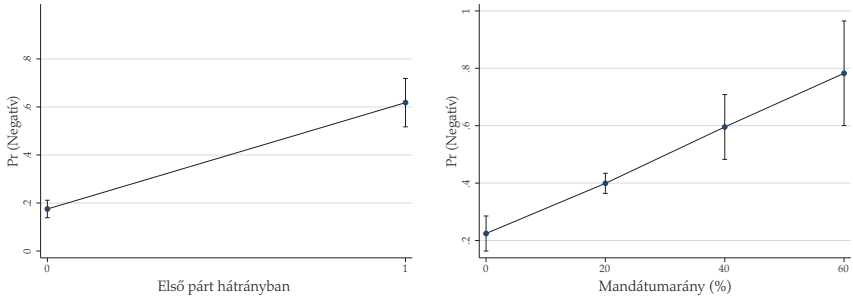
	1 – Statikus magyarázatok β	2 – Dinamikus magyarázatok β
Hátrányban álló	2,63 (.71)**	1,64 (.39)**
Ellenzék	-0,04 (.53)	-0,02 (.50)
Pártméret	0,06 (.02)*	-0,03 (.01)*
Új párt	0,69 (.50)	-0,21 (.25)
Kormányzati tapasztalat	0,44 (.38)	0,09 (.29)
Mediántól való távolság	-0,05 (.15)	-0,19 (.14)
Két párt egymástól való távolsága	0,003 (.06)	0,02 (.05)
Reciprocitás		0,78 (.23)**
Egyensúly 1 – „ellenségem barátja az ellenségem”		0,62 (.27)*
Egyensúly 2 – „ellenségem ellensége a barátom”		-1,29 (.31)**
Tranzitivitás		-0,74 (0,22)**
Tartósság		1,43 (.34)**
Konstans	-3,06 (0,84)**	-1,52 (0,67)*
Pszedo R ²	0,177	0,339

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Zárójelben a standard hibák választásonként klaszterezve.⁷

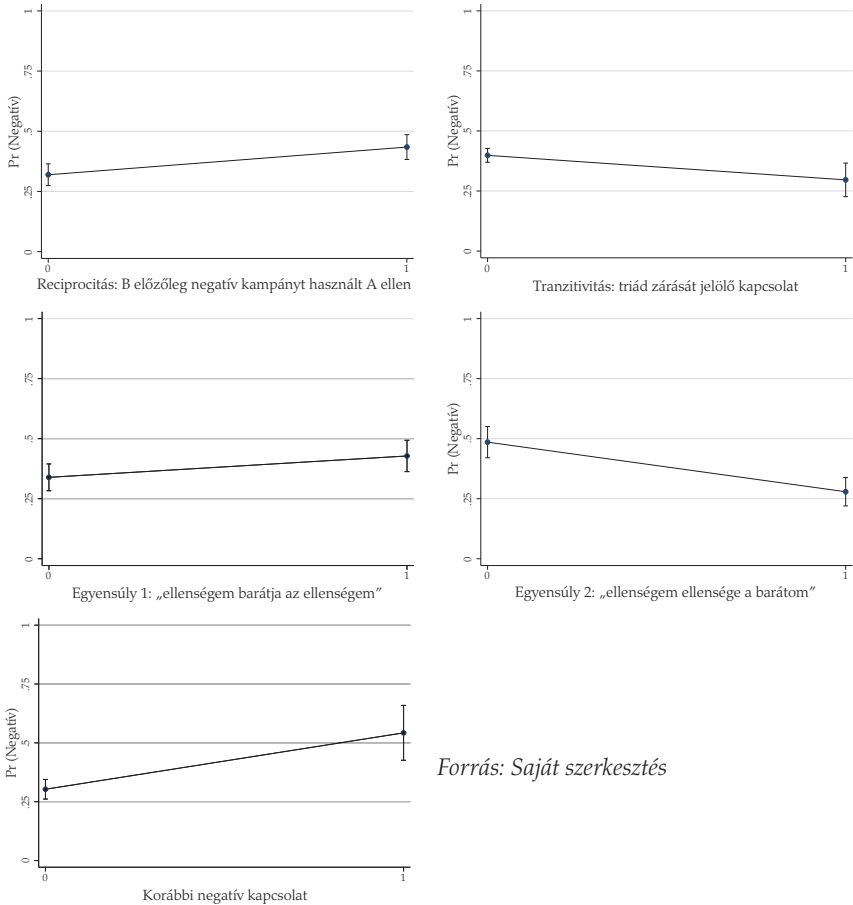
Forrás: Saját szerkesztés

1. ábra. A negatív kapcsolat valószínűsége a pártok egymás közötti pozíciójával és a párt-mérettel összefüggésben (1. modell, 95%-os konfidencia-intervallum)

Forrás: Saját szerkesztés

2. ábra. A dinamikus tényezőket leíró változók hatása a negatív kapcsolat valószínűségére (2. modell, 95%-os konfidencia-intervallum)

Forrás: Saját szerkesztés

KONKLÚZIÓ

Jelen tanulmány a negatív kampányt magyarázó tényezőket vizsgálta magyarországi országgyűlési kampányok esetében, arra keresve a választ, hogy a pártok kampányuk során milyen körülmények között döntenek a negatív kampány kockázatosabbnak tartott stratégiája mellett. Az elemzés a magyarországi negatív kampányok első ilyen típusú vizsgálatának tekinthető. Az elemzés során elsőként a negatív kampány szakirodalomában leggyakrabban megjelenő statikus, a pártok kampány alatt állandónak mondható jellemzőire vonatkozó magyarázatokat teszteltem az 1998 és 2018 közötti magyarországi parlamenti választási kampányokra vonatkozóan. A statikus magyarázatok szakirodalomban is leírt korlátosságára reflektálva a tanulmány a hálózatelemzés elméleteire építő dinamikus magyarázatok fontossága mellett érvel, azaz amellett, hogy a kampány hangnemét nagyban meghatározzák a pártok közötti viszonyok, a kampány többi szereplőjének kommunikációja és a kampány változó körülményei.

A statikus magyarázatokra vonatkozóan a szakirodalomban gyakran vizsgált hipotéziseket tekintettem át. Ezek közül a magyar esetben a vizsgált tényezők közül egyedül a hátrányban állás hatása érvényesül a hipotéziseknek megfelelő módon. Amennyiben egy párt a közvéleménykutatások alapján hátrányban van az ellenfelével szemben, nagyobb valószínűséggel alkalmaz ellene negatív kampányt, mintha előnyben van. Mindez azt mutatja, hogy a vizsgált kampányok esetében is megfigyelhető, hogy a hátrányban lévő pártok jellemzően az új szavazatok megszerzése helyett vagy mellett az előnyben lévőtől igyekeznek szavazatokat „elszakítani” a negatív kampány segítségével. Az ellenzéki szerepe kapcsán feltételeztük, hogy a több szempontból hátrányból induló kihívó pártok nagyobb valószínűséggel alkalmaznak negatív kampányt, mint a kockázatosabb stratégiákat kerülő inkumbens pozícióban lévők. A magyar esetben az ellenzéki szerep nem tölt be ilyen szerepet, az ellenzéki és kormánypártok között nem figyelhető meg szignifikáns különbség a negatív üzenetek alkalmazásában, ami elsősorban abból fakadhat, hogy a kormánypártok is gyakran élnek a negatív kampány eszközeivel.

A többpárti versenyek kapcsán a szakirodalom feltételezte, hogy a pártok koalíciós potenciálja hatással van a negatív kampány alkalmazásának valószínűségére: a koalícióra kevésbé esélyes pártok szabadabban használhatják a negatív üzeneteket, szemben a koalícióra esélyesekkel, akik a későbbi koalíciós egyezkedések miatt kevesebb kockázatot vállalnak a kampány során. A koalíciós potenciált meghatározó tényezők közül egyedül a pártméret befolyásolja a negatív kampány valószínűségét, ugyanakkor a hatás a vártakkal ellentétes: a nagyobb pártok nagyobb valószínűséggel alkalmaznak negatív kampányt, mint a kisebbek, azaz a negatív kampány elsősorban a nagy pártok

eszközének tekinthető. A koalíciós potenciálhoz köthető további tényezők, így az újpártiság, a megszólaló mediántól való távolsága, illetve az esetleges kormányzati tapasztalat nem gyakorolnak hatást a negatív kampány alkalmazására. Mindez a magyar eset olyan sajátosságaival magyarázható, mint hogy a szövetségek a leggyakrabban már a kampány előtt kialakulnak, vagy hogy viszonylag kevés párt vesz részt a kampányokban és ezek a szereplők viszonylag állandóak, így nagy arányban rendelkeznek például kormányzati tapasztalattal. Ugyanakkor a koalíciós szempontok alacsony jelentősége megmutatja, hogy a magyarországi kampányok esetében a koalíciókötés mérséklő ereje rendszerint nem jelenik meg a negatív kampány alkalmazásakor, így a negatív kampány fő korlátját a választói reakciók jelenthetik.

A statikus magyarázatok között a pártok ideológiai távolságának szerepével kapcsolatban két alternatív hipotézist (a párt a hozzá közel vagy a tőle távol állót támadja nagyobb valószínűséggel) vizsgáltam. A magyarországi kampányok esetében nem mutatható ki, hogy a pártok ideológiai távolsága befolyásolná a negatív kampány valószínűségét, ami arra utal, hogy a negatív kampányt nem a közelebb eső szavazótábor elérése vagy a pártok közötti jelentős ideológiai eltérések motiválják.

A tanulmány egyik fő feltételezése az volt, hogy a negatív kampány alkalmazásának valószínűségét a fentiekén túl dinamikus jellemzők is befolyásolják: a pártok kommunikációs hálózatának jellemzői és ezek változásai hatással vannak a negatív kampányra. Elsőként feltételeztük, hogy hasonlóan más hálózatokhoz, a kampány hálózatára is jellemző a reciprocitás, a kapcsolatok viszonzottsága. Azaz a pártok a negatív kampányra negatív kampánnyal reagálnak, különösen amiatt, hogy ez több szempontból is kifizetődőbb stratégia lehet, mint a támadások figyelmen kívül hagyása vagy a pozitív kampánnyal történő válaszolás. Az elemzés megerősíti, hogy a reciprocitásnak jelentős szerepe van a kampányokban, a pártok nem egymástól függetlenül, hanem egymásra aktívan reagálva folytatják a kampányukat és viszonzozzák egymás támadásait. Az eredmény arra utal, hogy a magyar politikai kampányokban nem a pozitív kampány kategóriájába sorolható cáfolatok vagy a nem reagálás a jellemzőek, hanem az ellentámadások. Mindez közvetve alátámasztja azt a feltételezést, hogy a kampányban megéri ellentámadásokat alkalmazni, illetve arra is utal, hogy a negatív kampány negatív kampányt generál. A reciprocitás érvényesülése növeli a magyar választási kampányok negativitását.

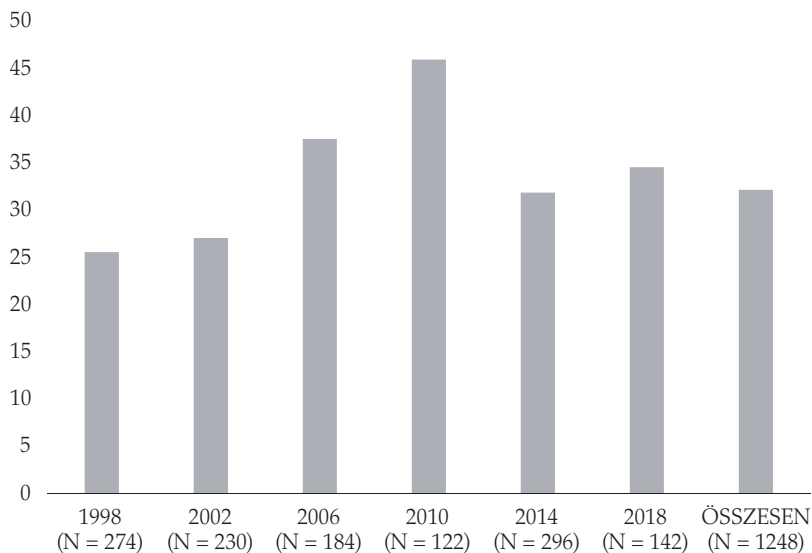
A tanulmány emellett feltételezte, hogy a pártok kommunikációs hálózataira is jellemző a strukturális egyensúly, azaz az, hogy a pártok konzekvensen viselkednek a kampány során: az ellenfél szövetségeseit ellenfélnek tekintik és negatív kampányt folytatnak ellenük, míg az ellenfél ellenfelét barátként kezelik, ami csökkenti a negatív kampány valószínűségét. Az egyensúlyi állapotok megjelenése a hálózat klaszteresedésére, másképpen a kommuniká-

ciójukban is összehangolt szövetségi rendszerek kialakulására utal. A tanulmány alternatív hipotézisként felveti, hogy – a hálózatok jellemzőiből kiindulva – a negatív kampány kapcsolatai tranzitívak is lehetnek, azaz előfordulhat, hogy a megszólalók az ellenfelek ellenfeleit is ellenfélként kezelik. Mindezt elsősorban a többpárti versenyekre jellemző bizonytalanság motiválhatja: a negatív kampány haszna nem feltétlenül az alkalmazónál érvényesül, míg a költségeit ő viseli. A magyarországi kampányokban a strukturális egyensúly egyértelműen érvényesül, amit a tranzitivitással kapcsolatos eredmény is megerősít. A kampányok során a szövetségesek közös ellenfeleket támadnak és ha egy szövetséges pártot egy ellenfél támad, a harmadik fél is viszonyozza a támadást. A vizsgált választási kampányok sajátossága, hogy az ellenség elleniségével szemben legfeljebb a meg nem támadás elve érvényesül: az adatok alapján a pozitív kampány más párttal kapcsolatban még a szövetségeken belül is ritka jelenség. Mindez egyrészt növelheti a magyarországi választási kampányokban a negatív kampányüzenetek arányát, egyben pedig utal arra is, hogy a pártok „hálózatában” klaszterek alakulnak ki. A klaszterek elkülönülése és a köztük folyó intenzív negatív kampány a polarizáció egyik jelének tekinthető. Közvetetten ezt erősíti meg a tartósság érvényesülése is. A pártok a kampány során egy viszonylag szűk kör ellen folytatják a negatív kampányukat, ha korábban támadtak egy pártot, nő annak a valószínűsége, hogy azt a pártot a kampány során később is támadni fogják. Emellett a pártok az eredmények alapján nem tartanak attól, hogy a választók számára túlzottá válik a negatív kampány, a kampány során a negatív üzenetek alkalmazása is tartósnak tekinthető.

Amellett, hogy a fenti eredmények megerősítik, hogy a negatív kampány alkalmazását jelentősen befolyásolják a kampány dinamikus jellemzői, jelen tanulmánynak természetesen korlátai is vannak, hiszen a kampánykommunikációnak egy szűkebb szeletére koncentrált. Mivel hosszabb távon vizsgálja a kampányokat, így például nem tér ki például az egyre fontosabbá váló interneten zajló kampányra, illetve a hivatalosan párton kívüli, de egy-egy pártot támogató szereplők kampányára sem. Mindazonáltal feltételezhetjük, hogy az új kommunikációs terek éppen a kampányok dinamikus jellemzőit – a gyors reakciókat, a szövetségesek támogatásának vagy éppen a szövetségesek ellenfeleinek könnyű támadásának lehetőségét – erősítik meg, így a negatív kampány használatában egyre inkább nő ezeknek a tényezőknek a szerepe.

MELLÉKLETEK

1. melléklet. A negatív kapcsolatok aránya az összes diádkapcsolaton belül választási évenként (%)

2. melléklet. A magyarázó változók megoszlásai

A diád első pártja (N=1248)	0	1	
ellenzéki	23%	77%	
hátrányban áll	56%	44%	
új párt	84%	16%	
kormányzati tapasztalat	45%	55%	
	Átlag	Min.-Max.	Szórás
mandátumarány	14,4	0-58%	18,2
mediántól való távolság	1,56	0-2,61	0,79
N=1248	0	1	
reciprocitás (B korábban támadta A-t)	68%	32%	
egyensúly 1 („barát ellensége az ellenségem”)	70%	30%	
egyensúly 2 („ellenségem ellensége a barátom”)	45%	55%	
transzitiv zárás	66%	34%	
tartós kapcsolat (A korábban is támadta B-t)	79%	21%	

JEGYZETEK

- ¹ A tanulmányban a negatív kampány és a negatív üzenet fogalmát szinonimaként használom.
- ² Az utóbbi években többször előfordult, hogy az MTI – az érintett pártok szerint politikai okokból – megtagadta egy-egy közlemény vagy sajtótájékoztatóról szóló beszámoló publikálását. Bár ezek az esetek más híradásokból megismerhetők, és jelen kutatás szempontjából számuk elenyészőnek mondható a megjelenő hírek számához viszonyítva, a későbbi kutatásokra vonatkozóan óvatosságra intenek, nem csak az esetleges szelekció miatt, de amiatt is, hogy több ilyen eset után a pártok valószínűsíthetően kevésbé lesznek motiváltak az MTI kommunikációs csatornaként való használatában.
- ³ A módszerrel elmondható, hogy a nyomtatott sajtó (Luke és mtsai., 2011; Riffe és mtsai., 1993), az internetes oldalak (Hester–Dougall, 2007), és az MTI-hez hasonló hírügynökségi hírek (Connolly–Ahern és mtsai., 2009) tartalomelemzésénél ugyanolyan megbízhatósági szinthez kevesebb nap elemzését teszi szükségessé, mint az egyszerű véletlenszerű mintavétel.
- ⁴ A mintanagyság megfelelőségének ellenőrzésére Krippendorff a „felezéses” tesztet javasolja: ha a mintát megfelezzük és a minta első és második felében az egyes kódolási kategóriák esetében hasonló eloszlásokkal találkozunk, a minta megbízhatónak tekinthető. A minta esetében ez teljesül, a minta két fele között a két kategóriás kérdések esetében (tartalmaz-e x típusú üzenetet?) 3% alatti, a többkategóriás (melyik párt szólal meg a cikkben?, mely másik pártról beszél a megszólaló?) legfeljebb 5%-os eltérést találunk a minta randomizált módon történő megfelelése után. A mintában az egyes választási években az összes listát állító és az MTI-ben megjelenő párt megjelent.
- ⁵ A kódolás megbízhatóságának ellenőrzése érdekében a mintába került cikkek 10 százalékát mindketten kódoltuk. A Krippendorff-alpha értéke a negatív kampány azonosítására (tartalmaz-e a cikk más pártra vonatkozó negatív üzenetet?) vonatkozóan 0,95 volt. A megszólalók azonosítása esetében a mutató értéke 0,98 (mely párt szólal meg a cikkben?), a negatív üzenet címzettjei esetében 0,99 (melyik más pártról beszél a megszólaló?). A tartalomelemzés során megkülönböztettük a szakpolitikai és értékelő típusú üzeneteket, ezek esetében a Krippendorff-alpha értéke a negatív szakpolitikai üzenet felismerésénél 0,84 (tartalmaz-e a cikk más pártra vonatkozó negatív szakpolitikai üzenetet?) míg a negatív értékelő üzenetek (tartalmaz-e a cikk más pártra vonatkozó negatív értékelő üzenetet?) azonosítása esetében 0,87 volt.
- ⁶ A személyekre vonatkozó, pl. a miniszterelnökről vagy a listavezetőkről szóló üzeneteket az adott politikus pártjához tartozó üzenetként kezeltem. Amennyiben egy közleményben a „kormány” szólalt meg vagy a „kormányról” szólt, az üzenetet a legnagyobb kormánypárthoz soroltuk be, kivéve abban az esetben, amikor a megszólalás kifejezetten több kormánypártot nevesített. Ebben az esetben az üzenet minden nevesített pártnál megjelenik. A közös listás indulásokhoz kötődő megszólalásokat a kódolás során a közös lista neve alatt kezeltük, kivéve, ha kifejezetten külön nevesítve voltak a közös listán induló pártok. A negatív kampányüzenetek esetében – különösen a 2006 utáni kampányokban – gyakran előfordulnak az ellenfélre használt visszatérő kifejezések (pl. „bukott baloldal”, „maffiakormány” stb.). Ezeket negatív kampányként rögzítettük minden olyan esetben, amikor az elemzett megszólalásban egyértelműen azonosítható volt, hogy kire vonatkozik az üzenet.

⁷ A standard hibák klaszterezése azt hivatott kezelni, hogy az elemzés esetei bizonyos szempontok szerint nem függetlenek egymástól. A választási évek szerinti klaszterezés során feltételezem, hogy a negatív kampány alkalmazása nagyobb mértékben függ az adott kampányidőszaktól, mintsem a megszólalók személyétől. Az adatok további elemzése megerősíti, hogy a negatív kampány használata nem mutat összefüggést a párttal, hogy melyik párt milyen arányban használ negatív üzeneteket, választási évenként eltérő.

IRODALOM

- Ansolabehere, S.–Iyengar, S. (1994): Riding the Wave and Claiming Ownership Over Issues: The Joint Effects of Advertising and News Coverage in Campaigns. *Public Opinion Quarterly*, 58(3): 335. <https://doi.org/10.1086/269431>.
- Baumeister, R. F.–Bratslavsky, E.–Finkenauer, C.–Vohs, K. D. (2001): Bad is stronger than good. *Review of General Psychology*, 5(4): 323–370. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.5.4.323>.
- Brooks, D. J.–Geer, J. G. (2007): Beyond Negativity: The Effects of Incivility on the Electorate. *American Journal of Political Science*, 51(1): 1–16. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2007.00233.x>.
- Cartwright, D.–Harary, F. (1956): Structural balance: A generalization of Heider's theory. *Psychological review*, 63(5): 277. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-442450-0.50008-0>
- Davis, M. L.–Ferrantino, M. (1996): Towards a positive theory of political rhetoric: Why do politicians lie? *Public Choice*, 88(1–2): 1–13. <https://doi.org/10.1007/bf00130405>.
- De Nooy, W.–Kleinnijenhuis, J. (2013): Polarization in the media during an election campaign: A dynamic network model predicting support and attack among political actors. *Political Communication*, 30(1): 117–138. <https://doi.org/10.1080/10584609.2012.737417>.
- De Nooy, W.–Kleinnijenhuis, J. (2015): Attack, Support, and Coalitions in a Multiparty System: Understanding Negative Campaigning in a Country with a Coalition Government. In: *New perspectives on negative campaigning: Why attack politics matters*. ECPR Press, 75–93.
- Dolezal, M.–Ennser-Jedenastik, L.–Müller, W. C. (2016): Negative campaigning and the logic of retaliation in multiparty competition. *The International Journal of Press/Politics*, 21(2): 253–272. <https://doi.org/10.1177/1940161215626566>.
- Doron, G.–On, U. (1983): A Rational Choice Model of Campaign Strategy. In: Asher Arian (ed.): *The Elections in Israel*. Tel Aviv, Ramot Publishing, 213–231.
- Druckman, J. N.–Kifer, M. J.–Parkin, M. (2009): Campaign Communications in U.S. Congressional Elections. *American Political Science Review*, 103(3): 343–366. <https://doi.org/10.1017/s0003055409990037>.
- Dudek, P.–Slawomir, P. (2009): Functional theory of political discourse. Televised debates during the parliamentary campaign in 2007 in Poland. *Central European Journal of Communication*, 2(3): 367–379. <https://doi.org/10.1177/107769900608300204>.
- Elmelund–Præstekær, C. (2008): Negative Campaigning in a Multiparty System. *Representation*, 44(1): 27–39. <https://doi.org/10.1080/00344890701869082>.
- Everett, M. G.–Borgatti, S. P. (2014): Networks containing negative ties. *Social Networks*, 38: 111–120. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2014.03.005>.

- Fehr, E.–Gächter, S. (2000): Fairness and retaliation: The economics of reciprocity. *Journal of Economic Perspectives*, 14(3): 159–181. <https://doi.org/10.2307/j.ctvcvm4j8j.23>.
- Fridkin, K. L.–Kenney, P. J. (2008): The Dimensions of Negative Messages. *American Politics Research*, 36(5): 694–723. <https://doi.org/10.1177/1532673x08316448>.
- Galtung, J.–Ruge, M. H. (1965): The structure of foreign news: The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus crises in four Norwegian newspapers. *Journal of peace research*, 2(1): 64–90. <https://doi.org/10.1177/002234336500200104>.
- Garramone, G. M. (1984): Voter responses to negative political ads. *Journalism quarterly*, 61(2): 250–259. <https://doi.org/10.1177/107769908406100202>.
- Geer, J. G. (2006): *In defense of negativity: Attack ads in presidential campaigns*. University of Chicago Press.
- Hansen, K. M.–Pedersen, R. T. (2008): Negative campaigning in a multiparty system. *Scandinavian Political Studies*, 31(4): 408–427. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9477.2008.00213.x>.
- Harrigan, N.–Yap, J. (2017): Avoidance in negative ties: Inhibiting closure, reciprocity, and homophily. *Social Networks*, 48: 126–141. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2775641>.
- Haynes, A. A.–Rhine, S. L. (1998): Attack politics in presidential nomination campaigns: An examination of the frequency and determinants of intermediated negative messages against opponents. *Political Research Quarterly*, 51(3): 691–721. <https://doi.org/10.2307/3088045>.
- Hester, J. B.–Dougall, E. (2007): The Efficiency of Constructed Week Sampling for Content Analysis of Online News. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 84(4): 811–824. <https://doi.org/10.1177/107769909307000115>.
- Hrbková, L.–Zagrapan, J. (2014): Slovak political debates: Functional theory in a multi-party system. *European Journal of Communication*, 29(6): 735–744. <https://doi.org/10.1177/0267323114544864>.
- Kapitány Á.–Kapitány G. (2003): *Értékválasztás 2002. Új Mandátum*.
- Kapitány Á.–Kapitány, G. (2014): *Értékválasztás 2014 A 2014-es választási kampány vizuális üzeneteinek szimbolikus és értékvonatkozásai*. MTA TK PTL.
- Kiss B. (2007): A nagy ígéret. Az MSZP kampánya. In: *Tükörijátékok. A 2006-os országgyűlési választási kampány elemzése*. L'Harmattan, 24–48.
- Kiss B.–Mihályffy Z.–Szabó, G. (Szerk.). (2007): *Tükörijáték: A 2006-os országgyűlési választási kampány elemzése*. L'Harmattan.
- Lau, R. R.–Pomper, G. M. (2001): Negative campaigning by US Senate candidates. *Party Politics*, 7(1): 69–87. <https://doi.org/10.1177/1354068801007001004>.
- Lau, R. R.–Sigelman, L.–Rovner, I. B. (2007): The Effects of Negative Political Campaigns: A Meta-Analytic Reassessment. *The Journal of Politics*, 69(4): 1176–1209. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2508.2007.00618.x>.
- Luke, D. A.–Caburnay, C. A.–Cohen, E. L. (2011): How Much Is Enough? New Recommendations for Using Constructed Week Sampling in Newspaper Content Analysis of Health Stories. *Communication Methods and Measures*, 5(1): 76–91. <https://doi.org/10.1080/19312458.2010.547823>.
- Mihályffy Zs. (2009): *Politikai kampánykommunikáció elméletben és gyakorlatban*. L'Harmattan.
- Nai, A.–Sciarini, P. (2015): Why “Going Negative?” Strategic and Situational Determinants of Personal Attacks in Swiss Direct Democratic Votes. *Journal of Political Marketing*, 17(4): 1–31. <https://doi.org/10.1080/15377857.2015.1058310>.

- Nai, A. (2018): Going Negative, Worldwide: Towards a General Understanding of Determinants and Targets of Negative Campaigning. *Government and Opposition*, 55(3): 1–26. <https://doi.org/10.1017/gov.2018.32>.
- Nábelek F. (2014): Negatív kampány a pártok közvetlen kommunikációjában Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 4: 92–114.
- Papp, Zs.–Patkós, V. (2019): The Macro-Level Driving Factors of Negative Campaigning in Europe. *The International Journal of Press/Politics*, 24(1): 27–48. <https://doi.org/10.1177/1940161218803426>.
- Patkós V.–Papp Zs. (2021): A negatív kampány makroszintű meghatározói Európában. *Politikatudományi Szemle*, 30(4): 7–28. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2021.4.7>.
- Reiter, F.–Matthes, J. (2021): “The Good, the Bad, and the Ugly”: A Panel Study on the Reciprocal Effects of Negative, Dirty, and Positive Campaigning on Political Distrust. *Mass Communication and Society*, 1–24. pp. <https://doi.org/10.1080/15205436.2021.1934702>.
- Ridout, T. N.–Walter, A. S. (2015): Party system change and negative campaigning in New Zealand. *Party Politics*, 21(6): 982–992. <https://doi.org/10.1177/1354068813509522>.
- Riff, D.–Lacy, S.–Fico, F.–Watson, B. (2019): *Analyzing media messages: Using quantitative content analysis in research*. Routledge.
- Riffe, D.–Aust, C. F.–Lacy, S. R. (1993): The effectiveness of random, consecutive day and constructed week sampling in newspaper content analysis. *Journalism Quarterly*, 70(1): 133–139. <https://doi.org/10.1177/107769909307000115>.
- Rozin, P.–Royzman, E. B. (2001): Negativity Bias, Negativity Dominance, and Contagion. *Personality and Social Psychology Review*, 5(4): 296–320. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0504_2.
- Russmann, U. (2017): Negative Campaigning in Party-Controlled Communication Channels: Party Communication Strategies in Campaign Posters, Newspaper Advertisement, and Press Releases during the 2008 Austrian National Election Campaign. *Journal of Political Marketing*, 16(2): 95–117. <https://doi.org/10.1080/15377857.2014.959693>.
- Sigelman, L.–Shirayev, E. (2002): The rational attacker in Russia? Negative campaigning in Russian presidential elections. *Journal of Politics*, 64(1): 45–62. <https://doi.org/10.1111/1468-2508.00117>.
- Song, H.–Nyhuis, D.–Boomgaarden, H. (2017): A Network Model of Negative Campaigning: The Structure and Determinants of Negative Campaigning in Multiparty Systems. *Communication Research*. <https://doi.org/10.1177/0093650217712596>.
- Soroka, S.–McAdams, S. (2015): News, Politics, and Negativity. *Political Communication*, 32(1): 1–22. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2075941>.
- Sükösd, M. (2002): Fekete PR és politikai vírusmarketing. In: Sükösd M.–Vásárhelyi M. (szerk.): *Hol a határ? kampánystratégiák és kampányetika*. Élet és Irodalom–Irodalom Kft., 276.
- Szabó G.–Mihályffy Z.–Kiss B. (szerk.) (2011): *Kritikus kampány: A 2010-es országgyűlési választási kampány elemzése*. L'Harmattan.
- Szczerbiak, A. (2001): Explaining Kwasniewski's Landslide: The October 2000 Polish Presidential Election. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 17(4): 78–107. <https://doi.org/10.1080/714003588>.
- Tidd, K. L.–Lockard, J. S. (1978): Monetary significance of the affiliative smile: A case for reciprocal altruism. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 11(6): 344–346. <https://doi.org/10.3758/bf03336849>.

- Tóth A. (2002): A negatív kampány szerepe a parlamenti választási kampányokban 1990–1998. *Propaganda Reklám*, 1. szám.
- Török G. (2006): Pártok, stratégiák és taktikák. A 2006-os választási kampány politikai elemzése. In: Karácsony, G. (szerk): *A 2006-os Országgyűlési választások. Elemzések és adatok*. DKMKA, 145–173.
- Török G. (2011): Futottak még. Pártok stratégiái a 2010-es kampányban. In: Enyedi Z.–Szabó A.–Tardos R. (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. DKMKA, 151–166.
- Walter, A. S.–van der Brug, W. (2013): When the gloves come off: Inter-party variation in negative campaigning in Dutch elections, 1981–2010. *Acta Politica*, 48(4): 367–388. <https://doi.org/10.1057/ap.2013.5>.
- Walter, A. S.–van der Brug, W.–van Praag, P. (2014): When the Stakes Are High: Party Competition and Negative Campaigning. *Comparative Political Studies*, 47(4): 550–573. <https://doi.org/10.1177/0010414013488543>.

ORBÁN VIKTOR VIZUÁLIS ÉS VERBÁLIS POPULISTA STÍLUSA A FACEBOOKON*

Farkas Xénia

(Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet)

Bene Márton

(Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2022. március 17., opponálás: 2022. március 21. – 2022. május 13.,
véglegesítés: 2022. június 27.*

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány célja, hogy hozzájáruljon a vizuális politikai kommunikáció területéhez egy olyan bimodális (vizuális és verbális) kódolási útmutató létrehozásával és tesztelésével, amely országhatárokon átívelően alkalmazható a populista kommunikációs stílus tanulmányozásához. A kutatás koncepcionális alapját Moffitt (2016) kommunikációs stílusleírása adta, amelyet néhány változóval kiegészítve egy olyan kódkönyvre fordítottunk le, amely nem csupán verbális, de vizuális üzenetekben is képes megragadni ezt a kommunikációs stílust. Ennek megfelelően a kódolási rendszer segítségével kvantitatív tartalomelemzéssel vizsgáljuk Orbán Viktor képes Facebook-posztjait, 2018 és 2020 között. Ez a hároméves időszak magában foglal választási kampányokat, a Covid-19-járvány teljes első hullámát, és néhány, kiemelt politikai esemény nélküli hónapot is. Az eredmények azt mutatják, hogy a Moffitt által meghatározott populista stílusjegyek csak részben vannak jelen a magyar miniszterelnök bimodális kommunikációjában. Továbbá a különböző kommunikációs időszakok összehasonlítása nem eredményezett nagy különbségeket, azonban a verbális és vizuális kommunikációban jelentősebb eltérések mutatkoznak: a populista stílus leginkább a vizuális eszközökben ragadható meg, vagyis a populista kommunikáció tanulmányozása során elengedhetetlen a képi eszközök vizsgálata.

Kulcsszavak: vizuális politikai kommunikáció ■ populizmus ■ Facebook
■ tartalomelemzés

Orbán Viktor a kortárs jobboldali populizmus egyik legkiemelkedőbb alakja (lásd: Mudde, 2016; Körösesny–Patkós, 2017), ráadásul tizenkét éve kormányzati pozícióból politizál. A jobboldali populista világban betöltött meghatáro-

* A kutatás a Társadalomtudományi Kutatóközpont Inkubátor programja (Projekt azonosító: 03013645) támogatta. Továbbá a kutatáshoz Farkas Xénia a Fulbright Hungary Visiting Student Researcher ösztöndíjasaként járult hozzá az Indiana Egyetem Média Iskolájában, Bloomingtonból, Bene Márton pedig a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjasa (BO/334_20).

zó szerepét vizuálisan jól érzékelteti, hogy a nyugati politikatudomány két meghatározó kutatójának, Pippa Norrisnak és Ronald Inglehartnak a kortárs jobboldali populizmusról szóló könyvük borítóján (Norris–Inglehart, 2019) szereplő három populista vezető egyike – Donald Trump és Marie Le Pen mellett – éppen Orbán Viktor.

Orbán Viktor kommunikációs stílusa világszerte több populista politikus számára is mintaként szolgál. Másokhoz hasonlóan, Orbán Viktor kommunikációjának is központi platformja a közösségi média, és különösen a Facebook. A miniszterelnök a magyar politikai szféra legtöbb követővel rendelkező politikusa (Bene–Farkas, 2018). Ezen a platformon közvetlenül tud kapcsolatba lépni követőivel, a követők posztokra történő reakciói által pedig sok őt nem követő felhasználóhoz is képes eljutni. A miniszterelnök Facebook-oldalára kattintva azonban feltűnő, hogy posztjai meglehetősen kevés szöveges anyagot tartalmaznak, ezzel szemben képek és videók nagy arányban jelennek meg. Orbán Viktor kommunikációja a Facebookon jelentős részben vizuális, a verbális üzenetek ritkán hosszabbak néhány szónál.

Bár a kutatók körében egyre nagyobb az érdeklődés a populista kommunikáció tanulmányozása iránt, a populizmus legtöbb kurrens vizsgálata (pl. Mudde, 2004; Weyland, 2001; Hawkins, 2009; de Vreese et al., 2018) úgy határozza meg a fogalmat, hogy az leginkább a verbális üzenetekre válik alkalmazhatóvá. Orbán Viktor esete azonban azt mutatja, hogy nem elégséges csak a verbális üzenetekre fókuszálni, hiszen a populista vezetők nagyban támaszkodnak a vizuális kommunikációra, annak erős performatív dimenziójával együtt, amit ezen megközelítések alkalmazásával nehéz leírni. Orbán Viktor közösségi média kommunikációjának sajátosságai nem ragadhatók meg teljes egészében, ha csak azok rövid verbális összetevőit vesszük figyelembe, az olyan vizuális elemeket pedig, mint a gesztusok, ábrázolt jelenetek, szereplők, kapcsolatok vagy az öltözködési stílusok, figyelmen kívül hagyjuk.

A problémát más kutatók is érzékelték, így született már néhány tanulmány, amely a populista kommunikáció vizuális aspektusait is vizsgálta (pl. Farkas et al., 2022; Gimenez–Schwarz, 2016; Herkman, 2019). A vizuális kommunikációt felölelni képes, átfogó populizmus koncepció hiányában azonban ezek csak töredékes megállapításokat nyújthatnak a vizuális populizmus egyes elemeiről. Amellett érvelünk, hogy Benjamin Moffitt stílusmegközelítése (2016), amely a kommunikáció performatív dimenzióira helyezi a hangsúlyt, alkalmas arra, hogy a multimodális kommunikációra is alkalmazható legyen, ezért jelen tanulmány a populizmust Orbán Viktor közösségi médiakommunikációjának vizsgálatában szimbolikusan közvetített performansznak tekinti.

Tanulmányunk a populista kommunikációs stílus vizuális és verbális aspektusait egyaránt figyelembe veszi, amikor Moffitt elméletét bimodális¹ kódolási sémára fordítja le. Ezzel a kódolási sémával Orbán Viktor Facebook-tevékenységét elemezzük egy hároméves időszakban, amely magában foglalta a választásokat

(azaz a 2018-as magyar országgyűlési választást, a 2019-es magyarországi önkormányzati választásokat, és a 2019-es európai parlamenti választásokat), a Covid-19-járvány megjelenését, és néhány olyan hónapot, amelyet a sajtónyelvben uborkaszazonnak neveznek, vagyis amelyek a politikai „mindennapokhoz” tartoznak inkább. Először is arra vagyunk kíváncsiak, hogy Moffitt stílus-megközelítése mennyire képes leírni a populista vezetők egy meghatározó példájának közösségi médiabeli kommunikációját. Másodsor, a posztok verbális és vizuális összetevői közötti különbségekre összpontosítunk, hogy megnézzük, vajon a populista elemeket különböző modalitásokban eltérő módon kommunikálja-e Orbán Viktor. Harmadszor, megvizsgáljuk, hogy a populista kommunikáció alkalmazását hogyan befolyásolják a politikai helyzetek, ezért Orbán Viktor kommunikációjának hasonlóságait és különbségeit különböző politikai körülmények között is elemezzük (kampány, Covid-19, uborkaszazon).

Az eredmények Moffitt megközelítésének részleges alkalmasságát jelzik Orbán Viktor közösségi média kommunikációjának megértésében, mivel a három fő kategóriája közül az egyik, a „*néphez*” való fordulás az „*elittel*” szemben, különösen jellemző Orbán Viktor képeket tartalmazó Facebook-posztjaira, míg a *krízis, összeomlás, fenyegetés* korlátozottabban, de szintén jelen volt kommunikációjában. Ezzel szemben a harmadik fő komponens, a *modortalanság*, szinte teljesen kimaradt a közösségi médiában folytatott kommunikációból. A leggyakrabban használt populista elemek jelenléte erősebb a vizuális kommunikációban, mint a verbálisban, a vizsgált időszakok között viszont nem találtunk érdemi különbségeket.

ELMÉLETI HÁTTÉR

Populizmus és vizuális kommunikáció

A populizmus fogalma erősen vitatott, ezért számos konceptuális leírása létezik, különböző hangsúlyt fektetve a populizmusra, mint „vékony” ideológiára (Mudde, 2004), politikai stratégiára (Weyland, 2001), diskurzusra (Hawkins, 2009), kommunikációs jelenségre (de Vreese et al., 2018) és stílusra (Moffitt, 2016). Ezek egyik legfontosabb közös jellemzője az „elit” és a „nép” közötti ellentétet hangsúlyozása. A különböző meghatározások azonban eltérő elemzési kereteket eredményeznek a populizmus tanulmányozásához, különféle elképzelésekkel arról, hogy ki tekinthető populistának, hogyan jelenik meg a populizmus, és milyen tényezők tekinthetők a populizmus forrásainak.

Mudde (2004) aktorcentrikus minimális definíciójának alkalmazásával a kutatók azonosítani tudták a populista pártokat és vezetőket a pártok programjainak, a beszédeknek, vagy a politikai szereplők honlapjairól vett tartalmak vizsgálatával (Pauwels, 2017). Ezáltal a populista aktorok összevethetővé váltak a nem populista politikai szereplőkkel az egyes országokban (lásd Mudde,

2007; Akkerman et al., 2016). A stratégiai megközelítés arra összpontosít, hogy a vezetők hogyan törekszenek a politikai hatalomra és hogyan tartják fenn azt különböző nemzeti, gazdasági, és társadalmi körülmények között (Weyland, 2001). Az elmosódott halmazok (*fuzzy-set*) elmélete (Weyland, 2017) a politikai szereplőkre jellemző populizmus szintjének meghatározására alkalmas. A diszkurzív megközelítés elsősorban azon verbális üzenetek megjelenésére összpontosít, amelyek időn és országokon átívelően megosztottságot teremtenek az átlagemberek és az elitek között (Hawkins, 2009). Ehhez tartalomelemzésen alapuló holisztikus osztályozási módszereket alkalmazva vizsgálják a politikai szereplők beszédeit, amelyek segítségével azokat a nem populista, a vegyes, vagy a populista kategóriákba sorolják (Pauwels, 2017). De Vreese és munkatársai (2018) meghatározásában a populizmus kommunikációs jelenség, az ideológiai és diszkurzív dimenziók kombinációja, amelyben a tartalmi és stílusjegyek gyakoriságára fókuszálnak. Így a tartalomelemzés alkalmazásával leírható a populizmus mértéke a különböző platformok és szereplők esetében (Engesser et al., 2017; Ernst et al., 2017).

Az eltérések ellenére azonban a populizmus ezen megközelítéseiben közös, hogy empirikus fókuszuk többnyire a kommunikáció verbális tartalmi elemire korlátozódik. Ez jelentős korlátot jelent, hiszen a kutatók az utóbbi időben elkezdték felismerni a politikai kommunikáció vizuális elemeinek, vagy, ahogy Bucy és Joo (2021) nevezi ezt a kutatási területet, a vizuális politika vizsgálatának a szükségességét. A közelmúltban több tanulmány is törekedett a vizuális populizmus meghatározására és operacionalizálására. A képeket – a verbális üzenetekhez hasonlóan – a veszélyes „mások” (pl. bevándorlók, kisebbségek) negatív ábrázolása révén negatív érzelmek felkeltésére (Wodak–Forchtner, 2014), a negatív implicit társadalmi sztereotípiák felerősítésére (Arendt et al., 2015), valamint szimbolikus és gazdasági fenyegetések közvetítésére (Schmuck–Matthes, 2017) használják a populista szereplők. Továbbá az olyan negatív érzelmek, mint a félelem, a düh és a neheztelés vizuális ábrázolása nemcsak, hogy nyelvi korlátok nélkül terjedhet országokon át (Hokka–Nelimarkka, 2019), de a képek alkalmasak arra is, hogy elmosás és álcázzák az explicit radikális populista narratívákat azáltal, hogy magyarázatok nélkül hagyják az ábrázolt jelenetek kulturális kontextusát (Freistein–Gadinger, 2020). A képi megjelenítéseket arra is használják, hogy előtérbe helyezték a populisták „néphez” való közelségét (Gimenez–Schwarz, 2016). Emellett kimutatták, hogy a bal- és jobboldali populisták között abban is vannak különbségek, hogy hogyan ábrázolják a „népet”: az utóbbiak homogénebb képet mutatnak a „népről”, mint az előbbieket (Moffitt, 2022). Egy másik vizuális populista jellegzetesség a vezető gyakori ábrázolása (Herkman, 2019), akinek megjelenése – beleértve az öltözködést, arckifejezéseket, stb. – egyszerre szimbolizálja a hétköznapi és a rendkívüli vonásokat (Mendonça–Caetano, 2020). Piontek és Tadeusz-Ciesielczyk (2019) is megerősíti ezt az olyan nonverbális elemekkel kapcsolat-

ban, mint a szemkontaktus, az arckifejezés vagy a gesztusok, hozzátevé, hogy mind az „elittel” szembeni negatív attitűdöket, mind a „népre” való utalásokat gyakran fejezik ki ilyen módon.

Bármennyire is hasznosak ezek az eredmények, nem nyújtanak átfogó vagy integrált képet a populista kommunikációról. Rávilágítanak egyes kulcsfontosságú vizuális elemekre, de kevésbé kapcsolódnak a populizmus általánosabb fogalmi kereteihez. Ez természetesen érthető, hiszen, ahogy azt leírtuk, e fogalmi rendszerek többsége nem alkalmas a vizuális kommunikáció megragadására, így nehezen alkalmazhatók multimodális elemzésre.

A populizmus politikai kommunikációs stílusként történő konceptualizációja (Moffitt, 2016) azonban megoldást jelenthet erre a problémára. Ebben a megközelítésben a populizmus a „szimbolikusan közvetített, a közönségnek nyújtott előadási módok repertoárja” (uo., 46.), ami nemcsak a kommunikáció tartalmi elemeit foglalja magában, hanem a hangsúlyt arra helyezi, hogy hogyan adják azokat elő a politikai szereplők, ezáltal pedig egy multimodális értelmezési keretet kínál. Ebben az elméleti keretben a populizmus „nem egy adott entitás vagy »dolog«, hanem egy politikai stílus, amit csinálnak” (uo., 155.). Az elméleti keret három főbb dimenzióra épül: 1) a „néphez” való fordulás az „elittel” szemben; 2) modortalanság; és 3) krízis, összeomlás vagy fenyegetés kommunikálása. Ezek a fő dimenziók a populizmus számos alkategóriáját magukban foglalják, így a vezető kiemelkedő szerepét, a vezető azon képességét, hogy egyszerre képes a hétköznapiságot és a rendkívüliséget is előadni, a „néphez” való közelséget és az „elittől” való távolságtartást, a krízis és az ellenség megteremtését és fenntartását, valamint az összetett társadalmi és politikai kérdések túlzott leegyszerűsítését. Ezek az elemek verbális és vizuális üzenetekkel egyaránt kommunikálhatók. Következésképpen a stílus megközelítése lehetővé teszi a kutatók számára, hogy a populizmus verbális és vizuális aspektusait egyaránt figyelembe vegyék azáltal, hogy az előadókra, az előadás módjára, és a közönségre is összpontosítanak. Jelen elméleti keret alkalmazásának további előnye, hogy a populizmust nem bináris – populista vagy sem – kategóriaként értelmezi, hanem egy fokozatos skálaként, amelyen a különböző aktorok populista kommunikációs stílusának változásai is mérhetőek a különböző időszakokban. Vagyis a stílusértelmezés lehetővé teszi, hogy a korábban binárisan meghatározott aktorok kommunikációját árnyaltabban vizsgáljuk, aminek eredményeképp lehetőségünk nyílik a populista performansz szélesebb értelmezésére.

Kutatási kérdések

A tudományos munkák eddig tehát meglehetősen elszigetelt eredményeket mutatnak a vizuális populizmusról. Ebben a tanulmányban ezen próbálunk változtatni azáltal, hogy Moffitt politikai stílusmegközelítését a populista ver-

bális és vizuális kommunikáció tesztelhető, formális mérőeszközzé fordítjuk le, amely a populizmus meghatározásának minden lényeges aspektusára kiterjed. E kódolási eszköz segítségével jelen tanulmányban célunk, hogy a kódkönyv tesztelésével leírjuk a magyar miniszterelnök, Orbán Viktor bimodális, tehát képeken és szövegeken keresztül közvetített Facebook-kommunikációját. Bár a teszteléshez olyan esetet is választhattunk volna, ahol a populizmus ennél kevésbé egyértelműen van jelen, illetve Orbán jobboldalisága sem lett volna elengedhetetlen, hiszen a stílusmegközelítés egyik előnye abban rejlik, hogy bináris meghatározásoktól független vizsgálatot tesz lehetővé, Orbán esetének vizsgálatával egyértelműbben feltárhatjuk, hogy Moffitt konceptualizációja mennyiben alkalmas a populista politikai szereplők egy kiemelt esetének bimodális kommunikációjának megragadására. Következésképpen a tanulmány első kutatási kérdése a következő:

RQ1: A Moffitt által leírt populista stílus különböző dimenziói milyen mértékben vannak jelen Orbán Viktor Facebook-bejegyzéseiben?

Moffitt politikai kommunikációs stílusmeghatározása ugródeszkat kínál egy kiforrottabb vizsgálat felé, lehetővé téve, hogy a szakirodalom fragmentáltan jelentkező, egy-egy kommunikációs jelenségre vonatkozó megfigyelései egy elméletileg megalapozott kutatás keretein belül integrálódjanak. A kommunikáció retorikai és esztétikai elemei egyaránt a populista stílus részeként kezelhetők. Következésképpen a populista stílus vizsgálata lehetővé teszi a kutatók számára, hogy kiemeljék a politikai szereplők kommunikációjának vizuális aspektusait, beleértve a nem verbális jeleket, amelyek a gesztusoktól és az érzelmi megnyilvánulásoktól az öltözködésig terjedhetnek. Ezek a vizuális jelzések együttesen központi szerepet játszanak a populista politikai kommunikáció felépítésében (Moffitt, 2016). Az azonban egyelőre feltáratlan, hogy a különböző populista elemek alkalmazása mennyiben különböző a verbális és a vizuális kommunikációban. Előfordulhat, hogy egyes elemeket gyakrabban hangsúlyoznak vizuális jelekkel, míg másokat elsősorban verbális üzeneteken keresztül kommunikálnak.

RQ2: Vannak-e különbségek Orbán Viktor Facebook-bejegyzéseinek képi és szöveges üzenetei között?

Bár az aktuális politikai kontextus hatással lehet a populista stílus alkalmazására, a populista kommunikáció időbeliségéről kevés ismeret áll rendelkezésre. Ezért egy további kutatási kérdést fogalmazunk meg a populista kommunikáció különböző időszakokban történő alkalmazására vonatkozóan. Ma már ismert, hogy a verbális populista kommunikációt gyakran stratégiai eszközként használják, és aktívabban alkalmazzák a választások előtt, mint a választások

után (Schmuck–Hameleers, 2020). Ami a Covid–19 időszakát illeti, a populista kommunikációt a válság kontextusának megerősítésére, ellenségek, például a média és az elitek megteremtésére és hangsúlyozására (Burni–Tamaki, 2021), az erős vezetés, a vezető hétköznapiságának felerősítésére, valamint a nemzeti érdekekért való küzdelem megjelenítésére alkalmazták (Bene–Boda, 2021). Ezt a kérdést azonban nem vizsgálták konkrét politikai szereplők esetében, ráadásul kevés ismeret áll rendelkezésre a kampányokon kívüli időszakokból. A tanulmány harmadik kutatási kérdése tehát a következő:

RQ3: Voltak-e különbségek Orbán Viktor Facebook-kommunikációjában a kampányidőszak, a Covid–19-válságidőszak és a kampányon kívüli időszakok között?

Módszer

Jelen tanulmány bimodális kvantitatív tartalomelemzéssel vizsgálja Orbán Viktor 2018 és 2020 közötti állóképes Facebook-bejegyzéseiben a populizmus mint stílus alkalmazását. Mivel a mozgóképek (gifek és videók) eltérő módszertani megközelítést igényelnek (Rose, 2001), ezért jelen tanulmány csak az állóképekre fókuszál. Egy olyan kódolási könyvet hoztunk létre, amely 92 verbális és vizuális kategóriát tartalmaz. Nagyrészt Moffitt (2016) populista stílusról szóló konceptuális munkájából vezettük le a változókat, kiegészítve néhány olyan általánosabb vizuális és verbális változóval, mint a posztok érzelmi tónusa, a megjelenített emberek száma, és az aktor típusok, amelyeket a populizmust tartalomelemzéssel vizsgáló korábbi munkából vettünk át (Farkas et al., 2022), illetve a képek gyártási jellemzőit is figyelembe vettük. A kiegészítés célja a moffitti kategóriák kontextusba helyezése, az alapvető vizuális jellemzők tanulmányozása volt. Választásunkat, hogy Orbán Viktor Facebook-profiljára összpontosítunk, a Facebook magyarországi népszerűsége, és az oldal Orbán Viktor kommunikációjában betöltött kiemelkedő szerepe indokolja (lásd, Merkovity et al., 2021). A magyar online népesség 81 százaléka használja a Facebookot, és e felhasználók 59 százaléka fogyaszt híreket ezen a platformon (Newman et al., 2020). Magyarországon Orbán Viktor a legkövetettebb politikai szereplő a Facebookon (Bene–Szabó, 2021), 2020 végén 1,1 millió követővel rendelkezett.

A minta

Tekintettel arra, hogy a tanulmány célja a vizuális populizmus megragadása, a mintavételi egységet Orbán Viktor Facebook-profilján található állóképes bejegyzések alkotják. A mintába az állóképek mellett a hozzájuk feltöltött szöveges posztok (poszt szövegek) is bekerültek, de nem kerültek be a mintába a

képek nélküli, pusztán szöveget tartalmazó posztok, illetve olyan tartalmakat is kihagytunk a mintából, amelyek nem állóképeket, hanem videókat tartalmaztak. A mintát a CrowdTangle, a Facebook tulajdonában lévő és általa működtetett platform segítségével töltöttük le.

Orbán Viktor profilján 2018. január 1. és 2020. december 31. között összesen 495 állóképes posztot azonosítottunk, ami az összes, ebben az időszakban közzétett poszt 46 százaléka. Ezt a hároméves időszakot stratégiai okokból választottuk. Az időkeretbe két olyan jelentős eseménytípus (a választások és a Covid-19) esett, amelyek kihívások elé állították a miniszterelnököt, és ezáltal lehetőséget adtak arra, hogy megfigyeljük a populista stílus alkalmazását a közösségi médiában a „normálistól” eltérő periódusokban is. Ez a hároméves időszak megfelelő lehetőséget biztosított a csendesebb híridőszakok tanulmányozására is, amelyet a médianyelvben uborkaszезonnak neveznek. A mintavételi időszakban három választási kampányra került sor: (1) magyar országgyűlési (2018. február 17. – 2018. április 8.), (2) európai parlamenti (2019. április 6. – 2019. május 26.) és (3) magyar önkormányzati (2019. augusztus 23. – 2019. október 13.) választási kampányok zajlottak ekkor. A minta a Covid-19-világjárvány teljes első hullámát (2020. március 4. – 2020. július 17.) és a második hullám több mint felét (2020. július 18. – 2020. december 31.) is magában foglalta. A Covid-19-időszakokat Uzzoli és munkatársai (2021) tanulmánya alapján határoztuk meg, míg a kampányidőszakok a választási kampányok hivatalos, jogilag meghatározott időkeretei. A választások közötti és a világjárvány előtti időszakokat uborkaszезonnak tekintettük. A kampányidőszakban 86, a Covid-19 időszakában 176, az uborkaszезonban pedig 230 posztot azonosítottunk.

Kódkönyv

Az elemzés egységei Orbán Facebook-profiljának egyes fényképes posztjai voltak. Egy képes poszt legalább egy képet tartalmazott, és többnyire szöveges tartalmat is, a képet kísérő poszt szöveg formájában (96 százalékban szöveggel). A legtöbb kategóriát külön-külön alkalmaztuk a képi és a szöveges tartalmakra. A képre helyezett szöveget a kép részeként kezeltük, és ennek megfelelően kódoltuk.

Néhány kategóriát alapvető leíró eredmények érdekében alakítottunk ki, ezek közé tartozik a posztok érzelmi kontextusával (pozitív, negatív, semleges, vegyes), valamint a kameraállás szögével (magas, szemmagasság, alacsony) és a kamera távolságával (messzi, közepes, közeli) kapcsolatos változók. A populizmus mérésére alkalmazott kategóriarendszer a Moffitt által koncepcionálisan kidolgozott három dimenzió alapult: 1) a „néphez” való fordulás az „elit-tel” szemben; 2) modortalanság; és 3) a krízis, az összeomlás vagy fenyegetés kommunikálása, de néhány, ehhez a konceptualizációhoz könnyen kapcsol-

ható egyedi kategóriát egy korábbi tartomelemzésből (Farkas et al., 2022) emeltünk át. Az 1. táblázat összefoglalást nyújt arról, hogy Moffitt dimenzióit hogyan operacionalizáltuk az egyes kategóriákban, és hogy ezek a kategóriák mennyire voltak alkalmasak a populizmus megragadására.

1. táblázat. Moffitt (2016) stílusleírása alapján készült kódolási könyv összefoglalása

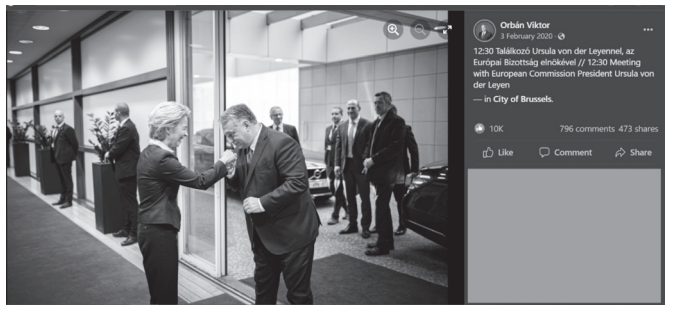
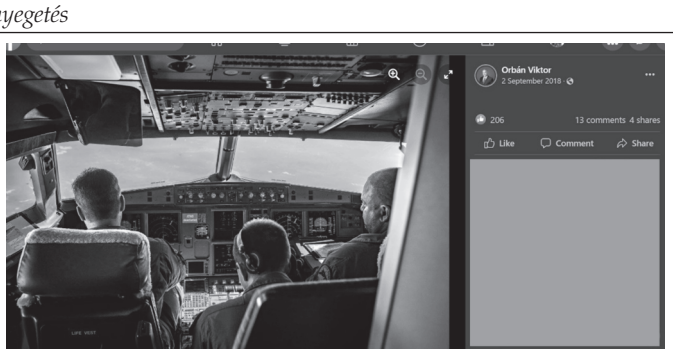
Kategória	Változók (vizuális és verbális)	A kategóriák alkalmazhatósága
<i>A „néphez” való fordulás az „elittel” szemben</i>		Összesen 59 változó, 48 alkalmazható
Közelség a hétköznapi emberekhez (A gyakori előfordulás jelzi a populista stílust)	Fizikai közelség az emberekhez, támogató közönység, az emberek hangjának megjelenítése (vox pops), performatív kifejezések, performatív rituálék, hétköznapi emberek meglátogatása otthonukban, munkahelyükön, hétköznapi emberek gyerekeinek ábrázolása	14 változó összesen Egyszer sem jelent meg: • Az emberek hangjának megjelenítése „vox pops” (vizuális és verbális) • Hétköznapi emberek meglátogatása otthonukban, munkahelyükön (vizuális és verbális) • Támogató közönység (verbális) Alkalmazható: 14–5 = 9 Alkalmazható vizuális: 7–2 = 5 Alkalmazható verbális: 7–3 = 4
Hétköznapiság (A gyakori előfordulás jelzi a populista stílust)	Vidéki környezet, hétköznapi ételek és italok, hétköznapi szabadidős tevékenységek (csak verbális), a vezető családja, állatok, sportesemények és kifejezések, szerény személyes háttér, mezőgazdasági tevékenység, a vezető hátizsákja, a vezető informális öltözködése, sportos öltözködése, nemzeti szimbólumok, vallási szimbólumok, szakértői tudás elutasítása	27 változó összesen Egyszer sem jelent meg: • Sportos öltözködés (verbális) • Hátizsák (verbális) • Mezőgazdaság (verbális) • Szakértői vélemény elutasítása (verbális és vizuális) Alkalmazható: 27–5 = 22 Alkalmazható vizuális: 13–1 = 12 Alkalmazható verbális: 14–4 = 10
Rendkívüliség (A gyakori előfordulás jelzi a populista stílust)	Hírességek jelenléte, más populista vezető, a vezető fittsége, férfiasság, grafikáció, a vezető teljesítménye, mediatizáció	14 változó összesen Egyszer sem jelent meg: • Grafikáció (verbális) Alkalmazható: 14–1 = 13 Alkalmazható vizuális: 7–0 = 7 Alkalmazható verbális: 7–1 = 6

Elittek (A ritka előfordulás jelzi a populista stílust)	Gazdagságot jelképező környezet, az elit jelenléte	4 változó összesen Alkalmazható: 4 Alkalmazható vizuális: $2-0 = 2$ Alkalmazható verbális: $2-0 = 2$
<i>Modortalanság</i> (A gyakori előfordulás jelzi a populista stílust)	Szlang, káromkodás, politikai inkorrekttség	6 változó összesen Egyszer sem jelent meg: • Szlang (vizuális) • Káromkodás (verbális és vizuális) • Politikai inkorrekttség (verbális) Alkalmazható: $6-4 = 2$ Alkalmazható vizuális: $3-2 = 1$ Alkalmazható verbális: $3-2 = 1$
<i>Krízis, összeomlás, fenyegetettség</i>		24 változó összesen, alkalmazható 9
Ellenségek (A gyakori előfordulás jelzi a populista stílust)	A következők fenyegetésként ábrázolása: migránsok, Brüsszel, Soros György, Gyurcsány Ferenc, Karácsony Gergely, Covid-19 (csak vizuális), elittek, más ellenségek (csak verbális), média	16 változó összesen Egyszer sem jelent meg: • Migránsok (vizuális) • Soros (vizuális és verbális) • Brüsszel (vizuális) • Gyurcsány (vizuális és verbális) • Karácsony (vizuális és verbális) • Média (vizuális és verbális) • Covid (vizuális) • Elit (vizuális és verbális) Alkalmazható: $16-13 = 3$ Alkalmazható vizuális: $8-8 = 0$ Alkalmazható verbális: $8-5 = 3$
Védelem a fenyegetettségtől (A gyakori előfordulás jelzi a populista stílust)	Utalások a határra, kerítésre, fegyveres erők, riasztás, leegyszerűsítés	8 változó összesen Egyszer sem jelent meg: • Határ (vizuális) • Leegyszerűsítés (vizuális) Alkalmazható: $8-2 = 6$ Alkalmazható vizuális: $4-2 = 2$ Alkalmazható verbális: $4-0 = 4$

Ahogy azt fentebb említettük, a legtöbb kategóriát úgy operacionalizáltuk, hogy vizuális és verbális megfelelőik egyaránt legyenek, ami lehetővé tette a két modalitás közötti összehasonlítást. A legtöbb esetben a populista elemek jelenlétét vagy hiányát a kategóriákon belül igen és nem opciókkal rögzítettük. Az 1. ábra az egyes dimenziók vizuális példáit mutatja be.

1. ábra. A populista stílus vizuális példái

Dimenzió	Vizuális példa
<i>A „néphez” való fordulás az „elittel” szemben</i>	
<p>Közelség (Fizikai közelség az emberekhez)</p>	
<p>Hétköznapiság (Mezőgazdasági tevékenységek)</p>	
<p>Kivételesség (Híres emberek, Férfiasság)</p>	
<p>Elit (Jelenlét, Gazdagságot jelképező környezet)</p>	

<p><i>Modortalanság</i></p> <p>(Politikai inkorrekttség)</p>	
<p><i>Krízis, összeomlás, fenyegetés</i></p> <p>A fenyegetettség-től védelem</p> <p>(Fegyveres erők)</p>	

Ahogy az a példából látható, egy posztot több kategóriába is lehetséges kódolni, például a közelséget bemutató képen nem csak Orbán Viktor fizikai közelségét ábrázolják az emberekhez, de a vezető személyének hétköznapisága is jól látható a miniszterelnök egyszerű, hétköznapi ruhájából.

A „néphez” való fordulás az „elittel” szemben

Annak vizsgálatához, hogy Orbán hogyan jeleníti meg a „népet” és az „elitet”, négy aldimenziót határoztunk meg, amelyek mindegyike több kategórián keresztül mérhető. Először is, a *közelség* kategóriák azt vizsgálták, hogy mennyiben jelenik meg a hétköznapi emberekhez való közelség, amely jelzi, hogy a vezető közejük tartozik, fizikailag közel áll hozzájuk. Ide tartozik a hétköznapi emberekhez való fizikai közelség, a közöttük való megjelenés, a hétköznapi emberek otthonainak és munkahelyüknek meglátogatása, a hétköznapi emberek gyermekeinek ábrázolása, a „nép” hangjának felerősítése, valamint olyan nonverbális gesztusok és kifejezések használata, amelyek a „népnek” szólnak.

Továbbá, hogy megragadjuk a populista stílus összetettségét, amelyben a vezető egyszerre pozícionálja magát egyként az emberekkel és az átlagemberekhez

képeket kivételesnek, a hétköznapiság és a kivételesség ábrázolásait is dokumentáltuk. A *hétköznapiság* kategóriák a vezető egyszerű, hétköznapi személyiségére összpontosítottak, aki osztozik a hétköznapi emberek, a nép értékeiben, érdeklődési körükben és érdekeiben. Ennek megfelelően ide tartozik a hétköznapi emberek által jellemzően vásárolt ételek és italok fogyasztása, az általuk kedvelt szabadidős tevékenységek (pl. sporteseményeken való részvétel, családi időtöltés, háziállatokkal való törődés), a laza öltözködés (pl. sportruházat, farmer, háztiszák), valamint a magasröptűség és a szakértelem elutasítása, vagy a józan észre való hivatkozás. A vezető szerény, személyes háttérének hangsúlyozása és a mezőgazdasághoz való kötődés, vagy annak megbecsülése szintén a hétköznapiság kategóriái közé tartozott. Továbbá a hétköznapiság kategóriái között szerepelnek a nép értékeiben való osztozás megjelenítéseként a vallási és nemzeti büszkeség megjelenítői, valamint a nemzeti és vallási szimbólumok.

A *kivételesség* kategóriák a vezetői és személyes teljesítmény bemutatását dokumentálták. Itt kódoltuk a hírességekkel való kapcsolatot, a fizikai fittséget és a férfiaságot, a média érdeklődését a vezető iránt, valamint a teljesítményekkel való büszkélkedést.

Végül, de nem utolsó sorban, a vezető *elitek*hez fűződő viszonyát olyan kategóriákon keresztül vizsgáltuk, amelyek az elitek – politikai, bürokratikus, gazdasági, vallási és kulturális elit – posztokban való jelenlétét, valamint a gazdagságot és kiváltságokat jelző környezet ábrázolását mérték.

Modortalanság

Három kategóriát dolgoztunk ki annak megragadására, hogy a populisták hogyan határolják el magukat „más politikai szereplőktől a legitimitás és a hitelesség szempontjából” (Moffitt, 2016: 60.) íratlan szabályok megszegésén keresztül. Ehhez a posztok szövegében vizsgáltuk a szleng használatát, a káromkodást és a politikailag inkorrekt kijelentéseket. A képeken ezeket például transzparenseken, vagy graffitikben, ruhadarabokban kerestük, illetve a politikailag inkorrekt viselkedés vizuális megjelenését (pl. nem megfelelő fizikai kontaktus) szintén kódoltuk.

Krízis, összeomlás, fenyegetés kommunikálása

A dimenzió arra a populista stíluselemre fókuszált, miszerint a vélt vagy valós fenyegetések kommunikálásával válságot és fenyegetettséget teremtenek és tartanak fenn. Négy technikával operacionalizáltuk ezt: csoportok és emberek fenyegetésként való konstruálása, a követők emlékeztetése a válság elleni védelemre, a fenyegetések eltűlése és bonyolult problémákra egyszerűsített

megoldások kínálása. Orbán esetében az ellenséglistán potenciálisan szereplő személyek és csoportok a migránsok, Soros György, Brüsszel, Gyurcsány Ferenc és Karácsony Gergely, az ellenzéki média és az elitek. Továbbá a Covid-19, és más, konkrétumok nélküli ellenségek is rögzítésre kerültek ebben a kategóriában. A fenyegetettség a veszély elleni védekezés bemutatásával került kódolásra, így a határkerítésre és a fegyveres erőkre való vizuális vagy szóbeli utalásokat rögzítettük. Végül a krízist és veszélyt dramatizáló vagy eltúlzó, riogató posztokat, valamint a problémák leegyszerűsített megoldásait is kódoltuk.

Adatgyűjtés

A képi és szöveges bejegyzések kódolását két kódoló végezte, egy politológia szakos egyetemi hallgató és e cikk egyik szerzője. Két kódolási tréninget követett a kódolók közötti megbízhatóság előzetes tesztelése, amely az egyes változókra vonatkozó Krippendorff-alfa értékeket 0,66 és 1 közötti tartományban eredményezte. A kódolás megkezdése előtt egy további kódolói tréning következett, majd egy 187 elemből álló véletlenszerű almintán (a teljes minta 38 százaléka) a kódolók közti végső megbízhatósági teszt Krippendorff-alfa átlagértéke 0,91 lett. Három változót, amelyek nem érték el az elfogadható 0,8-as értéket (vizuális szabadidő, verbális Covid-19, vizuális egyéb ellenség), kizártunk az adatelemzésből. Az adatok kódolása 4 hetet vett igénybe.

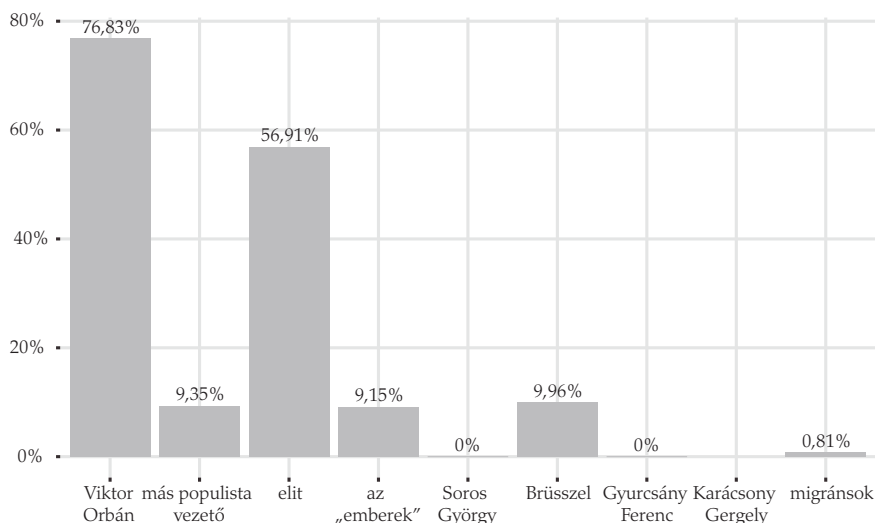
EREDMÉNYEK

Előzetes leíró megállapítások

A 495, mintába került képes poszt közül három kép csak szöveget tartalmazott (pl. csak statisztikákat, diagramokat, törvények és rendeletek fotóit), ezért ezeket kizártuk az elemzésből. A fennmaradó 492 darab képes bejegyzés közel 96 százalékhöz szöveges bejegyzés is tartozott, továbbá a képek 1,8 százalékban a képre helyezett szöveg (pl. logó, vízjel) is azonosításra került.

Az ábrázolt szereplőkre, a képek gyártási jellemzőire és érzelmi kontextusára vonatkozó leíró eredmények azt mutatják, hogy a posztok 77 százalékában jelenik meg a vezető, amely minden esetben vizuális ábrázolást jelent, verbális önreferencia csak öt posztban van jelen. A második leggyakrabban ábrázolt szereplők az elitek (57 százalék), míg „a nép”, más populista vezetők és Brüsszel csak a posztok 10 százalékában jelennek meg. Orbán Viktor feltételezett ellenségei, mint Soros György, Gyurcsány Ferenc és Karácsony Gergely egyáltalán nem jelennek meg a posztokban sem verbálisan, sem vizuálisan, és még a migránsok is csak a posztok kevesebb mint 1 százalékában vannak jelen.

2. ábra. Orbán Viktor állóképes Facebook-posztjaiban megjelenő aktorok

Azokban a posztokban, ahol Orbán Viktor jelen van, a szereplők nagyon hasonló arányban láthatóak. Az egyetlen jelentős különbség az elitekkel kapcsolatos: az Orbánt ábrázoló posztok 68 százalékában bukkan fel valamilyen elit szereplő is.

Az érzelmi kontextus tekintetében a posztok többsége (63 százalék) pozitív. A negatív és semleges posztok egyenként 15 százalékot tettek ki, a posztok 7 százaléka pedig a pozitív és negatív tónusok keverékéből állt. A miniszterelnököt ábrázoló posztok azonban szignifikánsan érzelmesebbek ($\chi^2 = 25,006$, $df = 3$, $p < 0,001$): míg az Orbánt nem ábrázoló posztok 55 százaléka pozitív és 9 százaléka negatív, addig az Orbánt megjelenítő posztok 65 százaléka pozitív és 17 százaléka negatív.

A vezetőt ábrázoló képek többsége közepes távolságú felvétel (77 százalék), ami személyes, de nem bensőségesen személyes távolságot sugall (lásd Meyrowitz, 1986). A felvételek közel 20 százaléka távoli kameraállásból készült. Az ilyen felvételeket általában jelenetek bemutatására alkalmazzák, amelyeknek nem célja a személyes kapcsolatok előmozdítása a vezető és a közösségi média felhasználói között. A felvételek mindössze 1 százaléka volt közeli felvétel, ami azt jelzi, hogy Orbán nem szívesen használ közeli, bensőségesen személyes elemeket a posztjaiban.

A miniszterelnökről készült képek leggyakrabban (90 százalék) szemmagasságból mutatták őt, ezt követte az alacsony (6 százalék) és a magas (3,5 százalék) szög. Elmondható tehát, hogy Orbán Viktor posztjaira nem volt jel-

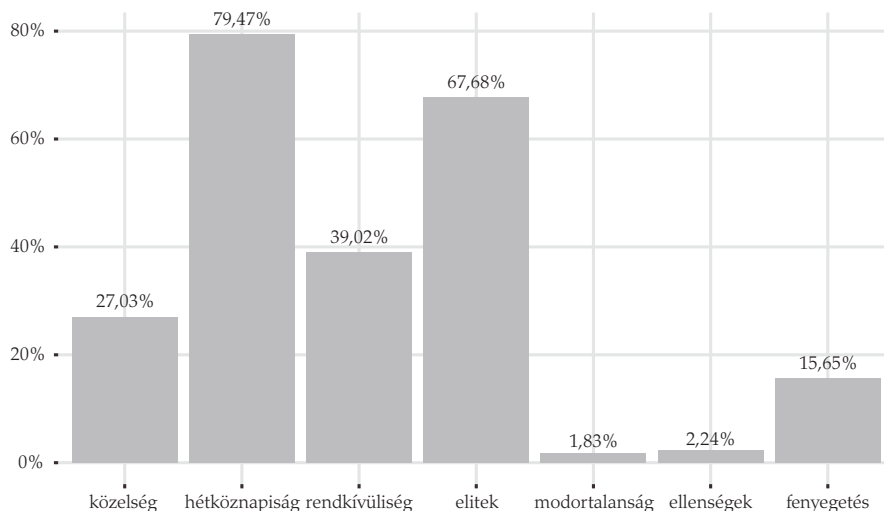
lemző sem az alacsony szögből készült felvételek révén saját szerepének erősítése, sem a magas szögből készült felvételeken keresztül saját szerepének lecsinnyítése (Meyrowitz, 1986).

ORBÁN VIKTOR POPULISTA STÍLUSA

A kutatási kérdéseink megválaszolásához az adatokat összevontuk a konceptuális keretek fő dimenziói és alkategóriái mentén, így a „néphez” való fordulás az „elittel” szemben (közelség, hétköznapiság, rendkívüliség, elit), *modortalanság*, és a *kríziskommunikáció* (ellenség, fenyegetés) elemeket (lásd 1. táblázat). Ez a megközelítés lehetővé tette az aggregált dimenziók statisztikai elemzését, annak ellenére, hogy sok egyedi kategória esetében alacsony előfordulási gyakoriságot mértünk.

Az első kutatási kérdés megválaszolásához azt vizsgáltuk, hogy Orbán Viktor bimodális Facebook-kommunikációja milyen mértékben használja a moffitti stílusleírás három dimenzióját és annak alkategóriáit. A 3. ábra mutatja az egyes elemek vizuális vagy verbális jelenlétét a posztokban, és látható, hogy a miniszterelnök a „néphez” való fordulás az „elittel” szemben kategóriákat feltűnően gyakran alkalmazta, a *krízis, összeomlás, fenyegetés* kommunikálását ritkábban, míg a *modortalanság* kategóriát pedig csak elvétve jelenítette meg posztjaiban.

3. ábra. A populista kategóriák jelenléte Orbán Viktor állóképes Facebook-posztjaiban

A leggyakrabban alkalmazott „néphez” való fordulás az „elittel” szemben kategóriába tartozó alkategóriák részleteit kibontva az eredmények azt mutatják, hogy a hétköznapiság és az elit a posztok többségében jelen van – a hétköznapiság ötből négy posztban, az elit pedig háromból kettőben. A másik két alkategória is jellemző Orbán Viktor kommunikációjára: a rendkívüliség a posztok 39 százalékában, a közelség pedig 27 százalékban jelenik meg. Összességében a posztok 97 százaléka tartalmaz valamilyen a „néphez” való fordulást vagy az elit megjelenését.

Mivel azonban a „néphez” való fordulás az „elittel” szemben kategória a „nép” és az „elit” közötti ellentmondásokra épül, fontos azt is megvizsgálni, hogy az átlagemberekhez kapcsolódó elemek – mint például a közelség és a hétköznapiság – milyen mértékben jelennek meg együtt az elit reprezentációjával. Ez a kontraszt az összes poszt 56 százalékában van jelen, azaz a posztok ekkora arányában a közelség vagy a hétköznapiság együtt szerepelt az elitek megjelenésével.

Mindazonáltal az „elit” nem feltétlenül negatívan jelenik meg Orbán Viktor kommunikációjában. Sőt, az elitet gyakrabban mutatja be pozitív kontextusban, mint negatívban. Az elitet bemutató posztok közel kétharmada (64 százalék) pozitív érzelmi kontextusú, 13 százalékuk semleges, mindössze 15 százalékuk negatív, 8 százalékuk pedig vegyes érzelmeket jelenített meg. Negatív vagy vegyes érzelmű posztok, amelyekben az elitek és az emberközpon-tú közelség vagy hétköznapiság kategóriák egyaránt jelen vannak, az összes poszt 14 százalékában jelentek meg. Ez azt jelenti, hogy a „nép” és az „elit” explicit szembeállítás nem általános, de korántsem ritka, hiszen minden hetedik poszt alkalmazza ezt a megkülönböztetést.

Az összes többi kategória ritkábban található meg a posztokban, különösen a *modortalanság*, amely az összes mindössze 2 százalékában van jelen. A *krízis, összeomlás, fenyegetés* kategóriák a posztok 17 százalékában felbukkan-nak. Ez a posztok 16 százalékában valamilyen fenyegetés ábrázolásán alapul, az ellenséget viszont elvéve ábrázolják Orbán Viktor fényképes posztjai.

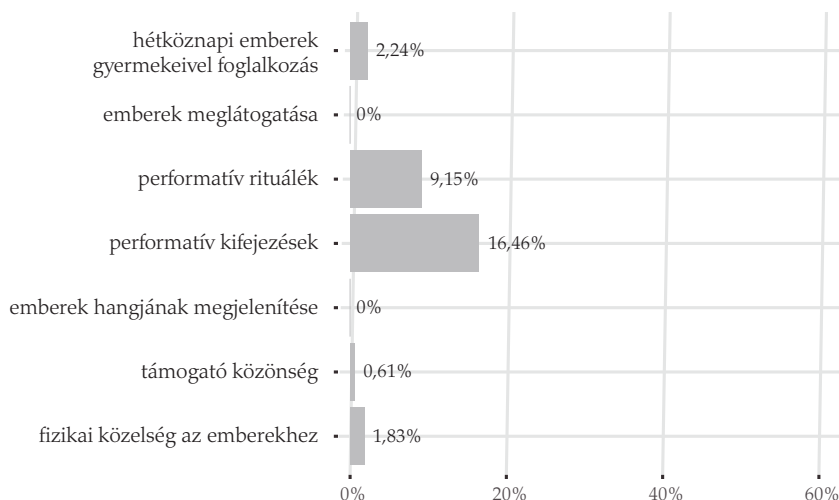
A posztok 18 százalékában legalább két fő kategória van jelen, és csak a posztok 3 százalékában nincs jelen semmilyen populista elem. Egyetlen olyan poszt van, ahol mindhárom kategória egyszerre van jelen:

4. ábra. Mindhárom populista kategória jelenléte egyszerre. Viktor Orbán állóképes Facebook-posztja

Ebben a bejegyzésben a poszt szövege („tábori kis trakta”) egy több jelentéssel bíró kifejezés. Nemcsak Zrínyi Miklós hadelméleti tanulmányára utal, hanem a képen látható lakomát is jelenti, így értelmezhető a szleng (köznyelvi és szakkifejezések, nem hivatalos szavak) alkalmazásaként a posztban. Továbbá Orbán informális ruhát visel, ami a hétköznapi jel. Ugyanakkor a katonák egyszerre jelzik a fenyegetést és a fenyegetéstől való védelmet.

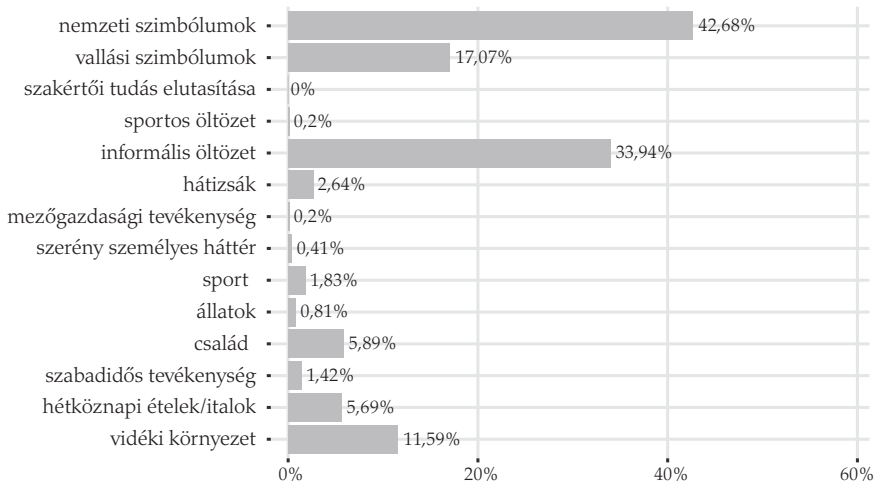
5. ábra. A közelség kategóriák részletes megoszlása Orbán Viktor állóképes Facebook-posztjaiban

Mivel a „néphez” való fordulás az „elittel” szemben kategória tűnik Orbán Viktor populista stílusának legfontosabb részének, érdemes részletesebben foglalkozni az ebbe az általános kategóriába tartozó változókkal.

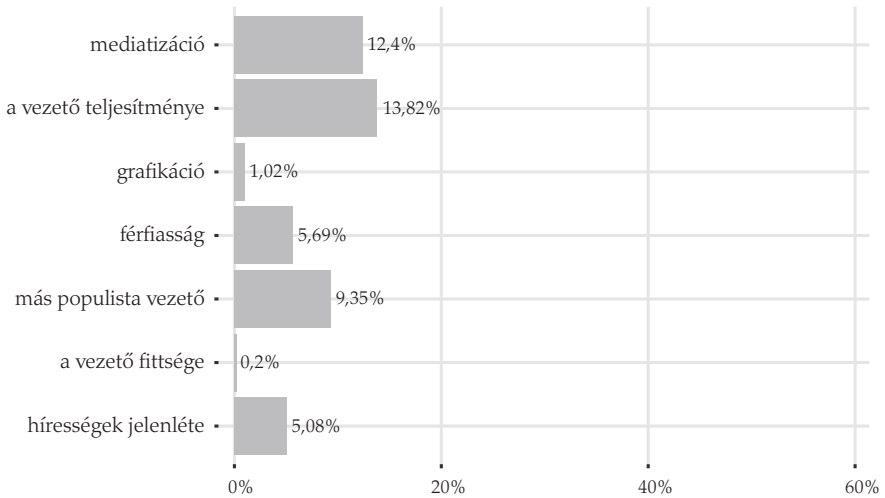
A közelséget mutató kategóriák Orbán posztjaiban elsősorban performatív rituálékon és kifejezéseken keresztül jelennek meg. Ezek a miniszterelnök részvételét mutatják olyan eseményeken, mint temetések, megemlékezések, esküvők, vagy a szavazás, illetve ezek verbális említése is ide tartozik. Ezenkívül olyan testbeszéd vagy kifejezések alkalmazása is ide sorolható, amelyek közelséget teremtenek a nézővel/hallgatóval/olvasóval a csoporton belüli egységes jelhasználaton keresztül, így például a felfelé mutató hüvelykujjal, integéssel, vagy a „hajrá” kifejezéssel. A többi kategória ritkán kerül alkalmazásra, a hétköznapiaság főként a szimbólumokban, különösen a nemzeti szimbólumok ábrázolásában, az informális öltözködésben, és a vidéki környezet ábrázolásában manifesztálódik.

6. ábra. A hétköznapiaság kategóriák részletes megoszlása Orbán Viktor állóképes Facebook-posztjaiban

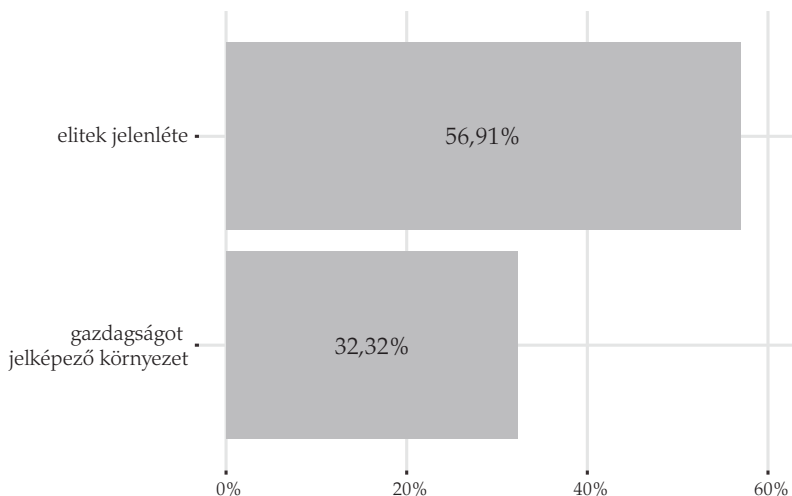
A rendkívüliség elsősorban a vezető körüli médiaérdeklődés ábrázolásával és Orbán Viktor teljesítményeinek hangsúlyozásával jelenik meg.

7. ábra. A kivételesség kategóriák részletes megoszlása Orbán Viktor állóképes Facebook-posztjaiban

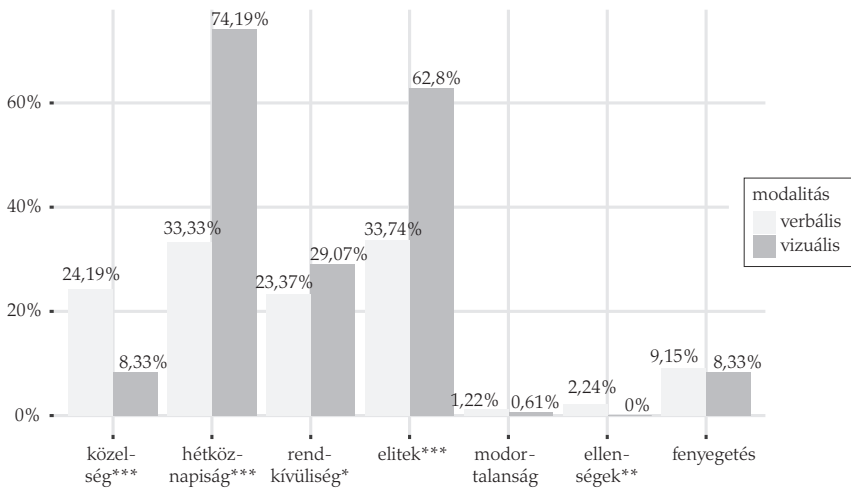
Az „elit” kategória mindkét összetevője gyakran fordul elő: a posztok jelentős részében (57 százalék) felbukkan valamilyen elit szereplő, míg a gazdagságot jelképező környezet ábrázolása minden harmadik posztban jelen van.

8. ábra. Az elit kategóriák részletes megoszlása Orbán Viktor állóképes Facebook-posztjaiban

A második kutatási kérdés megválaszolásához a verbális és a vizuális kommunikációban külön-külön vizsgáljuk változóink jelenlétét. Ahogy a 9. ábra mutatja, az egyes kategóriákat eltérő mértékben használja Orbán Viktor a vizuális és verbális kommunikációjában.

9. ábra. Vizuális és verbális populista stílus kategóriák megoszlása Orbán Viktor állóképes Facebook-posztjaiban

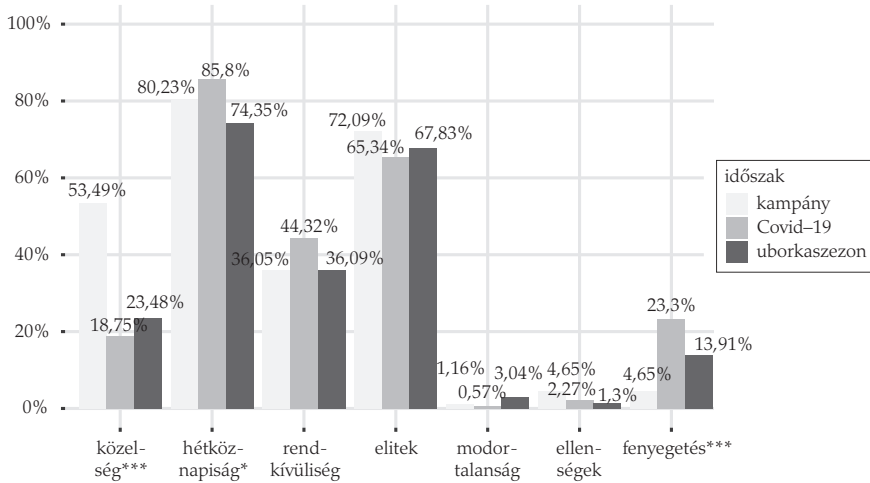
Megjegyzés: a vízszintes tengelyen megjelenő kategóriákon szereplő csillagok azt jelölik, hogy van-e szignifikáns különbség a verbális és vizuális kommunikációhoz tartozó arányok között

* $p < ,05$; ** $p < ,01$; *** $p < ,001$

A közelséget elsősorban verbálisan közvetíti a miniszterelnök, míg a hétköznapiaságot és az elitet sokkal inkább vizuálisan ábrázolja posztjaiban. A hétköznapiaságra vonatkozó vizuális eredmények kevésbé meglepőek annak fényében, hogy a hétköznapiaság kategóriái elsősorban a szimbólumokon és a ruházaton keresztül jelennek meg kommunikációjában. További kisebb, de jelentős különbségek érzékelhetők a vizuálisan gyakrabban ábrázolt rendkívüliség, és a csak verbálisan megjelenített ellenségképek között, akiket ebből a szempontból „láthatatlan ellenségnek” tekinthetünk. A modortalanság és a fenyegetés hasonló arányban jelenik meg verbálisan és vizuálisan is.

A három különböző időszakot külön vizsgálva az adatok viszonylag kevés kiugró eltérést mutatnak.

10. ábra. A populista kategóriák periódusokon átívelő megoszlása Orbán Viktor állóképes Facebook-posztjaiban

Megjegyzés: a vízszintes tengelyen megjelenő kategóriákon szereplő csillagok azt jelölik, hogy van-e szignifikáns különbség az időszakok között (ANOVA)

* $p < ,05$; ** $p < ,01$; *** $p < ,001$

Ahogy az a 10. ábrából kiderül, a közelség kategóriák szignifikánsan nagyobb mértékben vannak jelen a kampányidőszakban, mint más időszakokban. A kampányok idején a vezetőnek a „néphez” való közelsége minden második posztban megjelenik. Nem meglepő módon a Covid-19 időszakában sokkal nagyobb mértékben van jelen a fenyegetettség és a vezető rendkívülisége, mint más periódusokban. Ugyanakkor a kampányok során a fenyegetettség a legkevésbé gyakori, ezért úgy tűnik, hogy ezt kevésbé alkalmazza a miniszterelnök a választók mozgósítására. A hétköznapiság kategória alkalmazásában csak csekély különbségek vannak, de érdemes megemlíteni, hogy aránya a Covid-19 időszakában kismértékben, de szignifikánsan magasabb, mint az uborkaszezonban.

KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmány Orbán Viktor populista stílusát vizsgálta a Facebookon egy olyan kódolási rendszer alkalmazásával, amely Moffittnek a populista stílusról alkotott leírását operacionalizálta egy bimodális kódkönyv formájában. Következtetéseinket annak megfelelően írjuk le, és mutatjuk be, hogy Benjamin Moffitt (2016) populista stílusra vonatkozó megközelítésének elemei mennyiben voltak tetten érhetőek az egyik vezető európai populista szereplő képi alapú közösségi médiakommunikációjában.

A „néphez” való fordulás az „elittel” szemben dimenziója messze a leggyakrabban alkalmazott populista stíluselem Orbán Viktor vizuális Facebook-kommunikációjában. Ezzel szemben a krízis kategóriákat kisebb mértékben, míg a modortalanság kategóriákat ritkán alkalmazza. Azt is érdemes kiemelni, hogy a „néphez” való fordulás az „elittel” szemben dimenzióban az „elit” nagyobb hangsúlyt kapott, mint a „nép”. Továbbá az elit ábrázolása inkább pozitív, mint negatív. Az elit nagyfokú hangsúlyozása a háttér elemekben is megfigyelhető, mivel a gazdagságot szimbolizáló környezet gyakrabban látható a posztokban, mint az egyszerűséget és hétköznapiságot szimbolizáló vidéki környezet. Az elitek gyakori jelenlétéhez képest a „nép” mint szereplő viszonylag ritkán jelenik meg a magyar miniszterelnök posztjaiban. Ugyanakkor a saját magát bemutató posztokban az emberközpontú stílus kiemelkedik, hiszen a közelség és a hétköznapiság jelentős szerepet játszik kommunikációjában. Bár ezeket az elemeket gyakran töredékesen mutatja be, nem ritka, hogy az emberközpontú elemeket közvetlenül szembeállítja a negatív elitábrázolással.

Orbán Viktor bimodális közösségi médiakommunikációja meglehetősen konzisztensnek tűnik, minimális különbségekkel a három különböző időszakban. Az emberközpontú közelség ábrázolása a kampányidőszakban, míg a rendkívüliség ábrázolása a Covid-19 időszakában növekedett. A modalitások közötti különbségek azonban ennél erősebben érvényesülnek: a leggyakrabban használt populista elemek a vizuális kommunikációban hangsúlyosabbak, mint a verbális kommunikációban. A hétköznapiságot és az elitet leginkább vizuálisan jelenítik meg a posztok, és a rendkívüliség vizuális megjelenítése is gyakoribb, mint a verbális megfelelője. Ezek az eredmények alátámasztják a vizuális elemek tanulmányozásának szükségességét a populista kommunikációban. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a közelséget túlnyomórészt verbális jelzésekkel kommunikálja a miniszterelnök.

Általánosságban az eredmények azt mutatják, hogy Orbán Viktor Facebook-kommunikációja és populista stílusa nem tartalmazza Moffitt definíciójának minden elemét, „populista eszköztára” szűkebb, és alapvetően a „nép” kontra „elit” dimenzióra épül, konkrétan az emberközpontú önreprezentációra és az elitek többnyire pozitív ábrázolására. Ez utóbbi fontos stratégiának tekinthető, hiszen Orbánnak egy elitellenes álláspontot kell képviselnie egy több mint egy évtizedes kormányzással rendelkező elit pozíciójából. Így ez a vegyes ábrázolás stratégiai eszköznek tekinthető. A kommunikáció stabilitása és következetessége a különböző időszakokban arra utal, hogy Orbán Viktor már kialakított egy populista stílust a Facebookon, amelyet nem kell az aktuális eseményekhez igazítani. Végül fontos megállapítás az is, hogy a populista stílus az állóképes Facebook-posztok vizuális elemeiben jobban megragadható, mint a szöveges üzenetekben, ami azt mutatja, hogy a csak a szövegekre összpontosító populizmus-kutatás csak hiányos képet adhat.

Érdeemes hangsúlyozni azt is, hogy a tanulmány nem arra vállalkozott, hogy Orbán Viktor populista aktorként való értelmezését vizsgálja. Írásunk célja sokkal inkább az, hogy a moffitti elméleti keret gyakorlatba történő átültetésével hozzájáruljunk a populizmus kommunikációs stílusként való értelmezéséhez, egy árnyaltabb, a vizuális szempontokat is figyelembe vevő kutatási irány kidolgozásával. Eredményeink ennek következtében egy olyan skálán értelmezhetők, ahol a populista kommunikációs stílust és annak elemeit minden – populista és nem populista – politikai szereplő alkalmazhatja, akár időszakonként eltérő mértékben.

A tanulmánynak azonban vannak korlátai is természetesen. A kutatás csak a közösségi médiára fókuszált. Elképzelhető azonban, hogy Orbán Viktor más csatornákon másképp kommunikál, így például lehetséges, hogy a kríziskommunikáció vagy a modortalanság más kommunikációs platformokon jobban megragadható elemek lennének. A leíró eredmények azt mutatták, hogy Orbán a Facebookot túlnyomórészt pozitív kommunikációra használja, így a válságkommunikáció és a modortalanság kevésbé illik bele az itt közvetített imázsba. Elmondható ezért, hogy a magyar miniszterelnök közösségi mediakommunikációját Moffitt stílusdefiníciója csak részben képes megragadni, de ez csak a közösségi médiában folytatott kommunikációjára igaz. A jövőbeni kutatásoknak más szereplőket, csatornákat és platformokat is érdemes vizsgálniuk a kódolási rendszer alkalmazásával.

Meg kell jegyezni azt is, hogy a Fidesz kommunikációja erősen szervezett, többszereplős kommunikációs stratégiával rendelkezik, ahol egy igen fejlett és szervezett feladatmegosztási rendszer működik (Metz–Várnagy, 2021). Ennek megfelelően elképzelhető, hogy bizonyos populista elemek Orbán Viktor kommunikációjában nem, de más politikusok, miniszterek és médiaszemélyiségek kommunikációjában nagymértékben jelen vannak. A jövőbeni kutatásoknak érdemes lehet több szereplőre kiterjedve is vizsgálni a Fidesz populista kommunikációját.

Érdeemes lenne más országok populista és nem populista vezetőinek kommunikációját is megvizsgálni és összehasonlítani, hogy általános következtetéseket vonhassunk le arról, hogy Moffitt (2016) stílusmegközelítése mennyire használható a populista vezetők vizuális és verbális kommunikációjának vizsgálatában. Végül, egy másik jövőbeli irány lehet a mozgóképekre való összpontosítás, mivel a videók is gyakran használt vizuális eszközei Orbán Viktornak, és ezek más üzeneteket közvetíthetnek, mint az állóképeket tartalmazó posztok.

Összességében a jelen tanulmányban bemutatott kódolási rendszer számos eszköz lehet a populizmus nemzetközi összehasonlításban történő tanulmányozásához, mivel operacionalizálta és rugalmas verbális és vizuális keretekre fordította le Moffitt elméletét, ahol a kulturális különbségek könnyen adaptálhatók az adott ellenségek, vagy öltözködési részletek megváltoztatásával.

JEGYZETEK

¹ A kifejezés a kommunikációs és érzékelési módok, területek sokféleségéhez, a multimodalitás koncepciójához nyúlik vissza. A multimodalitás a jelentésalkotásra összpontosító tudományágak közötti kapcsolatot úgy értelmezi, miszerint a kommunikáció során „abban a világban, amelyről megpróbálunk számot adni, a jelentésalkotás különböző eszközei nem különülnek el, hanem szinte mindig együtt jelennek meg: a kép az írással, a beszéd a gesztussal, a matematikai szimbolizmus az írással és így tovább” (Jewitt et al., 2016:2.). Ezeket az összekapcsolódó eszközöket pedig nem egymástól elkülönítve, hanem integráltan tanulmányozza a multimodalitás. Mivel a tanulmány a vizuális és a verbális kommunikációra fókuszál, így bimodális, azaz két érzékelési területet érintő kutatásnak tekinthető.

IRODALOM

- Akkerman, Tjitske–de Lange, Sarah L.–Rooduijn, Matthijs (2016): *Radical right-wing populist parties in Western Europe: into the mainstream?* London–New York, Routledge.
- Arendt, Florian–Marquart, Franziska–Matthes, Jörg (2015): Effects of right-wing populist political advertising on implicit and explicit stereotypes. *Journal of Media Psychology: Theories, Methods, and Applications*, Vol. 27, Issue 4, 178–189.
- Bene, Márton–Boda, Zsolt (2021): Hungary: Crisis as Usual – Populist Governance and the Pandemic. In: Bobba Giuliano–Nicolas Hubé (eds): *Populism and the Politicization of the Covid-19 Crisis in Europe*. Cham, Springer International Publishing, 87–100.
- Bene Márton–Farkas Xénia (2018): Kövess, reagálj, oszd meg! A közösségi média a 2018-as országgyűlési választási kampányban. In: Böcskei Balázs–Szabó Andrea (szerk): *Várakozások és valóságok. parlamenti választás 2018*. Budapest, MTA TK PTI–Napvilág Kiadó, 410–424.
- Bene, Márton–Szabó, Gabriella (2021): Discovered and Undiscovered Fields of Digital Politics : Mapping Online Political Communication and Online News Media Literature in Hungary. *Intersections*, Vol. 7, Issue 1, 1–21. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i1.868>.
- Burni, Aline–Tamaki, Eduardo (2021): Populist Communication During the Covid-19 Pandemic: the Case of Brazil’s President Bolsonaro. *Partecipazione e conflitto*, Vol. 14, Issue 1, 113–31. <https://doi.org/10.1285/i2035660914i1p113>.
- CrowdTangle Team (2021). *CrowdTangle*. Facebook, Menlo Park, California, United States. List ID: [71208]
- Engesser, Sven–Ernst, Nicole–Esser, Frank–Büchel, Florin (2017): Populism and Social Media: How Politicians Spread a Fragmented Ideology. *Information, Communication & Society*, Vol. 20, Issue 8, 1109–26. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1207697>.
- Ernst, Nicole–Engesser, Sven–Büchel, Florin (2017): Extreme Parties and Populism: An Analysis of Facebook and Twitter across Six Countries. *Information, Communication & Society*, Vol. 20, Issue 9, 1347–1364. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1329333>.
- Farkas, Xénia–Jackson, Daniel–Baranowski, Paweł–Bene, Márton–Russmann, Uta–Veneti, Anastasia (2022): Strikingly Similar: Comparing Visual Political Communication of Populist and

- Non-Populist Parties across 28 Countries. *European Journal of Communication*, Online first, 1–18. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/02673231221082238>.
- Freistein, Katja–Gadinger, Frank (2020): Populist Stories of Honest Men and Proud Mothers: A Visual Narrative Analysis. *Review of International Studies*, Vol. 46, Issue 2, 217–236. <https://doi.org/10.1017/S0260210519000421>.
- Gimenez, Elsa–Schwarz, Natalie (2016): The Visual Construction of “the People” and “Proximity to the People” on the Online Platforms of the National Front and Swiss People’s Party. *Österreichische Zeitschrift für Soziologie*, Vol. 41, Issue 2, 213–242. <https://doi.org/10.1007/s11614-016-0200-3>.
- Hawkins, Kirk A. (2009): Is Chávez Populist? Measuring Populist Discourse in Comparative Perspective. *Comparative Political Studies*, Vol. 42, Issue 8, 1040–1067. <https://doi.org/10.1177/0010414009331721>.
- Herkman, Juha (2019): Populism in Political Cartoons: Caricatures of Nordic Populist Leaders. *Popular Communication*, Vol. 17, Issue 3, 252–267. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15405702.2019.1614183>.
- Hokka, Jenni–Nelimarkka, Matti (2019): Affective Economy of National–Populist Images: Investigating National and Transnational Online Networks through Visual Big Data. *New Media & Society*, Vol. 22, Issue 5, 770–792. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444819868686>.
- Jewitt, Carry–Bezemer, Jeff–O’Halloran, Kay (2016): *Introducing multimodality*. London–New York, Routledge.
- Körösényi, András–Patkós, Veronika (2017): Liberal and Illiberal Populism. The Leadership of Berlusconi and Orbán. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 8, Issue 3, 315–337. <https://doi.org/10.14267/issn.2062-087X>.
- Mendonça, Ricardo F.–Caetano, Renato Duarte (2020): Populism as Parody: The Visual Self-Presentation of Jair Bolsonaro on Instagram. *The International Journal of Press/Politics*, Vol. 26, Issue 1, 210–235. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1940161220970118>.
- Merkovity, Norbert–Bene, Márton–Farkas, Xénia (2021): Hungary: The Illiberal Crisis Management. In: Lilleker, Darren–Coman, Ioana A.–Gregor, Miloš–Novelli, Edoardo (eds): *Political Communication and Covid-19*. Routledge, 269–279.
- Meyrowitz, Joshua. 1986. *No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior*. New York, Oxford University. Press.
- Metz, Rudolf–Várnagy, Réka (2021): “Mass,” “Movement,” “Personal,” or “Cartel” Party? Fidesz’s Hybrid Organisational Strategy. *Politics and Governance*, 9(4), 317–328.
- Moffitt, Benjamin (2016): *The global rise of populism: performance, political style, and representation*. Stanford, Stanford University Press.
- Moffitt, Benjamin (2022): How Do Populists Visually Represent ‘The People’? A Systematic Comparative Visual Content Analysis of Donald Trump and Bernie Sanders’ Instagram Accounts. *The International Journal of Press/Politics*. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/19401612221100418>, online first, 1–26. <https://doi.org/10.1177/19401612221100418>.
- Mudde, Cas (2004): The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, Vol. 39, Issue 4, 541–563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.

- Mudde, Cas (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Mudde, Cas (2016): Europe's Populist Surge: A Long Time in the Making. *Foreign Affairs*, Vol. 95, Issue 6, 25–30. <http://www.jstor.org/stable/43948378>.
- Newman, Nic–Fletcher, Richard–Schulz, Anne–Andi Simge–Kleis Nielsen, Rasmus (2020): *Reuters Institute Digital News Report 2020*. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Norris, Pippa–Inglehart, Ronald (2019): *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. New York, Cambridge University Press.
- Pauwels, Teun (2017): Measuring populism: A review of current approaches. In: Heinisch, Reinhard C.–Holtz-Bacha, Christina–Mazzoleni, Oscar (szerk): *Political Populism: A Handbook*. Nomos, 123–136.
- Piontek, Dorota–Tadeusz–Ciesielczyk, Małgorzata (2019): Nonverbal components of the populist style of political communication: A study on televised presidential debates in Poland. *Central European Journal of Communication*, Vol. 12, Issue 2, 150–168. [https://doi.org/10.19195/1899-5101.12.2\(23\).3](https://doi.org/10.19195/1899-5101.12.2(23).3).
- Rose, Gillian (2001): *Visual Methodologies: An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*. SAGE.
- Schmuck, Desirée–Hameleers, Michael (2020): Closer to the People: A Comparative Content Analysis of Populist Communication on Social Networking Sites in Pre- and Post-Election Periods. *Information, Communication & Society*, Vol. 23, Issue 10, 1531–1548. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369118X.2019.1588909>.
- Schmuck, Desirée–Matthes, Jörg (2017): Effects of Economic and Symbolic Threat Appeals in Right-Wing Populist Advertising on Anti-Immigrant Attitudes: The Impact of Textual and Visual Appeals. *Political Communication*, Vol. 34, Issue 4, 607–626. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10584609.2017.1316807>.
- Uzzoli, Annamária–Kovács, Sándor Zsolt–Páger, Balázs–Szabó, Tamás (2021): A hazai Covid–19-járványhullámok területi különbségei. *Területi Statisztika*, Vol. 61, Issue 3, 291–319. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/terstat/2021/2021_03/ts610302.pdf.
- de Vreese, Claes H.–Esser, Frank–Aalberg, Toril–Reinemann, Carsten–Stanyer, James (2018): Populism as an Expression of Political Communication Content and Style: A New Perspective. *The International Journal of Press/Politics*, Vol. 23, Issue 4, 423–438. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1940161218790035>.
- Weyland, Kurt (2001): Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics*, Vol. 34, Issue 1, 1–22. <https://doi.org/10.2307/422412>.
- Weyland, Kurt (2017): Populism: A Political-Strategic Approach. In: *The Oxford Handbook of Populism* (eds.): Cristóbal Rovira Kaltwasser–Paul Taggart–Paulina Ochoa Espejo–Pierre Ostiguy. Oxford, Oxford University Press, 48–72.
- Wodak, Ruth–Forchtner, Bernhard (2014): Embattled Vienna 1683/2010: Right-Wing Populism, Collective Memory and the Fictionalisation of Politics. *Visual Communication*, Vol. 13, Issue 2, 231–255. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1470357213516720>.

KITEKINTŐ

Kiss Róbert–Zemplényi Lili Naómi
Az Amerikai Politikai Fejlődés (APD) iskolája
és a magyar politika mint történeti jelenség

AZ AMERIKAI POLITIKAI FEJLŐDÉS (APD) ISKOLÁJA ÉS A MAGYAR POLITIKA MINT TÖRTÉNETI JELENSÉG*

Kiss Róbert Dávid
(gyakornok, TK Politikatudományi Intézet)

Zemplényi Lili Naómi
(gyakornok, TK Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2021. augusztus 23., opponálás: 2021. augusztus 25. – 2021. december 5.,
véglegesítés: 2022. július 15.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány célja, hogy bemutassa az Amerikai Politikai Fejlődés (APD) iskoláját, kutatási területeit és szemléletmódját. A kutatás mellett érvel, hogy az APD történeti szemléletének átvétele segítheti a magyar politikatudományt abban, hogy a politikai folyamatokat egyedi és friss szemléletmóddal kutassa. A történeti megközelítés mellett a tanulmány az APD öt elemét (egy ország-fókusz, államfelfogása, nem teleologikus fejlődési szemlélete, intézményi és eszmetörténeti megközelítései) emeli ki.

Kulcsszavak: Hungarian politics ■ American Political Development ■ political history ■ historical institutionalism ■ political development

„Az APD kutatásai az időben való elmozdulást és nem az idő által való megkötöttséget, a kapcsolatot a múlt és jelen politikája között semmint a múlt politikájának másságát és idegenségét emeli ki.” – Kersh, 2005: 339.

BEVEZETÉS¹

Álláspontunk szerint a magyar politikatudományt a jelencentrikus² megközelítés uralja. Ennek a szemléletmódnak a „leszármazottja” (többek között) a

* Az írás egy vitacikk, amelynek célja, hogy ösztönözze a politikatudomány szereplőit az önreflexióra. Várjuk a cikkhez kapcsolódó véleményeket, válaszokat – *A szerkesztők.*

populizmus-, és a hibrid rezsim irodalma. Ebben az írásban, igyekszünk rávilágítani arra, hogy a magyar politikatudomány számára milyen kiaknázatlan lehetőséget rejt egy alternatív, nem jelencentrikus, hanem történeti megközelítés alkalmazása. A történeti szemléletmód alapjait ez a tanulmány az Amerikai Politikai Fejlődés (APD) iskolájától kölcsönzi.

Tanulmányunk elején az APD létrejöttének kontextusát mutatjuk be, ugyanis az akkori uralkodó irányzatok – a Politikai Fejlődés és a Tranzitológia – ellenváltásaként született meg, mivel szándékosan tér el, az akkori politológiát uraló társadalom- és jelencentrikus megközelítésektől. A második fejezet magára az APD-re fókuszál. Az 1980-as évektől napjainkig bemutatjuk az iskolát és annak fejlődését és fontosabb elméleti paradigmáit. A harmadik fejezet részletezi, hogy a magyar politikatudomány számára miért lenne hasznos az APD gondolatainak adaptációja. A negyedik fejezetben áttekintjük az APD kritikáit és azt, hogy ezek a kritikák hogyan befolyásolhatják az APD szemléletének adaptációját. Amellett érvelünk, hogy a kritikák ellenére az interdiszciplináris és a történeti megközelítés a magyar viszonylatban is jól alkalmazható, ugyanúgy, mint az APD fejlődésszemlélete, államfelfogása, továbbá eszmetörténeti és intézményi megközelítései.

1. APD SZÜLETÉSE

A hatvanas években a politikatudomány paradigmájaként számontartott Politikai Fejlődés iskolája elkezdett visszaszorulni az 1980-as évekre, az új uralkodó irányzat pedig a Tranzitológia lett. E paradigmaváltás idején alakult ki egy harmadik iskola, az Amerikai Politikai Fejlődés, mely igyekezett a két említett paradigma – Politikai Fejlődés és Tranzitológia – előnyeit magába illeszteni, továbbá kiiktatni a hiányosságait. Ugyan az APD sosem tudta kivívni domináns helyzetet a tudományban, de úgy véljük, hogy a benne rejlő potenciált az iskolát képviselő folyóiratok és megjelent könyvek, valamint az egyetemi oktatásban való megjelenése is kiválóan igazolja.

Az Amerikai Politikai Fejlődés (APD) iskolája – amely a hatvanas években lett uralkodó paradigma – a korábbi főárammal szemben megállapította a társadalom hangsúlyos szerepét az intézmények alakulásában és a politikai fejlődésben, így a tevékenységét kiterjesztette a politika „alsóbb rétegeinek” vizsgálatára (Csizmadia, 2017). A narratívára és a korszakra is jellemző, hogy szemben a liberalizmussal a demokratikusságot tekintik a demokrácia esszenciális elemének. Az iskola tehát a demokratizálódás és a demokrácia problematikái köré épült: a második világháborút követően kialakuló államok fejlődésével kapcsolatban adott magyarázatokat és meghatározta a demokratizálódáshoz szükséges feltételeket, amelyek akkoriban a legizgalmasabb kérdések voltak, akár a tudományban, akár a politikai életben. Az iskolát azért váltotta fel a későbbiekben még tárgyalt tranzitológia, mert a kutatók szerint az említett szem-

pontoknak – gazdasági és társadalmi fejlettségnek – túlzottan nagy jelentőséget tulajdonított, a történelem azonban cáfolta ezen feltevéseket (Levitsky-Way, 2002).

A tranzitológia narratívája különösen fontos írásunk szempontjából, ugyanis – mint a harmadik szakaszban bemutatjuk – a korábbi irányzatok közül ez volt a legnagyobb hatással a magyar politikatudományra és befolyásolta a rendszerváltás utáni magyar politikai rendszerrel szembeni elvárásokat is (Szabó-Böcskei, 2019). A Politikai Fejlődéssel szemben a tranzitológia kiemelten foglalkozik az intézmények szerepével a demokratikus átmenetek időszakában. Alapállítása, hogy a demokratikus intézményrendszer importja és adaptációja képes a dél-európai és a Szovjetunió befolyása alatt állt államokat is elindítani a demokratizálás útján. A tranzitológia szerint a demokratikus átmenet a következő lépésekből épül fel: liberalizáció, majd demokratizáció, végül pedig konszolidáció – a legutóbbi be nem teljesülése okozza majd a narratíva hanyatlását. Visszaszorulásának másik oka, hogy történelmi tapasztalatok alapján a demokratikus átmenetek zálogának tartott intézmények importálása egy nem demokratikus országba, önmagában nem garantálja egy konszolidált demokrácia kialakulását (Böcskei-Hajdu, 2019: 21.). A tranzitológia egyik további jellegzetessége, hogy jelenközpontú: előszeretettel beszél „demokratikus átmenetről”, a kifejezés pedig eredendően teleologikus,³ és a fejlődést a demokrácia–autokrácia tengelyen az utóbbiról az előbbi felé való elmozdulásként értelmezi (Gans-Morse, 2004).

Az APD megjelenésekor tehát a röviden bemutatott Politikai Fejlődés és Tranzitológia voltak a mainstream irányzatok, az APD pedig igyekezett magába illeszteni azok előnyeit, valamint kiiktatni a hiányosságait. Az alapítók szerint az 1980-as éveket megelőzően a politikatudomány figyelme és érdeklődése túlzottan eltolódott a társadalom irányába, s az intézmények szerepe egyre inkább háttérbe szorult. A politikatudomány túlzottan a jelen kérdéseit vizsgálta, és megfeledkezett a történelemtől és annak hatásáról. Az APD-t tehát egy olyan környezetben hívták életre, amelyet a jelen kérdései uraltak, s ezeket a kérdéseket a társadalmi folyamatok vizsgálatával igyekeztek megválaszolni (Csizmadia, 2017). Ezen körülmények motiválták az alapítókat egy olyan iskola létrehozásában, amely képes a mainstream narratívától eltérően gondolkodni, és termékeny alternatívát megfogalmazni. Ugyan az irányzat sohasem került be a főáramba, úgy gondoljuk, hogy az APD intézményesült. Két, azóta is működő folyóirata folyamatosan napirenden tartja a témát, és számos szerző fogadta el ezt a megközelítési módot, azaz a történelem politikatudományi módszerekkel való vizsgálatát, amellyel közelebb kerülhetünk a jelen kérdéseinek megválaszolásához (Orren-Skowronek, 1986). Az APD teljesítményét méltatja Gerring is egy, egyébként súlyos módszertani kritikát megfogalmazó írásában (Gerring, 2003: 20.): „Bár csak néhány évtizede létezik, az Amerikai Politikai Fejlődés területe (APD) számos változást váltott ki

a politológia tudományterületén belül. Vezető erő volt az intézmények újrafelfedezésében; megerősítette az amerikai politika összehasonlító megközelítését; segített felhívni a figyelmet a szociodemográfiai jellemzők fontosságára, valamint elsődleges szerepe volt a jelenközpontúság megtörésében.”

Az APD tehát a 1980-as évek közepe óta különutasként van jelen a politikatudományban, mert igyekezett szándékosan eltérni a többi narratívától. A partvonalra szorultságát kárpótolja, hogy hosszú ideje jelen van az amerikai politikatudományban. A főáramtól eltérően hosszabb távon vizsgálódik, így következtetései sokkal biztosabb alapokon állnak, képes felfedezni a korábbi és a jelenben zajló események közötti hasonlóságokat és különbségeket, ezzel komplexebb képet adva a politika működéséről.

2. AZ APD TEMATIKÁI ÉS SZERZŐI

Ebben a fejezetben áttekintjük az APD főbb tematikáit és jelentősebb íróit. A cél az, hogy azokat az írókat és műveket elemezzük, akik és amelyek az elmúlt 40 évben nagy hatással voltak az iskola alakulására. Kifejtjük, hogy mit ért az APD a 'politikai fejlődés' alatt.

Az APD nemcsak a változás leírásával foglalkozik, hanem az amerikai rendszer és intézmények *tartós* fennmaradására is választ keres (Mettler–Valelly, 2016: 5.). Így az APD célja kettős: hogyan lehet történeti szempontból elemezni az amerikai rendszerben bekövetkező változások okait, továbbá bizonyos struktúrák tartós fennmaradását?

Fejlődésszemlélet és intézményesség

Mivel az APD elsősorban a politikai fejlődéssel foglalkozik, az általa elfogadott *fejlődés*-fogalom meghatározza az iskola mibenlétét. Az APD-iskola első szakaszában a fejlődést teleologikusan értelmezte. Ez a szemlélet az amerikai politikatudományban Woodrow Wilsontól származik (Thomas, 2011: 275.), aki a fejlődést lineárisan és progresszíven értelmezte. A kormányok alkotmányos fejlődése négy szakaszra bontható (Wilson, 1908: 28.): az első szakaszt az önkényuralom, a negyediket a demokratikus berendezkedés jellemzi. A negyedik, végső szakasz elérésével az államok fejlődése be is fejeződik.

Az APD első, korai korszakában (1980-as és 1990-es évek) ez a teleologikus szemlélet volt az irányadó. Stephen Skowronek *Building a New American State (Az új amerikai állam építése)* című programadó, mára az APD-ben klaszszikussá vált könyvének az a célja, hogy az állam mibenlétének kutatását vizsgálja az amerikai politikatudomány középpontjába. A könyvet 1986-ban a *Studies in American Political Development (Tanulmányok az Amerikai Poli-*

tikai Fejlődésről) című folyóirat megalapítása követte, s ezzel az APD iskolája fokozatosan intézményesült.

2000-es évek elején az APD fokozatosan szakított a teleologikus megközelítéssel. Stephen Skowronek és Karen Orren nagyhatású könyvében (*The Search for American Political Development – Az Amerikai Politikai Fejlődést keresve*) jelenik meg a fejlődés új definíciója is. Eszerint a fejlődés „tartós eltolódás a kormányzó hatalomban” – durable shift in governing authority (Skowronek–Orren, 2004: 123.). A *kormányzó hatalom* olyan intézményi struktúrákra utal, amelyek az egyének felett legitim kontrollt gyakorolnak, míg az *eltolódás* alatt az eddigi kontroll haladási irányának megváltozását értik. A *tartós* szó jelentése kettős – egyrésztől elismeri, hogy a jelenlegi változást idővel új változás fogja követni, másrésztől a ‘tartós’ változás egyben a jelen pillanat stabilitását is jelenti – ami (kisebb mértékben, de) szintén az APD egyik érdeklődési területe. Ezzel az új szemlélettel az APD nem tulajdonít meghatározott irányt a fejlődésnek, így a fejlődés nem haladás valami felé, hanem a fejlődés csak változásként értelmeződik.

Az új fejlődésszemlélet tehát nem teleologikus, hanem intézményközpontú (uo. xi.), mert a kormányzó hatalom *intézményi változásait* (és kisebb mértékben tartósságát) kutatja. Ezt az intézményi megközelítést rengeteg kritika érte, hiszen nemcsak a „kormányzó hatalom intézményeiben” következhet be „tartós eltolódás”, hanem a kormányzó hatalom eszméiben is. Ez a kritika adott lendületet az APD-iskola másik, az eszmetörténeti megközelítésének, ami a következő alfejezet témája.⁴

Eszmetörténet

A Skowronekékat által képviselt intézményi szemlélettel szemben George Thomas szerint az APD-nek nemcsak a változásra, hanem az intézmények és eszmék tartósságára, illetve folytonosságára is nagyobb figyelmet kellene fordítania (Thomas, 2011: 284.). Mindemellett, az intézményi fókusz és a nem teleologikus fejlődésszemlélet következtében az APD-ben a hangsúly eltolódott az értékekről a tényekre. Ha a fejlődés nem egy egyetemes ideálhoz való közeledés, akkor politikai folyamatokat nem lehet előre- vagy hátralépésként értelmezni, így a normatív ítéletek elvesztették az értelmüket (uo. 285.). Thomas véleménye szerint az amerikai értékek tanulmányozásának és az államszervezetben bekövetkező változások értékelvű megítélésének ugyanúgy az APD részének kell lennie (uo. 290–291.). George Thomas kritikája után több, az eszmékre fókuszáló APD-s munka látott napvilágot (Campbell, 2015, Nackenoff, 2014, Carpenter és Schneer, 2015), és 2012-ben megalapították az iskola második folyóiratát, *American Political Thought* címmel. E megközelítés alapvető kérdése, hogy az eszmék hogyan alakulnak ki, válnak rendszeralkotó erővé és miként jutnak el a következő generációkhoz, hogyan adják tovább őket. Ennek értelmében az eszmetörténeti irány elsősorban a változás erede-

tével, illetve tartósságával foglalkozik, míg az intézményi szemlélet a változás folyamata, illetve kimenetelei iránt érdeklődik (Glenn, 2004: 160.). Az eszmetörténeti oldal szerint az intézmények vannak az eszmékbe beágyazódva s nem fordítva. Ennek bemutatása a célja George Thomasnak (2014: 115.) is, amikor James Madison *Memorial and Remonstrance Against Religious Assessments* című írását elemzi.

A változás létrejötte

Az intézményi és eszmetörténeti oldal bemutatásán keresztül is bizonyítható, hogy az APD a politikai aktorokat, az eszméket és az intézményeket is a változás „ügynökeiként” állítja be (John, 2014: 2.). De hogyan is eredményeznek az eszmék, politikai aktorok vagy intézmények változást? Az APD a változás négy fő módját különbözteti meg (Sheingate, 2014), ezek az átszerveződésen, a rétegződésen, a politikai aktorokon, és az útfüggőségen keresztül lezajló történések.

Az első típusú változás több intézmény, párt és berendezkedés ellentéteiből, illetve interakcióiból áll össze. Az elsővel szerves összefüggésben a második típusú változás – Skowronek és Orren (2014: 4.) egy kalap alá veszik az első kettőt – annak graduális, rétegződő leírása. Ez arra utal, hogy egyszerre több struktúra (*order*) is jelen van és hat az amerikai rendszer fejlődésére – bár néha valamelyik struktúra felülkerekedik.

A harmadik módja a változás létrejöttének a politikai aktorokon keresztül történik. Míg a változás első és második leírása elsősorban a külső faktorok hatásaira figyel, a negyedik pedig a változás öngerjesztő jellegére, addig ez a harmadik megközelítés a változás endogén voltát hangsúlyozza (Sheingate, 2003: 186–187.).

A negyedik intézményi változás az intézmények hosszútávú és tartós fejlődésére helyezi a hangsúlyt – ez az útfüggőség. Erről a legjelentősebb munkát Pierson (2000) publikálta, aki bemutatta, hogy kritikus pillanatok, „kicsi” intézményi jellemzők hosszútávon milyen jelentős intézményi változást eredményezhetnek.

Történetiség

Az APD szemléletének alapja a történeti megközelítés, így az eseményeket hosszútávon bekövetkező, szervesen kifejlődő történéseként jeleníti meg. Ennek szellemében Donald Trump elnöksége elején – amikor számtalan munka született az amerikai demokrácia potenciális haláláról – az APD arra hívta fel a figyelmet, hogy a jelent az idő távlatában kell értelmezni (Rocco–Callen, 2020: 2.).

Lieberman (2020) *Az Amerikai Politikai Fejlődés és Trump elnöksége (American Political Development and the Trump Presidency)* című könyvében a Trump-érát

négy fő jellemzővel írja le (2020: 183–184.): 1. növekvő polarizáció, 2. az elnöki hatalom növekedése és a kongresszus tehetetlensége, 3. növekvő egyenlőtlenségek (ami felvet például rassz problémákat), 4. a demokratikus normák betartása és az azokhoz való igazodás csökkenése. A négy jellemző tudatában azt vizsgálják, hogy honnan erednek ezek a problémák, és Trump elnöksége alatt hogyan és miért erősödtek fel éppen ezen a kérdések.

Az APD történelemszemlélete tehát nem arra kíváncsi, hogy mi történt a múltban, hanem arra, hogy ez hogyan hat a jelenre, mi az egyes események hosszútávú következménye, kifutása (Skowronek–Orren, 2004: 6.). Eszerint egy ország történelmének egyedi sajátosságai meghatározzák annak jelenlegi politikáját, ezért mindig arra az adott országra érdemes fókuszálni, a nemzetközi összehasonlítások félrevezetőek lehetnek. Az APD egy ország-fókusza a következő alfejezet témája.

Az APD egy ország-fókusza

Az APD és előfutárai azt hirdették, hogy lehet az USA-t és az amerikai politikát egy egyedülálló, az európai hagyományoktól eltérő módon is kutatni, értelmezni (Morgan, 2014: 2.). Ez a szemlélet először mint Amerika mintaadó szerepe jelent meg. Lipset és Huntington előljártak abban, hogy bemutassák, hogy a fejlődő országok mit tanulhatnak Amerikától, milyen feltételeknek kell megfelelniük ahhoz, hogy Amerikához felzárkózhassanak. Így az USA különlegességébe vetett hit először (külső) összehasonlító tanulmányokhoz vezetett. Az egy ország-fókusz csak később jelent meg az amerikai politikatudományban és ez a szemlélet vált az APD alapjává.

Az egy ország-fókusz a modernizációs elmélettel való szakítás után alakult ki és rögtön az APD meghatározó paradigmájává vált (Morgan, 2014: 4.). Szakítva a progresszív, előrettekintő fejlődés szemléletével, az APD a történelem felé fordult. Mivel a teleologikus szemlélet nélkül nincsen egyetemes ideál, ami felé fejlődnének az országok, a fő kérdés a szakítás után nem az volt, hogy az Egyesült Államok más országokhoz képest hol tart, hogyan fejlődik, hanem az, hogy önmagához képest (múltjához képest) hogyan változtak Amerika eszméi és intézményei. Miután az APD-ben nincsenek külső összehasonlítások, az irányzat nem azt akarja megérteni, hogy bizonyos, máshol meglévő intézmények és hagyományok miért nem mutathatók ki Amerikában, hanem azt, hogy melyek léteznek, mi az okuk, hogyan alakultak ki és miként változtak az évek során.

Az állam szerepe

Az APD-ben az állam központi szerepet játszik, az állam tanulmányozása alatt elsősorban az állam kapacitásának és autonómiájának kutatását érti. Ez a fókusz

az APD-t megszületésétől kezdve jellemezte – az 1980-as években az irányzat az akkori politológia polgári társadalom-fókuszú megközelítése ellen lépett fel, az állam szerepét és társadalomformáló erejét hangsúlyozva. Ez az álláspont Theda Skocpoltól ered. Ő két, eddig elhanyagolt jellemzőt emelt ki, az állam autonómiáját és kapacitását (1985: 9). Az állam autonómiája arra utal, hogy az állam nemcsak reflektál a társadalom által megfogalmazott igényekre, hanem önmaga is formálja az eseményeket. Az állam kapacitása pedig azon képességére utal, hogy mennyire tudja érvényesíteni akaratát. Összességében Skocpol az állam társadalomformáló erejére hívta fel a figyelmet, azt emelve ki, hogy az állam intézményeinek, azok érdekeinek és politikájának kutatása elengedhetetlen.

Az állam autonómiájának, illetve bürokratikus kapacitása kiépítésének és mibenlétének tanulmányozása az APD szemében fontosabb szerepet kap az állam demokratikusságánál. Az állam nem demokratikus mivolta, hanem képességei (és annak határai) alapján körvonalazható. S bár a kapacitás fontosabb az állam demokratikusságánál, a kettő mégis összefügg (Mettler–Valelly, 2016: 9–10).

Az összehasonlítás módszerei

Ahogy arra utaltunk, a magyar és a nemzetközi politikatudományban is gyakori módszer az egyes országok összehasonlítása, amely az azonos mintákból, valamint különbségekből von le következtetéseket. E metódus szintén jellemző a tranzitológiára, amely a már sikeresen demokratizálódott országokat vizsgálva a demokratizációhoz szükséges receptet igyekezett megalkotni azon államok számára, amelyek még a folyamat elején álltak. A tranzitológián felül a hibrid rezsim irodalma is hasonlóan jár el, ugyanis a liberális demokrácia és az autokrácia tengelyén helyezi el az adott államot és a végpontoktól való távolság alapján sorolja kategóriába azokat (Körösenyi–Gyulai 2019).

Az egyes államok – még ha mutatnak is hasonlóságokat – eltérő fejlődési utakat jártak be, s ezáltal az összehasonlításukból nem garantálható megfelelő következtetések levonása. A korábbiakban a Politikai Fejlődés irányzata is ennek a szemléletnek köszönhetően vált egyre súlytalanabbá és vette át a helyét a tranzitológia. Az APD ráeszmélt erre a kihívásra és kezdetektől az USA önmagával való – történeti – összehasonlítására helyezte a hangsúlyt. E megközelítés előnye abban áll, hogy sokkal mélyebb és tisztább képet kapunk az USA politikai fejlődéséről, s így jobban érthetővé válnak az országban zajló politikai folyamatok is. E gondolatmenet pedig magyar vonatkozásban is felvetheti az állam önmagához való hasonlítását. Gyakorik azok a kutatások, amelyek Magyarországot nemzetközi viszonylatban vizsgálják, ezek viszont nem biztos, hogy képesek pontos képet festeni a magyar fejlődés sajátosságairól. A régió más országaival való összehasonlítás valamivel hatékonyabbnak tekinthető, de álláspontunk szerint az APD megoldása, tehát az állam önma-

gához hasonlítása a leginkább célravezető a kérdéskörben. Ennek jegyében a következőkben a magyar eset bemutatása következik.

3. VIZSGÁLHATÓ-E A MAGYAR POLITIKATÖRTÉNET AZ APD-BŐL NYERT BELÁTÁSOK ÁLTAL?

Tranzitológiai szemlélet és demokráciaközpontúság a magyar politikatudományban

Az alábbi fejezetben a magyar politikatudományi főáramba tartozó munkákat igyekszünk elemezni. Úgy véljük, hogy ezen írások eklatáns példaként szolgálhatnak a magyar politikatudomány legfontosabb vonásainak bemutatására, jellemző rájuk például a rövid időskoron való vizsgálat és a demokrácia kérdéskörének központba helyezése. Azt feltételezzük, hogy az APD segítségével magyaríratot tudunk adni arra, hogy a rendszerváltás utáni kutatói optimizmus miként fordult hirtelen – a sokkal inkább jellemző – kutatói pesszimizmusba. Amellett érvelünk, hogy a szélsőséges viszonyulások megelőzhetőek az APD szempontjainak adaptálása segítségével.

Véleményünk szerint a magyar politikatudományra a tranzitológia volt a legnagyobb hatással, és talán nem túlzás kijelenteni, hogy napjainkban is az irányzat által népszerűsített szempontok dominálnak. Néhány kivételtől eltekintve⁵ ugyanis a jelenlegi magyar politikai folyamatokat megragadó és azokat elemző, főáramba tartozó írások nem fektetnek különösebben nagy hangsúlyt az 1990 előtti folyamatokra, tehát jelenközpontú megközelítést alkalmaznak. Beszédes, hogy két olyan kötet is született, amely a *Trendek a magyar politikában* címet kapta (Boda–Körösiényi, 2012 és Boda–Szabó, 2017), amelyekben a tanulmányok a rendszerváltás utáni trendeket vizsgálják, a korábbi időszakok legjobb esetben is csak felvillannak a kutatásokban, a trendek alakulásával, valamint azok gyökereivel és a hosszútávú fejlődéssel szinte egyáltalán nem foglalkoznak. A *magyar politikai rendszer negyedszázad után* című kötet (Körösiényi, 2015), ahogy a címe is mutatja, szintén csak a rendszerváltás utáni folyamatokra fókuszál. Számos más kötet mellett említhetjük még Patkós Veronika hiánypótló munkáját, amely a magyar politikai megosztottság okait vizsgálja, más európai országokkal összehasonlítva (Patkós, 2019), azonban a megosztottság hosszú távú eredetét a szerző sem elemzi. A jelenközpontúság mellett a demokráciafókusz erőteljessége is kimutatható. Számos írás foglalkozik Magyarország politikai rendszerével, azonban hiányérzetünk van az adott jellemzők kialakulását feltáró kutatásokat illetően. Különösen gazdag a szakirodalom a hibrid rezsimekkel foglalkozó írásokban (Böcskei–Szabó, 2019; Bozóki–Hegedűs, 2017), nem is említve a plebisziter vezérdemokráciával foglalkozó írásokat (Körösiényi–Illés–Gyulai, 2020; Körösiényi, 2017). Ezek mind a demok-

ráciaelmélet keretein belül – előbbieik főleg a demokráciához viszonyítva – próbálják megragadni a magyar politikai rendszer attribútumait.

A tranzitológiához hasonlóan jellemző a demokratizálódás sikerességébe vetett hit. Véleményünk szerint a rendszerváltás sikerességében bízó kutatói elit munkájával is igyekezett hozzájárulni az átalakuláshoz. Erre példa, hogy a *Politikatudományi Szemle* hasábjain vitákat folytattak a parlamentáris és az elnöki rendszerről, a civil társadalomról, politikai polarizációról és más demokratikus kimenetet valószínűsítő témákról.⁶ A demokrácia megjelenése olyannyira lekötötte a rendszerváltás korszakának kutatói elitjét, hogy a friss témák sokasága miatt megfeledkeztek a történeti jellegű kérdések alaposabb feltásáról (Böcskei–Szabó 2019: 8.). Úgy véljük, hogy a kutatók a demokratizáció feltételeit adottnak tekintették, holott napjainkban felmerül, hogy ezek hiánya is okozhatta a demokratikus visszacsúszást (Böcskei–Hajdu, 2019), és így közvetve a hibrid rezsimmel és a plebiszciter vezérdemokráciával foglalkozó irodalmak megjelenését. Napjainkra azonban világossá vált, hogy a demokrácia sikerességében való kutatói bizakodás túlzottan optimista hozzáállásnak bizonyult, amelyet akár a nem elég mély szempontrendszer, pontosabban bizonyos szempontok figyelmen kívül hagyása is eredményezhetett.

A kezdeti optimizmus a politikatudomány szakemberei részéről viszonylag hamar átalakult pesszimizmussá, és többen már 2010-től, de különösen az Alaptörvény megalkotása, majd hatályba lépését követően aggodalmukat fejezték ki a magyar demokrácia állapotával kapcsolatban. A hibrid rezsimmé, vagy illiberális demokráciává, esetleg plebiszciter vezérdemokráciává alakulás okai között emlegetik – egyebek mellett – a pártrendszer polarizációját, az elmaradt elitcserét, vagy a karizmatikus vezető kiemelkedését (Szabó–Oross, 2019: 35.). Ezek az írások megállapítják, hogy az 1990-es évek várakozásai nem teljesültek be (Bozóki–Hegedűs, 2017; Jakab–Urbán, 2017). Tehát reagálnak a korábbi feltételezésekre, amelyek Magyarország demokratikus politikai rendszerré való alakulását vetítették előre, s azokat felülírva mutatják be az aktuális állapotokat. Ezeknek az írásoknak a fő célja a politikai rendszer pontos leírása, de álláspontunk szerint, számos kérdésfeltevéssel adósok maradnak. Rávilágítanak a demokratikus intézményrendszer átalakulására, de nem tudjuk, hogy miként és miért lehetett szükséges vagy miért volt elkerülhetetlen ez az átalakulás. Véleményünk szerint ezekre a kérdésekre a megfelelő választ, legnagyobb eséllyel, a történeti szemlélet adaptálásával kaphatjuk meg. Olyan kérdések merülhetnek fel például, hogy volt-e történelmi precedens hasonlóra Magyarországon, és ha igen, akkor abból milyen következtések vonhatók le? Alkalmas-e egyáltalán Magyarország a demokrácia adaptálására? Úgy véljük, hogy hasonló adósságai lehetnek a populizmus irodalmának is (Antal, 2017; Ádám–Bozóki, 2018), amely megragadja a vezetési és kommunikációs stílust, de talán éppen a legizgalmasabb kérdésre nem válaszol, miszerint a populista vezetési stílus miért sikeres Magyarországon, milyen előzményei,

hagyományai vannak a jelenlegi folyamatoknak? Véleményünk szerint az APD szempontjainak korabeli integrálásával eleve valamivel szkeptikusabb álláspont alakulhatott volna ki a demokratikus átmenet sikerességével kapcsolatosan a rendszerváltást követő első két évtizedben. A magyar demokrácia „viszszacsúsítása” vagy „hibridizációja” így nem jelent volna meg ennyire drasztikusan a tudományos térben, de a vizsgálódások is sokkal szélesebb dimenziókban történhettek volna. A 2010 után megjelenő pesszimista álláspontban kiemelkedő szerepe van a korábbi optimistának, amelyet Csizmadia (2017) a tranzitológia és konszolidológia időszakának nevez. Az ebben az időszakban kialakított képet nem igazolta vissza az idő és a fejlődés, ezért következhetett be egy esetleges csalódottság.

Fejlődésszemlélet

Amiben az APD valóban izgalmas újítást vezetett be, az a fejlődésszemlélet. A fejlődést ugyanis – ahogy említettük – a „kormányzó hatalomban való tartós eltolódás”-ként értelmezi. Ebből a neutrális fejlődésszemléletből következik, hogy sokkal jobban meg tudja ragadni a politikai fejlődést, mint a teleologikus nézőpont. A tranzitológiában és a magyar politikatudományban – egyébként az 1990 előttiben is – a demokrácia felé történő, vagy a demokrácia javítását szolgáló elmozdulásokat értik fejlődésen, s ez nem csak roppantul félrevezető, de a pesszimizmust is táplálja. Azt az érzést keltheti a kutatóban, hogy Bibónak igaza volt, és a magyar politikai fejlődés ténylegesen zsákutcás. Ebben a megközelítésben könnyen érthető, hogy az illiberális demokrácia mint negatív jelző jelenik meg (Bozóki, 2018: 199.). A 2010 után feléledt aggodalmaknak e fejlődésszemlélet ágyaz meg, és hívja életre a hibrid rezsim irodalmát mint magyarázó elméletet, amelyet egyébként mások is kritikával illettek már a teleologikus szemlélete miatt (Böcskei–Hajdu, 2019; Körösi–Gyulai, 2019). Véleményünk szerint ezen irányzat megágyaz a normatív megítéléseknek a magyar politikai fejlődéssel kapcsolatban. A történeti szemlélet beemelése, vagyis országunk múltjával történő összehasonlítás az elmúlt harminc év folyamatait talán objektívabb képből mutatná meg. Miután az APD szerint a fejlődésnek nincsen iránya, olyan vizsgálati kereteket nyithat meg, amelyek teljesen új szemszögből, a fejlődést illetően kevésbé pesszimista és talán valószínűbb képet mutatnának a magyar politikai fejlődésről.

Eszmetörténeti szemlélet és intézményi szemlélet

A magyar politikatudományra kiemelten jellemző az intézményrendszer vizsgálata. A politikai rendszerrel és általában az egyes intézményekkel kapcsola-

tosan is számos kutatás jelent meg.⁷ Nem ismerjük azonban a politikai szereplők motivációit és gondolatait, így nem világos miért változtatnak az intézményeken, mennyire elégedettek azokkal, és hogyan javítanák azokat. Az APD kezdeti időszakában sem kaptak jelentős szerepet az eszmék, később azonban felismerték, hogy az intézmények sokkal jobban érthetőek, ha ismerjük a mögöttük álló eszméket. Csizmadiánál (2017) merül fel először a mintaformáló és mintakövető magatartás kérdése, amelynek feltárása nagyban hozzájárul a politikai folyamatok és motivációk megértéséhez. Ugyan született olyan tanulmány, amely a magyar politikai gondolkodást vizsgálja (Mándi 2015), azonban egyetlen írás nem képes betölteni az eszmetörténeti űrt.

Történeti szemlélet vs. jelenközpontúság

Az APD kialakulásakor a demokratizációs hullámok okán a jelen kérdései dominálták a politikatudományt, az APD pedig pont erre reagált a történetiség újjáélesztésével a politikatudományban. A politikatudományi vizsgálódásokat is folytató Bibó István és Szűcs Jenő számos összefüggésre tudott rávilágítani a történeti szemléletnek köszönhetően, még ha az adott vizsgálati keretek miatt olykor sommás következtetéseket vontak is le. Miután a rendszerváltás utáni politikatudomány a tranzitológia által meghatározott szempontokat követi, a történeti szemléletmód nem tudott megjelenni, emiatt nem csak válaszokkal, de még a feltett kérdésekkel is adós maradt. Kétségtelenül izgalmas kérdés például, hogy a rendszerváltás utáni pártrendszer alakulása magyarázható-e korábbi folyamatokkal. Előfordult-e korábban, hogy sok kis párttal szemben egy domináns párt huzamosabb ideig rendelkezett hatalommal? S talán a legizgalmasabb kérdés, hogy amennyiben volt ilyen, akkor az a dominancia hogyan, minek következtében szűnt meg, és miként alakult át a pártrendszer? Úgy véljük ezen kérdések felvetésének elmulasztása és a rájuk adható válaszok nagyszerűen rámutatnak arra, hogy a magyar politikatudomány mit nyerhet a történeti szemlélet újbóli alkalmazásával. Így nemcsak a jelennel, de a jövővel kapcsolatos scenáriók is felmerülnek, a jelenközpontú megközelítéssel ugyanakkor ezek aligha magyarázhatóak.

Fókusz

A rendszerváltás előtti írásokban a szerzők a „big picture”-re koncentrálnak és hosszú idősíkon át vizsgálják a magyar politikai fejlődést, azonban a részletek elemzése elmarad. A túl nagy idősíkon való általános – konkrét fókusz nélküli – vizsgálódás miatt nem észlelik a kisebb fejlődési lépcsőket, s ezért tekintik a magyar politikai fejlődést is zsákutcásnak. Figyelman kívül hagyják

a társadalmi politikai folyamatok lassúságát, s ezért jutnak a már említett peszsimista következtetésre.

Az 1990 utáni politikatudomány kifejezetten a demokrácia minőségére fókuszál. Áttekintve a kutatásokat, az az érzésünk támad, hogy a magyar politikatudomány húzott egy éles határvonalat a rendszerváltásnál. A határvonalon keresztül vannak kutatások, amelyek átszivároghatnak, de azok is csak a közelmúltat vizsgálják, amikor a reformerek már a demokrácia alapjait kezdték építeni. A demokrácia szempontjából való vizsgálódás pedig a '90 előtti és utáni írásokban is jellemző, s többek között ezért is borúlátók a politikai fejlődéssel kapcsolatban – ez alól kivételt jelent a már korábban említett, közvetlenül a rendszerváltás után felbukkanó rövidke optimista időszak. Álláspontunk szerint a politikai fejlődés vizsgálatára sokkal alkalmasabb az APD megközelítése. Az APD egy-egy fordulópontot, illetve annak hatását emeli a középpontba, esetleg egyetlen eszme hosszabb távon való alakulására fókuszál és annak történeti előzményeit vizsgálja, ez segít leírni az adott ország politikai fejlődését. Erre kitűnő példa lehet az amerikai szuverenitás és bevándorlás kérdésének vizsgálata, amely egy napjainkban is jelenlévő problémát vizsgál történeti – az államalapítás – kontextusában (Porteus, 2019).

Államfelfogás

Álláspontunk szerint az állammal kapcsolatos vizsgálódásoknál a tranzitológia által preferált szempontokat részesíti előnyben a magyar politikatudomány, tehát legfőképp Magyarország demokratikussága áll a középpontban. Ezt a hibrid rezsim irodalma kiemelten kezeli, de a populizmussal kapcsolatos kutatásoknak is ez a kiindulópontja. Ezáltal az állam teljesítményét csak a demokrácia teljesülésével kapcsolatban képes vizsgálni és értelmezni, s emiatt számos más aspektust figyelmen kívül hagy. Az APD vizsgálja az állam kiterjedtségét, illetve azt, hogy miként alakul át és hogyan reagál a változásra. Új korszakok új kihívások elé állítják az államot, amihez alkalmazkodnia kell, és át kell alakítani az állam felépítését, valamint uralni kell a lezajló folyamatokat is. Ily módon az APD arra kíváncsi, hogy ezt milyen változtatásokkal valósítja meg, tehát milyen fejlődési folyamaton megy keresztül. Ha az állam mai és történeti kapacitásának kiépítésére gondolunk, a magyar politika fejlődött: az adminisztráció, a törvényhozás és az államszervezet fejlődésen ment át az elmúlt évszázadokban. De ennek a történeti intézményi fejlődésnek a menetéről, fordulópontjairól és mibenlétéről keveset fed fel a tranzitológia jelenközöntű kutatómódszere.

Az előbbi fejezetben áttekintettük a magyar politikatudomány főáramába tartozó írások vizsgálódási szempontjait, valamint kitértünk a rendszerváltás előtti más karakterű tanulmányokra is. Előbbiekben kétségtelenül megjelennek

a tranzitológia jegyei, amelyek eleinte túlzott optimizmust eredményeztek, ez nem sokkal később átcsapott pesszimizmusba, már ami a politikai fejlődést illeti. E problémát orvosolva szeretnénk a kutatók figyelmébe ajánlani a fenti szempontokat, ami által neutrálisabb és objektívebb megközelítést alkalmazva, új és talán hatékonyabb módon vizsgálhatják és értelmezhetik a politikai fejlődést.

Bozóki és Hegedűs (2017) megemlíti, hogy az Orbán-rezsim a hibrid rezsimek között is egy egyedülálló külön kategóriát képez. Egy másik vizsgálat szerint az Orbán-rezsim a weberi plebiszciter vezérdemokrácia fogalmával írható le a legpontosabban (Körösényi–Illés–Gyulai, 2020). Mindkét megközelítés igyekszik beazonosítani, hogy Magyarország milyen kategóriába sorolható, és melyek azok a jegyek, amelyek alapján a kategorizálást elvégezhetjük. Azonban a populizmus irodalmával egyetemben adósak maradnak a magyarázattal, amely az elváltozást, a politikai fejlődés átalakulását mélyebben bemutatná. Tény, hogy utalnak a változás okaira, a Bozóki–Hegedűs-szerzőpáros például az EU-val való viszonytal magyarázza az antidemokratikus elváltozások megtorpanását és az alapjogok sértetlenül hagyását. Feltételezéseink alapján azonban a kép sokkal összetettebb és azon égető kérdések pedig megválaszolatlanok, hogy miért volt lehetőség egyáltalán a fékek és ellensúlyok gyengítésére. Miért működik hatékonyan a populista kommunikáció, milyen történeti okok vezettek a politikai perszonalizálódásához? Ezekon felül talán indokolt olyan vizsgálódások lefolytatása is, amelynek tárgya a rendszerváltás utáni konszolidáltnak tekintett demokrácia. Az APD szemléletének adaptálásával olyan kérdések tehetők fel, mint a Mi (milyen politikai rendszerré vált) és a Miért (milyen okok miatt haladt ezen a fejlődési pályán).

Az APD legnagyobb előnyének az értékmentességet és a teleologikus megközelítés kizárását tartjuk. Az elmúlt 30 évben a főáramba tartozó magyar politikatudományi munkák többsége szélsőségesen optimista vagy pesszimista volt a magyar demokrácia állapotával kapcsolatban. Ezen szélsőséges állásfoglalások pedig elkerülhetőek, egyrésztől egy neutrálisabb fejlődésszemlélet alkalmazásával, ami sokkal inkább a változásokra koncentrálna, másrésztől pedig hosszabb időkeretek vizsgálatával. Ha a politikai folyamatok nem is mindig, de a társadalmi folyamatok lassan mozognak, és ezért gyakran félrevezetőek lehetnek a rövidebb távon történő vizsgálódások. Félreértés ne essék, fontosnak tartjuk ezeket a munkákat, sőt a politikai fejlődés megértésében is segíthetnek minket – hiszen a fejlődés is pillanatképek egymástól való eltéréseként vizsgálható – a mi álláspontunk csupán az, hogy egy ilyen kutatásból nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket a fejlődéssel kapcsolatban. A magyar politikatudományban gyakran előfordul, hogy hazánkat a régió más országaival hasonlítják össze, de a nyugati minták átvétele, és a nyugati színvonal elérésének vágya okán a fejlettebb demokráciákkal szemben is történnek összehasonlítások. Ezzel szemben az APD, a korábbi hagyományokkal ellen-

tétben, áttért az USA önmagában való összehasonlítására, méghozzá azért, mert így sokkal hatékonyabban képes megragadni a politikai fejlődést. Mindezek mellett a magyar politikatudományi munkák az intézmények vizsgálatára fektetik a hangsúlyt, és az eszmék vizsgálatával adósak maradnak, ezt a hiátust érdemes lenne pótolni.

4. AZ APD KRITIKÁI ÉS A SZEMLELETMÓD MAGYAR ÁTVÉTELÉNEK NEHÉZSÉGEI

Az APD-ről megalapítása óta komoly viták folynak (Orren–Skowronek, 2011 és Skowronek, 2003), a felvetett kritikák pedig befolyásolhatják az APD szemléletmódjának magyar „átvétele” is. Ebben a fejezetben áttekintjük az APD-vel kapcsolatban megfogalmazott főbb kritikákat, majd rátérünk arra, hogy ez milyen módon hathat az APD szellemiségének magyar alkalmazhatóságára.

Gerring (2003) APD-kritikája azt kérdőjelezi meg, hogy mennyire van az APD-nek egyedi módszertana. A metodológiával összefüggésben Gerring három tényezőre hívja fel a figyelmet: 1. a fogalmak pontosabb meghatározásának fontosságára (emlékezzünk arra, hogy Skowronek és Orren 2004-es könyvéig az APD a „fejlődés” fogalmára egy wilsoni elgondolást használt, nem hozott létre saját definíciót); 2. az érvelés mibenlétének részletesebb leírására (ok-okozati összefüggésről, vagy csak korrelációról van szó stb.); és 3. a körkörrösség (mi miből következik) kérdésének fontossága (uo., 85–86.). Három APD-könyv (köztük ott van Skowronek *Building a New American State* című könyve) elemzésén keresztül bizonyítja, hogy az APD módszertanának ezen a három területen van még hova fejlődnie. Gerring azt is kiemeli, hogy az APD munkáinak nagyobb hangsúlyt kellene arra fektetniük, hogy bemutassák a kutatások relevanciáját a *mára* nézve. A történészek megengedhetik maguknak, hogy a múlttal foglalkozzanak anélkül, hogy „zavartatnák magukat a jelenel”, de az APD ezt nem teheti meg, hiszen egy történeti politológiai munka során mindig bizonyítani kell, hogy egy adott történeti politikai jelenségnek 1. van mondanivalója a jelenlegi politikára vonatkozóan vagy 2. van mondanivalója a politikáról általánosságban (uo., 102.).

Gerring kritikájához hasonló – aminek a veszélyére maga Skowronek is felhívta a figyelmet már 2003-ban –, hogy az APD könnyen „parttalaná” válhat, ezzel beleolvadva a többi Amerikával foglalkozó politikatudományi iskolába (Kersh, 2005: 336.). A kérdés, ami ebben a két munkában feltevődik, hogy miben is különbözik az APD más politikatudományi irányzatoktól (Schickler, 2020: 505.) mind metodológiáját, mind alapvető kérdéseit tekintve? Kersh (2005: 336.) amellett érvel, hogy igenis vannak olyan tulajdonságai az APD-nek, amik megkülönböztetik a többi iskolától. Szerinte ezek a jegyek a szisztematikus

történeti szemlélet, az intézmények rétegződésének és változásának a kutatása, az egy ország-fókusz és az interdiszciplinaritás.

Míg az Amerikai Egyesült Államok mérete és múltja miatt is ésszerű, hogy legyen „saját” vagy „sajátos” megközelítése a maga rendszerének, addig a magyar átvétellel kapcsolatban felmerülhet a kérdés: mi is meg tudunk alkotni és fenn tudunk tartani egy önálló megközelítést, szemléletmódot? Már többen érveltek az elmúlt években amellett, hogy hasznos és lehetséges is egy „saját” vagy „sajátos” politikatudományi megközelítés kialakítása Magyarországon. Greskovits Béla azt írta, hogy bár sok kis országnak van olyan kutatási területe, amelyben élen járnak nemzetközi viszonylatban, a magyar politológia semmilyen olyan nívóval nem rendelkezik, ami különlegessé vagy jellegzetessé tenné (Greskovits, 2010: 159). Habár Greskovits a nemzetközi összehasonlító munkák folytatását vetette fel olyan területként, amiben élen járhatna a magyar politikatudomány, Csizmadia Ervin amellett érvelt, hogy ez a terület a magyar politikai fejlődés történeti szemléletű kutatása lehetne (Csizmadia, 2017: 21.). Úgy gondoljuk, hogy ezekből az írásokból látszik, hogy van egy szándék, hogy a magyar politikatudomány is *valamivel* kiemelkedjen nemzetközi szinten. Az APD kutatásának alapvetései, a történeti szemlélet, az intézmények és eszmék változásának kutatása, az egy ország-fókusz, továbbá az interdiszciplinaritás, mind olyan elemek, amelyek segíthetik a magyar politikatudományt a jelenleginél is *jelentékenyebbé* és *jellegzetesebbé* tételét.

Az APD ezen jegyei közül az összes átvehető és megvalósítható a magyar politikatudományban. Egyedül az egy ország-fókusz az, aminek magyar átvételével kapcsolatban kérdések merülhetnek fel. Hasznosíthatóak-e itthon is a belső összehasonlítások és az egy ország-fókusz? Nem vagyunk ehhez túl kicsik és sokkal jobban determináltak a környezetünkben adódóan, mint az Egyesült Államok? Bár mindez igaz, a belső összehasonlítások védelmében Smith (2003) kiemeli, hogy a belső összehasonlítások célja eltér a külső összehasonlításokétól. A belső összehasonlítások értelme abban rejlik, hogy meglássuk, hogy önmagában, belsőleg miként működik az ország, milyen alapvető jellegzetességei vannak. Erre a következő példát hozza fel: „Az USA-ban történelmileg a mormonok nagyobb szerepet játszottak, mint Németországban, de ez nem teszi az USA-t elsöprő mértékben mormonná. Az alapvető bizonyítékot arra, hogy mennyire mormon Amerika, mindenképpen otthon kell keresni: meg kell állapítanunk – a többi vallás és a szekularizmus jelenlétének tudatában –, hogy mekkora hatást gyakorolt a mormonizmus Amerikában” (uo., 115.). Röviden szólva, ha a külső összehasonlításra fókuszálunk, akkor a mormonok jelenlétét Amerikában esetleg eltúloznánk, de annak érdekében, hogy tisztán lássunk a mormonok Amerikára gyakorolt hatásával kapcsolatban, az országot önmagában kell elemeznünk. Ehhez hasonlóan minden eszme vagy intézményi jellegzetesség tényleges dominanciáját is csak a hazai közeg tudatában tudjuk megállapítani. A magyar helyzet pusztán nemzetközi vi-

szonylatokból történő elemzése eltorzíthatja szemléletünket. Összességében, véleményünk szerint, a belső összehasonlítások hasznosíthatóak Magyarországra nézve is, hiszen azok elősegíthetik a magyar rendszer teljesebb, függetlenebb megértését.

Egy további fontos gondolat az APD magyar átvételével kapcsolatban, hogy ez a tanulmány nem az APD konkrétumainak az átvétele érdekében íródott. Az APD kutatási vívmányai specifikusan az USA-ra vonatkoznak, így pl. az amerikai rasszkérdésekről vagy a kongresszusról alkotott APD-s gondolatok átvételének nem sok haszna lenne a magyar realitás megértésére vonatkozóan. Ennek tudatában írásunk arra tesz próbát, hogy egy olyan *szemléletmódot* közvetítsen, amely nem közismert Magyarországon. Nézetünk szerint ennek a szemléletmódnak az alapvetései (a történeti megközelítés, az egy ország-fókusz, az államfelfogás, a fejlődésszemlélet és az eszmetörténetiség) segítheti a magyar helyzet átfogóbb megértését. Így ez a tanulmány csupán a szemléletmód és nem a konkrétumok átvétele mellett érvel.

Összességében, bár az APD-t több kritika érte azzal kapcsolatban, hogy miben is különbözik más, Amerikával foglalkozó irányzatoktól, az APD mindig elmondhatta magáról, hogy ha kutatási területe talán nem is, de a szemléletmódja mindenképpen egyedülálló. Amennyiben a magyar politikatudomány valóban nemzetközileg is „jelentékennyé” és „jellegzetessé” kíván válni, akkor ezen megközelítések adaptálása segítségére válhat ennek a célnak az elérése érdekében. Az átvétel pedig megvalósítható, hiszen a szemléletmód átvétele előtt nagyobb akadályok nem állnak.

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban az APD által kijelölt szempontok magyar politikatudományba történő adaptációja mellett érveltünk. Az első fejezetben bemutattuk, hogy az APD-t milyen tudományos közeg hívta életre, miért gondolták az alapítók hiánypótlónak az iskolát. A tanulmány későbbi fejezeteiben az APT (American Political Thought) létjogosultságán túl annak sikereit is igazoltuk. A hasonlóság több mint egyértelmű a 1980-as évek amerikai politikatudományának főárama és a mai magyar fősodor között, s ez sarkalt minket arra, hogy ezen összefüggés bizonyításával, a magyar politikatudomány képviselői felé egy efféle ajánlással éljünk.

Tanulmányunkban részletesebben is bemutattuk az APD-t, s annak kiemelkedő képviselőit, valamint az általuk elért eredményeiket, ezzel is felvilágosítva a narratívában rejlő lehetőségeket. Véleményünk szerint a magyar politikatudományban kevesebb figyelmet kapott megközelítésekben ugyanis jelentős potenciál van, amit érdemes lehet alkalmazni. Amellett érveltünk, hogy a magyar politikatudományban alapvetően a tranzitológia irányzatára jellem-

ző jegyek és megközelítések uralkodtak, amely azonban a jelenközponitú és demokrácia-fókuszú megközelítése okán számos, általunk fontosnak tartott kérdésre nem reflektál. Véleményünk szerint az APD megközelítéseit átültetve a fel nem tett kérdések is megválaszolhatók. A hosszabb idősi és a történeti szemléletű vizsgálódások teljesen új magyarázatokkal szolgálhatnak a magyar politikai fejlődést illetően, míg a korábbi minták jelenkori felfedezése segítheti az aktuális folyamatok megértését. Az eszmetörténeti kutatások mélyebb bepillantást engedhetnek a politikai élet szereplőinek gondolkodásába, így olyan motivációk is feltárhatók lesznek, amelyek az eddigiekben rejtve maradtak.

Joggal merülhetnek fel aggályok az APD adaptálhatóságával kapcsolatban, azonban ezekkel kapcsolatban igyekeztünk meggyőző érveket és szempontokat hozni. Úgy látjuk, hogy az APD egy alkalmazkodó, tanulékony narratíva, amely a vele szemben felmerülő problémákat képes feloldani. Álláspontunk szerint az APD-szemlélet adaptálásával olyan további kutatási kérdések kerülhetnének a politikatudomány figyelmének középpontjába, mint például Magyarország Európai Unióspolitikájának a vizsgálata. Olyan faktorok válhatnak elemezhetővé, mint a szuverenitás kérdése, a nyugati értékekhez való viszony, vagy a mintaformáló és mintakövető magatartás helye és okai. Az APD-s értelemzések fényében érdemes lenne áttekinteni a pártok EU-val kapcsolatos korábbi programpontjait, különös tekintettel a szuverenitás elvesztésétől és a függéstől való félelem kérdéskörét. Ezekben az esetekben a korábbi történeti tapasztalatok, a függőségi viszonyok, és adott esetben Bibó István munkáinak beemelése termékeny megoldásokat eredményezhetne. Úgy gondoljuk, hogy a rendszerváltást követően a kutatók adottnak tekintették a feltételeket a demokrácia tartós fennmaradására, azonban mára kétségessé vált a demokrácia beépülésének sikere. Azt feltételezzük, hogy a demokráciakutatásokban jelentős potenciál rejtőzik, azonban az APD szemléletének adaptálásával merőben új kérdések és új válaszok kerülhetnének a magyar politikatudomány fókuszába. Írásunkkal ehhez a gondolkodáshoz kívánunk hozzájárulni.

JEGYZETEK

¹ A tanulmány *Az amerikai és a magyar politikai fejlődés összehasonlítása* című kutatás keretében készült. Projektvezető: Csizmadia Ervin.

² A jelencentrikusság és a történeti megközelítés a politológia időszemléletére utal, amikor politikai eseményeket elemzünk a jelen vagy a történelem felől közelíthetjük meg őket.

³ A teleológia a görög „telosz” vagyis „cél” és „logosz” vagyis „tan” szavakból tevődik össze. Így a teleologikus szemlélet előfeltételez egy egyetemes ideált vagy célt, ami felé fejlődnek az államok – esetünkben a liberális demokrácia tekinthető annak az egyetemes egységnek, ami felé az országok haladnak a teleologikus szemlélet szerint.

- ⁴ A kritikát követte eszmetörténeti fellángolás a 2010-es évekre tehető, bár az eszmetörténeti oldal már a 80-as években is jelen volt az APD-ben.
- ⁵ Csizmadia Ervin, illetve Claus Offe német politológus (Offe 1994) és (Offe 2000) írásai.
- ⁶ Például: Elnöki rendszer vagy parlamentarizmus? *Politikatudományi Szemle*, I/2., 161–176. Kukorelli István: Melyik kormányforma veszélyesebb az Elbától Keletre? Paczolay Péter: Prezidenciális vagy parlamentáris demokrácia – választhat-e Közép-Európa? *Vagy: Az Állam semlegessége. Politikatudományi Szemle*, II/3., 124–146. Huoranszki Ferenc: Mivel nem azonos a semlegesség? Paczolay Péter: Az állam semlegességének mítosza Bragyova András: Semlegesség – pártatlanság – elfogulatlanság.
- ⁷ Bibó például a reformkor politikai történéseivel magyarázza a saját korában zajló eseményeket

IRODALOM

- Antal Attila (2017): *A populista demokrácia természete: realizmus és utópia határán*. Budapest, Napvilág.
- Ádám Zoltán–Bozóki András (2018): Vallás és jobboldali populizmus Magyarországon. *Mozgó Világ*, 44(3), 17–38.
- Boda Zsolt–Körösesy András (2012): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest, Új Mandátum–MTA TK Politikatudományi Intézet.
- Boda Zsolt–Szabó Andrea (2017): *Trendek a magyar politikában 2: A Fidesz és a többiek: Pártok, mozgalmak, politikák*. Budapest, MTA TK Politikatudományi Intézet–Napvilág.
- Bozóki András (2018): *A hibrid rezsimek egyik típusa: az „illiberális demokrácia”*. In: Lépték és Irónia Budapest, L'Harmattan–MTA TK, 195–218.
- Bozóki András–Hegedűs Dániel (2017): *A kívülről korlátozott hibrid rendszer: az Orbán-rezsim a rendszertipológia tükrében. Politikatudományi Szemle*, 26. évf., 2. sz., 7–32.
- Böcskei Balázs–Hajdu Nóra (2019): *Demokráciák, szürke zónák, hibrid rezsimek – egy terminológiai Bábel megmászása*. In: Böcskei Balázs–Szabó Andrea (eds.): *Hibrid rezsimek: A politikatudomány X-aktái*. Budapest, MTA TK Politikatudományi Intézet–Napvilág.
- Böcskei Balázs–Szabó Andrea (2019): *Előszó*. In: Böcskei Balázs–Szabó Andrea (eds.): *Hibrid rezsimek: A politikatudomány X-aktái*. Budapest, MTA TK Politikatudományi Intézet–Napvilág.
- Campbell, Patrick. (2015): *The Concept of Representation in American Political Development: Lessons of the Massachusetts Bay Puritans*. *Polity*, Vol. 47, No. 1, 33–60.
- Carpenter, Daniel–Schneer, Benjamin (2015): Party Formation through Petitions: The Whigs and the Bank War of 1832–1834. *Studies in American Political Development*, No. 29, 213–234.
- Csizmadia Ervin (2017): *A magyar politikai fejlődés logikája – Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, s ha igen, hogyan?* Gondolat Kiadó.
- Gans-Morse, J. (2004): *Searching for Transitologists: Contemporary Theories of Post-Communist Transitions and the Myth of a Dominant Paradigm*. *Post-Soviet Affairs* 20 (4): 320–349.
- Glenn, Brian. (2004): The Two Schools of American Political Development. *Political Studies Review*, Vol. 2, 153–165.

- Gerring, John. (2003): APD from a Methodological Point of View. *Studies in American Political Development*, Vol. 17, 82–102.
- Greskovits Béla (2010): Jellegtelenség és jelentéktelenség. *Századvég*, 58. *Politologosz*, 157–161.
- Jakab András–Urbán László (szerk.) (2017): *Hegymenet Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest, Osiris.
- John, Richard (2014): American Political Development and Political History. In: *The Oxford Handbook of American Political Development*. Oxford University Press.
- Kersh, Rogan (2005): The Growth of American Political Development: The View from the Classroom. *Perspectives on Politics*, Vol. 3, No. 2, 335–345.
- Körösényi András–Illés Gábor–Gyulai Attila (2020): *Az Orbán-rezsim: A plebiszciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Budapest, Osiris–MTA TK Politikatudományi Intézet.
- Körösényi András (2017): Weber és Az Orbán-rezsim: Plebiszciter Vezérdemokrácia Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 26. évf., 4. sz, 7–28.
- Körösényi András–Gyulai Attila (2019): A hibrid rezsim-fogalom korlátai és egy alternatív megközelítés: a plebiszciter vezérdemokrácia. In: Böcskei Balázs–Szabó Andrea (eds.): *Hibrid rezsim: A politikatudomány X-aktái*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet–Napvilág.
- Levitsky, Steven–Way, Lucan A. (2002): The rise of competitive authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13 (2): 51–65.
- Lieberman, Robert (2020): Trumpism and the Future of American Political Development. In: *American Political Development and the Trump Presidency*. University of Pennsylvania Press.
- Mettler, Suzanne–Valelly, Richard (2016): Introduction: The Distinctiveness and Necessity of American Political Development. In: *The Oxford Handbook of American Political Development*. Oxford University Press.
- Morgan, Kimberly (2014): Comparative Politics and American Political Development. In: *The Oxford Handbook of American Political Development*. Oxford University Press.
- Nackenoff, Carol (2014): The Private Roots of American Political Development: The Immigrants’ Protective League’s “Friendly and Sympathetic Touch,” 1908–1924. *Studies in American Political Development*, No. 28, 129–160.
- Offe, C. (1994): A kelet-európai átmenetek intézményeinek tervezése. *Politikatudományi Szemle*, 3(3), 5–32.
- Offe, C. (2000): Demokrácia és bizalom. *Beszélő*, (3), 51–57.
- Orren, K.–Skowronek, S. (1986): *Editors’ Preface*. *Studies in American Political Development*. Cambridge University Press.
- Orren, Karen–Skowronek, Stephen (2004): *The Search For American Political Development*. Cambridge University Press.
- Orren, Karen–Skowronek, Stephen (2011): Have We Abandoned a “Constitutional Perspective” on American Political Development? *The Review of Politics*, No. 73, 295–299.
- Orren, Karen–Skowronek, Stephen (2014): *Pathways to the Present: Political Development*. In: *America in The Oxford Handbook of American Political Development*. Oxford University Press.
- Patkós Veronika (2019): *Szekértáborharc: Eredmények a politikai megosztottság okairól és következményeiről*. Budapest, MTA TK Politikatudományi Intézet–Napvilág.

- Pierson, Paul (2000): *Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics*. In: American Political Science Review, Vol. 94, No. 2, 251–267.
- Portteus, Kevin (2019): Sovereignty, the Law of Nations, and Immigration in the American Founding. In: *American Political Thought fall*.
- Rocco, Philip–Callen, Zachary (2020): *Introduction: An Unsettled Time*. In: American Political Development and the Trump Presidency. University of Pennsylvania Press.
- Schickler, Eric (2020): Causal Inference and American Political Development: Common Challenges and Opportunities. *Public Choice*, No. 185, 501–511.
- Sheingate, Adam (2003): *Political Entrepreneurship, Institutional Change, and American Political Development*. *Studies In American Political Development*, No. 17, 185–203.
- Sheingate, Adam (2014): *Institutional Dynamics and American Political Development*. *Annual Review of Political Science*. No. 17, 461–477.
- Skocpol, Theda (1985): Chapter 1 – *Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research in Bringing the State Back In*. Cambridge University Press.
- Skowronek, Stephen (1982): *Building A New American State – The Expansion of National Administrative Capacities, 1877–1920*. Cambridge University Press.
- Skowronek, Stephen (2003): What’s Wrong With APD? *Studies in American Political Development*, No. 17, 107–110.
- Smith, Rogers (1997): *Civic Ideals: Conflicting Visions of Citizenship in U.S. History (The Institution for Social and Policy Studies)*. Yale University Press.
- Smith, Roger (2003): Substance and Methods in APD Research. *Studies In American Political Development*, No. 17, 111–115.
- Smith, Rogers (2014): Ideas and the Spiral of Politics: The Place of American Political Thought. *American Political Development. American Political Thought*, Vol. 3, No. 1, 126–136.
- Szabó Andrea–Oross Dániel (2019): *Két modell között?* In: Böcskei Balázs–Szabó Andrea: Hibrid rezsimek: a politikatudomány X-aktái. Budapest, MTA TK Politikatudományi Intézet–Napvilág. 35–57.
- Thomas, George (2011): What Is Political Development? A Constitutional Perspective. *The Review of Politics*, Vol. 73, No. 2, 275–294 .
- Thomas, George (2014): Political Thought and Political Development. *American Political Thought*, Vol. 3, 114–125.
- Wilson, Woodrow (1908): The Place of the United States in Constitutional Development. In: *Constitutional Government in the United States*. Columbia University Press.

RECENZÍÓ

Pál Gábor

Kormányzás és közpolitika a döntés prizmáján keresztül

KORMÁNYZÁS ÉS KÖZPOLITIKA A DÖNTÉS PRIZMÁJÁN KERESZTÜL

Pál Gábor
(NKE ÁNTK)

Beérkezett: 2022. július 1., véglegesítve: 2022. július 13.

(Boda Zsolt: Ki dönt? Kormányzási stílusok és közpolitikai változás Magyarországon 2002–2014. Budapest, Gondolat Kiadó–TK, 2020).

A hazai politikatudományban – minden esetleges bizalmatlanságra, kételyre és előítéletre rácsáfolva – folyamatosan születnek jelentős munkák. Ezek egyike Boda Zsolt *Ki dönt? Kormányzási stílusok és közpolitikai változás Magyarországon 2002–2014* című műve. A terjedelmes, irodalomjegyzékkel és függelékkel együtt több mint négyszáz oldalas monográfia, amely egyben a szerző 2021 őszén sikerrel megvédett MTA doktori értekezése,¹ egyértelműen fontos, figyelemre méltó, és fajsúlyos alkotás; komoly teljesítmény, és komoly tudományos hozzájárulás.

A kötet elsősorban azt vizsgálja, hogy milyen aktorok, és milyen módon vettek részt a kormányzati-közpolitikai döntéshozatali folyamatokban a Medgyessy-kormány (2002–2004), az első és a második Gyurcsány-kormány (2004–2006, 2006–2008), a Bajnai-kormány (2009–2010), valamint a második Orbán-kormány (2010–2014) időszakában. A szerző a téma szempontjából nyolc szereplőt tekint relevánsnak, és vesz górcső alá: a közvéleményt, a médiát, az érdekcsoportokat, a bürokráciát, az Országgyűlést, az Európai Uniót, és a politikai vezetést. Az alapján, hogy miként viszonyulnak a felsorolt aktorokhoz, mekkora teret engednek nekik a döntéshozatal befolyásolásában (a probléma felvetésétől a javaslatok kidolgozásán át egészen a döntések elfogadtatásáig), hat kormányzási stílust különböztet meg: a hálózatos kormányzást, a neo-weberi államot, a szakértői kormányzást, az oligarchikus kormányzást, a populista kormányzást, és a politikai kormányzást (lásd például a 149. oldalt). A mű két nagyobb részre oszlik. Boda a munka első felében felvázolja a teoretikus kontextust, kijelöli a tudományági és módszertani kereteket, definiálja a legfontosabb fogalmakat, majd ezek „mentén haladva”² vezeti elő a könyv második felében a hazai viszonyokkal kapcsolatos empirikus elemzést.

Nézzük a mű jelentőségét adó főbb összetevőket. Az első ilyen tényező, hogy magyar nyelvű monográfiáról van szó. Talán furcsán hat a megállapítás, de Boda Zsolt munkáját már ez önmagában kiemeli a hazai szakirodalmi termésből. Egy egyre inkább nemzetközi piacra termelő (vagy legalábbis azt célzó) tudományos közegben ugyanis nagyon meg kell becsülni egy valóban átfogó kötetet, amely az itt élő közösség sajátos helyzetére, viszonyaira és problémáira reflektál, az itt élő közösség nyelvén szólal meg, és elsődlegesen az itt élő közösség számára kínál elméleti támpontokat és empirikus eredményeket. Ezekkel az elméleti támpontokkal és empirikus eredményekkel pedig végső soron segíti, támogatja ezt a közösséget abban, hogy az képes legyen saját világának magasabb szintű értelmezésére, saját bajainak mélyebb megértésére, önmagának jobb megismerésére. Egyetértek a szerzővel, aki úgy véli, és egyben úgy reméli, hogy műve „gazdagítja” a magyar nyelvű szakirodalmat (34. o.). Úgyszintén furcsán hangozhat, ha a recenzens tudományos felelősségvállalást emleget egy bírált mű kapcsán. És mégis: egy olyan közegben, amelyben egyre inkább a korlátozott hozzáférésű nemzetközi folyóiratoknak elküldött angol nyelvű cikkek válnak a tudományos eredmények közzétételének legelismertebb (sőt, már-már kizárólagosan legitimnek tekintett) műfaji keretévé, továbbra is életben tartani, magas szinten űzni és monográfiákkal gazdagítani az anyanyelvű tudományt, valódi felelősségvállalást rejtő gesztus. A magyar politikatudomány esetében különösen erős ez a gesztus. Annak ugyanis hányattatott múltjában és mindössze három (és fél) évtizedet felölelő jelenéből adódóan nem igazán volt módja arra, hogy elegendő számú szerzőt felmutatva elegendő számban termeljen ki a közösség saját nyelvén írott, fajsúlyos műveket.

Ebből következik a könyv jelentőségét adó második fontos sajátosság. Jele-sül az, hogy alapvetően, illetve elsődlegesen politikatudományi munkáról van szó. Újabb furcsaság, hogy ezt külön ki kell emelni, hiszen egy bizonyos nézőpontból ez akár még magától értetődőnek is tűnhetne. Ám mivel a szerző a kötetet „közpolitikai tanulmányként” (27. o.) definiálja, ez mind témakijelölését, mind megközelítését tekintve sajátosan interdiszciplináris (vagy multidiszciplináris, esetleg egyenesen transzdiszciplináris) jelleget ad a vállalkozásnak. A közpolitika-tudomány (*policy science*) ugyanis eredeti (amerikai) formájában többnyire önállóan tekintett, ugyanakkor meglehetősen komplex, összetett, köztes helyzetben levő, több tudományág mezsgyéjén elhelyezkedő diszciplína. Ám, más országok tudományos közösségei általi átvétele során semmiféle tényleges szakmai-kulturális-intézményi hagyomány nem rögzíti (köztes) pozícióját. Vagyis az adaptáció, bizonyos esetleges tényezők eredményeképp, az adott, aktuális, konkrét, helyi (tudományos) viszonyoknak megfelelően, volta-képp együtt járhat bármely diszciplináris összetevő felé való eltolódással. A lehetséges „nemzeti közpolitika-tudományok” között ily módon komoly különbségek alakulhatnak ki a kutatási hangsúlyokat, illetve a tudományos rendszertani betagozódást illetően. Boda Zsolt kötetének jelentősége itt abban áll, hogy

alapvetően, illetve elsősorban a (hazai) politikatudománnyal kapcsolja össze a (magyar nyelvű) közpolitika-kutatást. Ez persze nem jelenti azt, hogy utóbbit előbbi pusztá függelékeként akarná definiálni; az összekapcsolás nem rejt magában semmiféle elfoglalást, bekebelezést, kolonizáló aktust, tudománypolitikai annexiót. Pusztán annyi történik, hogy a gondolatmenet (kérdésfeltevésével) a politikatudomány forrásvidékéről indul, majd (elméleti áttekintéseivel és empirikus eredményeivel) a közpolitikának a politikatudománnyal érintkező területét tárja fel és járja be, végül (következtetéseivel) valamelyest ismét a politikatudomány felségterületére kanyarodik vissza. A szerző példának okáért maga is nyilvánvalóvá teszi, hogy kifejezetten törekszik a kormányzás fogalmának a politikatudományba való leíró-analitikus „visszavezetésére” (19. o.). A kötet koncepcióját – egyebek mellett – éppen az teszi karakteressé, hogy egy markánsan politológiai beágyazottságú, politológiai orientációjú, és politológiai relevanciájú *public policy*-elemzést kínál a közelmúlt hazai viszonyaival kapcsolatban. A gondolatmenet elsődleges elméleti bázisa és teoretikus referenciakészlete a politikatudomány kanonikus művein alapul;³ szemlélete és megközelítése a politikatudomány standardjait tükrözi; a felhasznált *policy*-irodalom és az empirikus fejezetekben teret kapó *policy*-megközelítés pedig mintegy ráépül ezekre. Bár olyan szempontok is megjelennek az elemzésben, amelyek a közpolitika-tudománynak a politológiával érintkező részen kívül eső tartományaiból származnak, ezek végig másodlagos, alárendelt szerepben maradnak. A téma vizsgálata során tehát nem közgazdaságtani és menedzsment-szempontokat előtérbe helyező, jogias, illetve adminisztratív-igazgatási fókuszú leírást kapunk. A kötet nem ezen tudományágak diskurzusát gazdagítja, hanem elsődlegesen a politikatudomány számára van komoly hozzáadéka.

A mű jelentőségét harmadrészt a *policy studies* széles körben bevett heurisztikai eszközeinek átvizsgálása, és a kutatni kívánt konkrét társadalmi-, kulturális-, és politikai (terep)viszonyok sajátosságaihoz igazítása adja. Többek között ez különbözteti meg a magyar közpolitikai napirend empirikus elemzését kínáló, 2018-as gyűjteményes kötettől, amelynek Boda Zsolt volt az egyik közreműködő szerkesztője (Sebők Miklós mellett), és amely jelen munka talán legközelebbi tematikus és módszertani előzményének tekinthető.⁴ Az itt bemutatott újabb, terjedelmes, magyar nyelvű, ám immáron egyszerezős könyvben ugyanis – a korábbi, többszerzős munkával ellentétben – komoly számvetés történik azzal, hogy a közpolitika-kutatás hazai adaptációja során mit érdemes átvenni, és mit kell korrigálni, esetleg lecserélni a rendelkezésre álló kiindulópontok, fogalmak, elméletek, modellek és elemzési eljárások közül. A szerző abból indul ki, hogy „a hazai – és feltehetően a régiós – közpolitika-csinálás” bizonyos pontokon nyilvánvalóan „eltér a nyugat-európaiktól – és különösen az amerikaiaktól” (28. o.). Művében ennek megfelelően alaposan és magas szinten reflektál a *policy science* dekontextualizációjában és rekontextualizációjában rejlő kettős problémára. Vagyis arra, hogy ami működött,

érvényes volt, magyarázó erővel bírt a diszciplína eredeti közegében, annak keletkezési helyén, vagy akár bizonyos „átvevő” közösségekben, az korántsem biztos, hogy hasonló megismerési értékkel bír jelenlegi alkalmazási helyén.⁵ A könyv ilyenformán megteremti annak a lehetőségét, hogy a magyar nyelvű, és politikatudományi relevanciájú közpolitika-elemzések mind teoretikusan, mind konceptuálisan, mind metodológiailag többé váljanak pusztá fordításnál. Egy egyedi viszonyokra szabott, éppen ezért egyedi megközelítésű, egyedi fogalmkészlettel és egyedi módszerekkel (is) rendelkező közpolitika-tudomány körvonalai sejlenek fel a munkában – ám nem csupán egy egyszeri feladvány megoldásaként, hanem mintegy kijelölve a haladási irányt, mutatta és kitérítve az utat a további vállalkozások számára is.

A negyedik jelentőségképző tényező a mű integratív és szintetizáló jellege. Nem csupán átfogó, azaz sok kérdést érintő és terjedelmes, azaz a választott témákat hosszan kifejtő munkáról van ugyanis szó. A kötet ennél többet kínál. Koncepciója, szerkezete, egész gondolatmenete különböző elemekből összeillesztett, komplex, mégis szerves(nek tűnő) egységet alkot. Kérdésfelvetései több (politikatudományi) problématerület irányából érkeznek, megállapításai több (ugyancsak politikatudományi) problématerület felé vezetnek. Következtetései éppúgy magukban foglalják az elméleti diskurzusokból desztillált szempontokra való reflexiót, mint az empirikus viszonyok feltárásából, és a rendelkezésre álló adatok átvizsgálásából adódó, leíró érvényű kijelentéseket. Fogalmi-, elméleti-, és módszertani keretei éppen ezért integratívnak, míg eredményei szintetizáltak, illetve szintetizáló jellegűnek ítéelhetők.

Nézzük most egy kicsit részletesebben, milyen komponenseket gyúr egységgé Boda Zsolt a könyvben. A legnyilvánvalóbb, és egyben a legnagyobb kihívást jelentő művelet elmélet és empíria egybeforrasztása. A szerző itt két lehetséges végletet igyekszik – sikerrel – elkerülni. Az egyik, hogy az elmélet pusztán az empirikus vizsgálat felvezetésére, pozicionálására és konceptualizálására szolgáljon; a másik, hogy az empíria váljék az elméleti fejtegetések pusztá függelékévé, csökevényes kinövésévé, a fontos(nak ítélt) tételek jóval kevésbé fontos(nak ítélt) illusztrációjává. A kötet ezek helyett a – tudomány-szemléleti értelemben – szélsőséges megoldások helyett egy arányosabb, kiegyensúlyozottabb, mondhatni középutas megközelítést érvényesít.

A mű első, nagyjából másfél száz oldalas elméleti része oly módon tárgyalja a kormányzás fogalmát, veszi sorra az ezzel kapcsolatos teoretikus kiindulópontokat, értelmezési lehetőségeket és definíciós mintázatokat, hogy nem csupán pozicionálja/konceptualizálja a későbbi empirikus vizsgálatot, hanem egyben „megemeli”, magasabb absztrakciós szintre viszi azt, és ténylegesen beágyazza a leíró megállapításokat a vizsgált problematika teoretikus környezetébe. A mű második, nagyjából kétszáz oldalas empirikus része pedig oly módon elemzi a hazai közpolitikára ráhatással levő aktorok változó szerepét, valamint a 2002 és 2014 között egymást követő magyar kormányok kormány-

zási stílusát, hogy az nem csupán kiegészíti, konkretizálja és szemléleti a teoretikus kijelentéseket, hanem a reflexív módon kiválasztott heurisztikai eszközök segítségével, strukturált, informatív és adatgazdag formában ad tényleges tapasztalati tudást az elmúlt évtizedek hazai viszonyairól. A két rész tulajdonképpen önmagában is megáll a lábán, önmagában is értékes és érdekes olvasmány. A gondolatmenet koherenciája ezzel együtt sem vész el. A második részt felvezető (sorrendben hatodik) fejezet képes tartalmi értelemben is ellátni azt a „híd” szerepet, amely szerkezeti elhelyezéséből adódik számára. Ez a fejezet ténylegesen, és sikerrel kapcsolja össze a kormányzás fogalmáról mindaddig mondottakat az utána következő vizsgálat témájának lehatárolásával, illetve kérdéseinek, módszereinek és adatainak megjelölésével. A második rész záró (sorrendben tizenkettedik) fejezete szintén betölti a strukturális pozíciójából következő funkcióját: az adatok elemzéséből levont konklúziókat visszavezeti az elméleti-fogalmi kiindulópontokra. Ez a felépítés, vagyis, hogy nagyjából a gondolatmenet felénél, illetve annak végén jelennek meg a koherenciaképző, kapocs-jellegű szerkezeti egységek, a kötetet kompozíciós tekintetben is tudatos alkotásnak mutatja. A monográfia tehát összességében sikerrel integrálja a (34. oldalon explicit módon is felvállalt) teoretikus és feltáró-leíró-ismeretbővítő ambíciókat.

Arról persze lehet vitatkozni, hogy a két rész tudományos hozadéka egymáshoz képest miként ítélni lehet. A kötet címe inkább a vállalkozás empirikus aspektusait állítja előtérbe, és ez némileg meghatározhatja az olvasói elvárásokat. Azok számára ugyanis, akik egy elsősorban a magyar közelmúlt kormányzását górcső alá vevő munkát várnak, eléggé meglepő, sőt, akár furcsa lehet az ezt meglehetősen távolról és közvetett formában megalapozó, terjedelmes elméleti rész. Még akár az is felmerülhet, hogy a mű kifejezetten „fejnehéz”, azaz elmélet-hangsúlyos lett. Én azonban recenzensként úgy látom, hogy a két rész közti összhang, egyensúly és szimmetria nem csak a mű szerkezetében érhető tetten: az elméleti és empirikus részek hozadéka, akárcsak azok terjedelme, voltaképp arányos egymással. Így az elmélet iránt érdeklődő olvasókat kellemes meglepetés érheti, míg a címből kiindulva inkább adatokra és ismeretekre szomjazó közönség kap némi „bónuszt”, teoretikus ráadást is az empiria mellé.

A komoly elméleti eredmények mellett ugyanis ott sorakozik egy sor újszerű, izgalmas empirikus eredmény is. Példának okáért az, hogy a – többnyire laikus – kritikai diskurzusokban szinte mágikus erővel felruházott médiának egyik vizsgált kormányzati ciklusban sem volt érdemi befolyása a közpolitikai folyamatokra, míg az Európai Unió végig komoly ráhatással bírt a hazai kormányzásra (353–354. o.).

A kötet integratív és szintetizáló jellege ugyanakkor számos más területen is megmutatkozik. Több helyütt találkozunk a deduktív és az induktív logika komplementer alkalmazásával. Így például, a kormányzás jelenségének fogal-

mi megragadása során a szerző saját bevallása szerint is „ötvözi” annak a funkcionista elméleti megközelítésből való levezetését, illetve az „empirikusan megfigyelhető állami szerepekből” „rekonstruált” „elemekre” való felépítését – vagyis egy deduktív és egy induktív eljárást vegyít (41. o.). Akár ennek folyamányaként is értelmezhető, hogy a gondolatmenet egyszerre láttatja tárgyát makro- és mikroperspektívából. A hazai kormányzás rendszerszintű sajátosságainak általános(ító) és tipologizáló jellegű, analitikus struktúrába foglalt, „felülnézeti” áttekintése mellett ugyanis minderre „alulnézetből” is rácsodálkozhatunk a második, empirikus rész interjúiban, az adatközlőként megszólaltatott hivatalnokok/szakértők egyéni tapasztalatain, történeteiben és értelmezéseiben keresztül. Ugyancsak ide kapcsolható integratív mozzanat, hogy az elemzés a kormányzásról és a közpolitikáról szólva egyesíti magában az amerikai ízű, folyamat- és aktorközpontú szemléletet, és az inkább európainak mondható kontextus- és intézmény-központú megközelítést.

Mindez a szemléletben és a módszertanban is megjelenik. A munka deskriptív alaptónusát helyenként nyíltan, és felvállaltan normatív mozzanatok színezik át. Az alapvetően pártatlan, mérték- és távolságtartó tárgyalásmóddal jól megfér a demokratikus jogállam/liberális demokrácia melletti egyértelmű elköteleződés, az autokráciák rosszabb közpolitikai teljesítményének hangsúlyozása (3. fejezet), vagy a hazai kormányzási stílusok esetében a normának tekintett demokratikus működéstől való eltérés kritikus keretezése (a második Orbán-kormány kapcsán). A műben megjelenő kutatási stratégia elsődlegesen feltáró jellegű, de emellett egyben leíró, megértő és – valamilyest – magyarázó ambíciókkal is rendelkezik. Az alkalmazott módszertan kevert, vegyes jellegű: kvantitatív és kvalitatív eljárások egyaránt szerepet kapnak az elemzésben.

Boda Zsolt könyvének jelentősége kapcsán ötödik tényezőként érdemes kiemelni, hogy a politikatudomány egyik központi jelentőségű, ám összességében meglehetősen elhanyagolt problémájáról szól. Recenzióként ugyanis egyet kell hogy értsek a szerző azon tézisszerű megállapításával, miszerint a „politikai rendszer működése a kormányzás felé mutat” (48. o.). Ugyanakkor szembeűnő, hogy a kormányzás jelenségére vonatkozóan a politológiai szakirodalom milyen kevés elméleti támponttal, illetve empirikus eredménnyel szolgál. A különböző kormányzási stílusok meghatározása, tipológiába rendezése, és empirikus elemzések fogalmi kereteként való alkalmazása pedig végképp olyan tudományos innovációnak tekinthető, amely csaknem előzmények nélküli.⁶

Boda a kormányzás „középszintű”, politológiai ihletésű és politológiai relevanciájú fogalmával dolgozik. Vagyis nem a tág értelemben, társadalmi koordinációként felfogott *governance* érdekli, de nem is a kifejezés szűk értelmét alapul véve, pusztán az állami működésre, a politikai és adminisztratív intézményrendszer (formális) tevékenységére koncentrálva közelít a kérdéskörhöz.

A könyvben „a kormány(zat)hoz kapcsolódó közpolitikai folyamatok koordinálásaként” (17. o.) határozza meg a kormányzást, és szorosan összekapcsolja a döntés, valamint az abban megnyilvánuló hatalom problematikájával.

A kormányzási- és közpolitikai stílus fogalmának meghatározása igazodik ehhez: a szerző elsődlegesen „a kormányzás folyamatában részt vevő közpolitikai szereplők befolyásának specifikus konstellációjaként” értelmezi azt (15. o.). Ugyanakkor, bár kétségkívül ez az interpretációs főirány, a szövegben felsejlik egy tágabb, komplexebb megközelítés is, amely a kormányzási stílust jellegzetes megoldások, karakteres problémaértelmezési és problémakezelési módozatok, sajátos vezetési attitűdök, jellemző döntési eljárások, és az azokba bevont aktorokkal kialakított kapcsolatok összefüggő mintázataként körvonalazza.

A kötetben felvázolt ideáltipikus kormányzási stílusok között akadnak nagy múltú, klasszikus kategóriák (mint az oligarchikus kormányzás), a jelen közéleti diskurzusaiban is gyakorta megjelenő, erősen átpolitizált elnevezések (populista kormányzás), és elvontabb, „stílusként” inkább csak meglehetősen kiterjedt olvasottsággal, és/vagy komoly képzelőerővel értelmezhető kifejezések (neo-weberi állam). A típusok sorában akadnak olyanok, amelyek egymás kvázi ellenpólusaiként tűnnek fel (mint a szakértői kormányzás és a politikai kormányzás), és olyanok is, amelyek egymást átfedő és kiegészítő logikát sugallnak (mint a populista és a politikai kormányzás). A tipológia összességében jónak ítéltető; mind praktikus, elemzési szempontból megfelelőnek, mind analitikus tekintetben alaposnak, végiggondoltnak.

A munka hiánypótló jellege, és úttörő jelentősége ugyanakkor nem csak teoretikus, hanem empirikus vonatkozásban is vitathatatlan. A hazai kormányzási stílusokkal kapcsolatban lényegében ez az első igazán célzott és koncipiált, komolyabb időtávot átfogó, és jelentősebb adatmennyiség birtokában végzett elemzés.

A kötet jelentőségét adó hatodik faktor az oktatási célú felhasználás lehetősége. Ezt maga a szerző is említi a művel kapcsolatos ambíciói sorában (34. o.). Ennek megvalósulását több koncepcionális, szerkesztési és szövegtechnikai megoldás is támogatja. A kötet tizenkét fejezetből áll. Ez, ha hozzávetőleg egy fejezet – egy tantermi előadás logikával számolunk, lényegében kiadja, lefedi, illetve biztosítja egy féléves tárgy anyagát. A gondolatmenet világos ívet jár be: az elméleti keretek felvázolása és a fogalmak meghatározása irányából halad az empirikus viszonyok leírása felé. Ez részint megfelel a hazai felsőoktatásban bevett tárgyalási logikának, részint lehetővé teszi, hogy a fogalmi-elméleti alapozás nyomán a konkrét témát, vagy akár az egész tudományterületet kevéssé ismerő közönség is érdemben el tudja sajátítani az anyagot. A szövegben számos olyan, vélhetően tudatosan elhelyezett megoldással találkozunk, amelyek nyilvánvaló didaktikai értékkel bírnak. Kiemelések, ismétlések, összefoglalások, táblázatok, és – helyenként – diagramok segítik a

megértést, szemléltetik, és hozzák közelebb az olvasóhoz az egyébként meglehetősen komplex, és korántsem könnyen emészthető tartalmat. Gyakorló egyetemi oktatóként úgy látom, hogy leginkább társadalomtudományos alapképzettségű, kifejezetten a közpolitika iránt érdeklődő, mesterszakos hallgatók esetében tudna hasznosulni ez a jelentős tudásanyagot mozgó, és korántsem tankönyvnek íródott munka.

Természetesen a művel kapcsolatban különféle kritikák is megfogalmazhatók. Felvethető, hogy a lobbizás problematikája szinte teljesen háttérbe szorul, a döntéshozatalként felfogott kormányzás rejtett, informális összetevői pedig voltaképp kimaradnak az elemzésből.⁷ Ugyancsak felvethető, hogy szembeszökően kevés hangsúlyt kap a döntéseket hozó aktorok sajátos tudása, világmépe, hiedelemrendszere és értékrendje. Az ideológiák szerepének és közpolitika-formálásra gyakorolt hatásának rövidke felvillantásán kívül (122–124. o.) sem politikai, sem adminisztratív, sem szervezeti kultúrákról, sem kulcsfogalmakról, narratívákról, diskurzusokról nem nagyon olvashatunk a kötet lapjain. Pedig ezek minden bizonnyal érdekes összefüggésekkel gazdagíthatnák a hazai kormányzási stílusok vizsgálatát. Szintén felmerülhet némi metodológiai kétely a hivatalnokokkal és szakértőkkel készített interjúk menynységét, lebonyolítási módját, és magyarázó erejét illetően.⁸

Mindent összevetve ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy a munka erényei mind mennyiségi, mind minőségi értelemben sokszorososan meghaladják annak (apróbb) hiányosságait. Boda Zsolt könyve fontos munka, és jó szívvel ajánlható a hazai politikatudományi irodalom törzsközönségén túl szélesebb olvasótábor számára is.

JEGYZETEK

¹ A bírálóbizottság tagjaként magam is részt vettem a 2021. szeptember 3-án online formában lezajlott eseményen. A nyilvános vitában elhangzottak, különösen az opponensek hozzászólásai hasznos felvetésekkel, kiindulópontokkal és ötletekkel szolgáltak jelen recenzió gondolatmenete számára. Ezért ehelyütt szeretném méltatni és megköszönni – elsősorban – Pálné Kovács Ilona, Bozóki András, és Kaiser Tamás előszóban is kifejtett szakmai véleményét, inspiráló gondolatait és pontos megállapításait.

² Ez a szerző egyik jellegzetes, a szöveg több pontján alkalmazott, önkomentárszerű fordulata, ezért szerepel idézőjelben.

³ Leginkább Robert Dahl, Mark Bevir, Andrew Heywood, és Anthony Downs klasszikus munkáinak hatása érzékelhető.

⁴ Lásd Boda–Sebők, 2018.

⁵ Érdekesesség, hogy az alapozó szintű közpolitikai tankönyvekben nagy kedvvel citált ciklus-modell különféle verziói, valamint a közpolitikai változás magyarázatára szolgáló mainstream középszintű elméletek (*multiple streams, advocacy coalition framework*, episztemikus közösségek) a jelek szerint kihullottak ezen a rostán.

- ⁶ „Csaknem” előzmények nélküli, de nem teljesen az. A közpolitikai stílusokkal kapcsolatos műveket maga Boda is hivatkozta (elsősorban Richardson *policy style*-fogalmára támaszkodva, 124–127. o.), de említhető még Barry Bozeman közpolitikai filozófia (*policy philosophy*)-konceptiója is (Bozeman, 1979).
- ⁷ A szempont olyannyira felvethető, hogy az MTA-doktori értekezés nyilvános vitáján néhányan (köztük Bozóki András) fel is vetették.
- ⁸ A hangrögzítés mellőzése például nagy valószínűséggel növelte az alanyok biztonságérzetét és erősítette az őszinte válaszadásra való hajlandóságot, ugyanakkor vélhetően eredményezett bizonyos metodológiai problémákat az elemzésre szánt anyag pontosságát, tartalmi reprezentativitását illetően. Az is megfontolandó, hogy amennyiben a beszélgetések elemzése nem szoftverek közbeiktatásával, hanem humán hermeneutikai képességekre építő módon történt volna, úgy a jelentéshordozók összetettebb (hangsúlyokra, gesztusokra is kiterjedő) analízise árnyaltabb leírást, míg a forráskritikai szempont megjelenítése magasabb érvényességű megállapításokat tett volna lehetővé.

IRODALOM

- Boda Zsolt–Sebők Miklós (2018): *A magyar közpolitikai napirend. Elméleti alapok, empirikus eredmények*. Budapest, MTA TK PTI.
- Bozeman, Barry (1979): *Public Management and Policy Analysis*. New York, St. Martin's Press.

ÚJ KÖNYVEK VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA

2022. 3. negyedév

Összeállította: Kusztor Éva
Lezárva: 2022. augusztus 22.

JOG, JOGTUDOMÁNY

BÁRD Károly: Számonkérés a holokausztért
Múlt és Jövő Alapítvány, 2022.

FERDINANDY Gejza: A királyi méltóság és hatalom Magyarországon
Nemzeti Örökség K., 2022. 344 p.

Koen LENAERTS, José A. GUTIÉRREZ-FONS: Az Európai Unió Bíróságának
jogértelmezési módszerei
HVG-ORAC, 2022. 212 p.

POLITIKA, POLITIKATUDOMÁNY

BÉKÉS Márton: Nemzeti blokk
KKETTK Alapítvány, 2022. 160 p.

GOSZTONYI Gergely: Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig
Gondolat, 2022. 304 p.

John KEANE: A demokrácia legrövidebb története
Athenaeum, 2022. 261 p.

MAJTÉNYI László: Bibó István és a 21. század
Corvina, 2022, 296 p.

Tim MARSHALL: A földrajz hatalma
Tíz térkép, amely rávilágít világunk jövőjére
Park K., 2022. 423 p.

MIKECZ Dániel, OROSS Dániel (szerk.): Éghajlatváltozás és politika
Attitűdök, tüntetők, reakciók
Napvilág, 2022.

PILLÓK Péter, STEFKOVICS Ádám, HORTAY Olivér (szerk.): Századvég
Riport 2021. Társadalom, gazdaság és politika napjainkban
Századvég, 2022. 448 p.

Tilo SCHABERT: Boston Politics
A kreatív hatalomgyakorlás művészete
MCC Press, 2022. 450 p.

Ryszard TERLECKI: Szolidaritás 1980–1989.
A szabadság lengyel útja
Magyar Napló, 2022. 232 p.

POLITIKATÖRTÉNET

ANDRÁS Edit, MÉLYI József, PETŐ Andrea (szerk.): Elhallgatva
A háborús erőszak tétel története és megjelenítése
Budapest Főváros Levéltára, 2022. 299 p.

APOR Balázs: Láthatalan tündöklés
Rákosi Mátyás kultusza a sztálinista Magyarországon 1945–1956
Jaffa K., 2022. 406 p.
(Modern magyar történelem)

HERMANN Róbert, LIGETI Dávid (szerk.): 1920 – Kényszerpályán
Országgyűlés Hivatala, 2022. 340 p.
(Tudományos konferenciák az Országgházban)

KISS Ágnes: Finomhangolás
Koordináció és kontroll a szovjet típusú cenzúrarendszerekben.
Romániai példák (1949–1989)
Kriterion–EME, Kolozsvár, 2022. 204 p.

KULCSÁR Beáta: „Adónyomorítás miatt zárva” Egy nagyváradi család
története (1858–1944). Kriterion–EME, Kolozsvár, 2022. 288 p.

PÁNCZÉL HEGEDŰS János: Nem forradalom, hanem szabadságharc
L Harmattan, 2022. 390 p.

PUBLICISZTIKA, ÉLETRAJZ

Gallagher FENWICK: Zelenszkij és a vérző Ukrajna
Corvina, 2022. 256 p.

Masha GESSEN: Jövönk a múlt
Európa K., 2022. 552 p.

HERZL Tivadar: Napló (1895-1904)
Közép- és Kelet-Európai Tört. és Társ. K., 2022. 640 p.

KISS Róbert Richard: Így látják a magyarokat a világban 3. kiad.
MediaCom, 2022. 216 p.

KRAHULCSÁN Zsolt: Biszku
A megtorlás belügyminiszterének életútja (Modern magyar történelem)
Jaffa K., 2022. 304 p.

Kati MARTON: Merkel
Corvina, 2022. 450 p

Anna POLITKOVSKAJA: Csakis a tiszta igazat
Válogatott írások
Athenaeum, 2022. 672 p.

Szerhij RUDENKO: Zelenszkij smink nélkül
Helikon, 2022.

TÓDOR János: Rendőri intézkedés alá vonva
Magyar Covid agressziók
Dodeskaden K., 2022 165 p.

SZOCIOLÓGIA

CSIKÓS Gábor (szerk.): Forrásvidékek
Bölcsészettudományi Kutatóközp., Nemzeti Emlékezet Biz., 2022. 384 p.
(Magyar vidék a 20. században)

FALYUNA Nóra, Krekó Péter (szerk.): Sarlatánok kora
Miért dőlünk be az áltudományoknak?
Athenaeum, 2022. 400 p.

Birgit KELLE: Genderkomédia
Hogyan akar egy abszurd ideológia uralkodni a mindennapjainkon?
MCC Press Kft., 2022. 208 p.

PORKOLÁB Gyöngyi: Csak példakép(p)
Csak design kör Egyesület, 2022. 223 p.

VARGA Zsuzsanna: A magyar parasztság esete a szovjet kolhossal
L'Harmattan, 2022. 204 p.
(Humaniórák)

PAKSI Borbála, DEMETROVICS Zsolt (szerk.): Addiktológiai problémák
Magyarországon
Helyzetkép a lakossági kutatások tükrében I-II.
1. köt. Szerhasználó magatartások 246 p.
2. köt. Viselkedési addikciók 236 p.
(RendSzerTan sorozat)

ABSTRACTS

Alexandra Holle–Éva Ványi

REPORT ON THE STATE OF SCHOOL-BASED CIVIC EDUCATION
IN HUNGARY. CONTEXT, FAILURES, DIRECTIONS FOR FUTURE RESEARCH,
AND RESEARCH CHALLENGES.

The apolitical attitude, civic passivity, and extreme polarization of Hungarian youth have been widely discussed in the literature, and the need for the development of civic education in schools is raised from time to time. However, relatively few social science studies have been carried out on this topic in the last three decades. In this paper, we aim to provide a starting point for such research by presenting an overview of the state of the field. By introducing the concept, we illustrate the diversity of the subject. By providing the historical context we show that it is impossible to develop school-based civic education by simply following the models and adopting the ideas and practices developed in mature democracies. We discuss the accumulated achievements of youth sociology and education science since the regime change and use them to identify the gaps and research directions that we believe are necessary to develop policy recommendations. We believe that, in order to improve civic education in schools, education policy should commit itself to the systematic measurement of students' civic competencies and school factors. Furthermore, we consider it important to explore teachers' beliefs on the subject and to collect information on citizenship education programs in alternative schools and in the extracurricular sphere.

Keywords: political socialization, civic education, public education, youth.

Krisztina Burai

EMOTIONS AND VIRALITY ON SOCIAL MEDIA
INVESTIGATING THE EMOTIONAL CONTENT OF THE MOST POPULAR
FACEBOOK POSTS OF POLITICAL PARTIES DURING
THE 2018 ELECTION CAMPAIGN IN HUNGARY

Social media is becoming a more and more important tool in political communication as opposed to classical media outlets: on these social media websites, especially on Facebook, the reactions of users significantly increase the visibility of a message, so the main goal of political actors has become to cre-

ate content that can go viral. Previous research highlighted that emotions play a significant role in this process. In my study, after reviewing the relevant literature, I present the results of the qualitative research in which I examined the emotional character of parties' most successful Facebook posts published during the campaign of the Hungarian parliamentary election in 2018. The results show that even though it is more difficult for voters to connect emotionally to a party than a person, parties' most successful posts were mainly emotional. Based on the results, there are also several differences compared to politicians' viral posts: in the case of parties, negative content is more popular and neutral content can also go viral.

Keywords: emotions, political communication, Facebook, virality, political campaign.

Fruzsina Nábelek

EXPLAINING NEGATIVE CAMPAIGNING – A NETWORK-BASED APPROACH
TO CAMPAIGN STRATEGY

Negative campaigning is an essential but risky element of the campaign strategy. Research shows that the parties' strategic decision between negative and positive messages is influenced by many factors. However, the literature also shows that most of these factors apply only in certain countries or certain election campaigns, while in other contexts they do not explain the choice of going negative. All of this can be related to the fact that the most common hypotheses of negative campaigning – which can be described as 'static' – focus on the characteristics of the candidate or the party or their position during a given campaign, while they do not take into account that the messages are adapted to the dynamics of the campaign and to the interconnected communication of its actors. Taking all of this into account, this study interprets campaigning as an interaction between the parties and complements the explanations of negative campaigning by using theories of social network analysis. The analysis tests the validity of the static and dynamic explanations of negative campaigning in the case of the Hungarian parliamentary election campaigns between 1998 and 2018.

Keywords: election campaign, negative campaigning, social networks.

Xénia Farkas–Márton Bene

VIKTOR ORBÁN'S VISUAL AND VERBAL POPULIST STYLE ON FACEBOOK

The aim of this study is to contribute to the field of visual political communication by creating and testing a bimodal (visual and verbal) coding scheme, which can be applied to study populism as a style. For that, the paper trans-

lates Moffitt's (2016) theory on populist communication style into a code book that can capture not only the verbal but also the visual elements of populist style. Accordingly, the coding scheme is used to perform a quantitative content analysis on Viktor Orbán's image-based Facebook posts between 2018 and 2020. This three-year period includes election campaigns, the first wave of the COVID-19 pandemic, and some months without major political events. The results show that Moffitt's (2016) populist style is only partially present in the Hungarian Prime Minister's bimodal Facebook communication. Furthermore, the comparison of different communication periods does not reveal major differences. However, there are significant variations in verbal and visual communication: the populist style is mainly communicated by visual elements, which means that the study of populist communication requires the examination of visuals.

Keywords: visual political communication, populism, Facebook, content analysis.

Róbert Dávid Kiss–Lili Naómi Zemplényi
POLITICS THROUGH THE LENSES OF HISTORY – THE SCHOOL
OF APD AND HUNGARIAN POLITICS

The study serves as an introduction (primarily for Hungarian researchers) into the ideas and research interests of American Political Development (APD). The study argues that applying the ideas and narratives of APD – especially its political historic approach – in the research of Hungary would enable academics to study contemporary Hungarian politics from a fresh, unique perspective. Besides APD's political historic viewpoint, the study highlights five other traits of APD (its one country focus, its focus on the state, its definition of 'political development', as well as its focus on both institutions and political ideas), which might strike Hungarian political scientists as a new and alternative approach to studying politics.

Keywords: Hungarian politics, American Political Development, political history, historical institutionalism, political development.

CONTENTS

POLITICAL LEARNING

- *Alexandra Holle–Éva Ványi*: Report on the state of school-based civic education in Hungary. Context, failures, directions for future research, and research challenges 7

COMMUNICATION – MEDIA

- *Krisztina Burai*: Emotions and Virality on Social Media. Investigating the emotional content of the most popular Facebook posts of political parties during the 2018 election campaign in Hungary 37
- *Fruzsina Nábelek*: Explaining negative campaigning – a network-based approach to campaign strategy 59
- *Xénia Farkas–Márton Bene*: Viktor Orbán’s visual and verbal populist style on Facebook 82

LOOK OUT

- *Róbert Dávid Kiss–Lili Naómi Zemplényi*: Politics through the Lenses of History – The School of APD and Hungarian Politics 111

BOOK REVIEWS

- *Gábor Pál*: Governance and public policy through the prism of decision (*Boda Zsolt: Ki dönt? Kormányzási stílusok és közpolitikai változás Magyarországon 2002–2014*) 135

BOOK WATCH 145

ABSTRACTS 149

TISZTELT LEENDŐ ÉS KORÁBBI SZERZŐINK!

Örömmel értesítjük Önöket, hogy a *Politikatudományi Szemle* 2018. évi 2. számától minden cikkünk egyedi internetes azonosítót, úgynevezett **DOI** megjelölést kap. Ezzel a lapunk nemzetköziesedik, mert a különböző keresőmotorok gyorsabban és hatékonyabban tudják cikkeinket megtalálni.

A DOI azonosítót a szerkesztőség **automatikusan** fogja **adni** az egyes cikkeknek. Felépítése a következő lesz: <https://10.30718/POLTUD.HU.2018.2.8>. A törtvonal előtti rész az ún. **DOI prefix**, amit **minden egyes cikk** megkap az előzetes regisztrációnk alapján. Ez tehát egy állandó elem. A POLTUD.HU utal a lapunkra, a többi rész viszont mindig változik, hiszen az aktuális lapszámhoz és oldalszámhoz igazodik. A DOI azonosító örök, ugyanakkor pénzbe kerül. A DOI-t a szerkesztőség szolgáltatásként nyújtja az Önök számára, ezért a költségeket saját maga állja.

Ezzel Önöknek, Tisztelt Szerzők, tehát nincs külön dolguk.

A DOI ugyanakkor kölcsönösségi, viszonyossági alapon működő rendszer, ezért elvárásokat fogalmaz a szerkesztőségekkel és a szerzőkkel szemben.

Tisztelettel kérjük Önöket, hogy ezentúl az irodalomjegyzékben jelzett hivatkozások és szakirodalmak **mindegyikénél** tüntessék fel az **adott cikkre vonatkozó PONTOS és TELJES DOI azonosítót** [például laptársunknál, a Socio.hu-nál a következő azonosítóról van szó: <https://10.18030/socio.hu.2018.1.69>]. Az egyes cikkek hivatkozását a következő helyen találja meg: <https://search.crossref.org/>

A CrossRef-regisztrációnk során, ami lehetővé teszi a DOI használatát, szerkesztőségünk vállalta, hogy elfogadja ezt a feltételt, azaz minden cikknél feltünteti a szakirodalmi hivatkozásokhoz tartozó DOI azonosítót. Kérjük tehát, hogy Önök is tegyenek eleget ennek az egyébként nem túl nagy kérésnek. Amikor készítik az irodalomjegyzéket, másolják be a vonatkozó cikkhez tartozó DOI azonosítót, és illesszék be a hivatkozás végére.

Kérjük, ne feledjék, mindig a teljes azonosító feltüntetésére van szükség!

Örüljünk együtt ennek az újdonságnak!

Üdvözlettel,

a *Politikatudományi Szemle* szerkesztősége

SZERZŐINKHEZ

(A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI)

1. A Politikatudományi Szemle című referált folyóirat magyar nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat és könyvrecenziókat – fogad el.

2. A kéziratok minimális terjedelme tanulmányok esetén 40 000 karakter, recenziók esetén 15 000 bruttó (azaz szóközökkel együtt értendő) karakter. A kéziratok maximális terjedelme tanulmányok esetén 50 000, kivételes esetben 60 000 leütés, a recenzióké pedig 25 000 leütés lehet. Az egyes szakterületeket áttekinteni kívánó „state of the art” illetve a „review of article” műfajú szövegek esetében a minimális karakterszám 30 000 a maximális 50 000 bruttó leütés lehet.

3. A kéziratokat Word formátumban kérjük a *posze@tk.mta.hu* címre elküldeni.

4. A kéziratnak tartalmaznia kell:

- a. egy magyar szöveg-összefoglalót;
- b. egy angol nyelvű szöveg-összefoglalót (abstract);
- c. kulcsszavakat, valamint
- d. a szerző titulusát és pontos munkahelyi adatait. A szerző neve a tanulmány felett szerepeljen.

5. Szöveg közbeni kiemelésként *dőlt betű* alkalmazható; ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagybetű csak egészen kivételes esetben fogadható el.

6. A közvetlen hivatkozásokat a szövegtörzs tartalmazza, ezek ne jegyzetekben szerepeljenek. Minden idézetet, hivatkozást igénylő állítást vagy kifejezést követően zárójelben tüntessék fel a szerző vezetéknevét, az idézett vagy hivatkozott mű publikálásának évszámát és – ha szükséges – az idézett oldalakat a következő formában: (Arendt, 1992: 25.) vagy (Arendt, 1992: 135–138.).

7. A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák (tehát nem hivatkozásokat). A jegyzetek helyét a tanulmányon belül felső indexben lévő arab számmal jelöljék (így: ¹), a jegyzeteket pedig kérjük a szöveg végén számozott formában elhelyezni. Indokolt esetben lábjeget alkalmazható, amelyet – ha csak kis

számban fordul elő – a szövegben csillaggal (*) kell jelölni, s az oldal alján kell elhelyezni.

8. Kérjük, hogy a felhasznált irodalom jegyzéke csak a ténylegesen hivatkozott publikációkat tartalmazza. Az explicit módon hivatkozott forrásokon kívül az irodalomjegyzék legfeljebb még 10–15 forrásmegjelölést tartalmazhat.

A Politikatudományi Szemle 2018. évi 2. számától minden cikkünk egyedi internetes azonosítót, úgynevezett DOI megjelölést kap. Kérjük szerzőinket, hogy az irodalomjegyzékben jelzett hivatkozások és szakirodalmak **mindegyikénél** tüntessék fel az **adott cikkre vonatkozó PONTOS és TELJES DOI azonosítót, így: [https://doi.org/...](https://doi.org/)**

9. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén közöljük, a következőképpen oldva fel a szöveg közti utalásokat:

a) könyveknél:

Arendt, Hannah (1992): *A totalitarizmus gyökerei*. Budapest, Európa.

b) tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek esetében: Mickiewicz, Ellen (2000): Institutional Incapacity, the Attentive Public, and Media Pluralism in Russia. In: Richard Gunther and Anthony Mughan (eds.): *Democracy and the Media*. Cambridge, Cambridge University Press. 29–79.

c) folyóiratban megjelent tanulmány esetében:

Selck, J. Torsten (2004): On the Dimensionality of European Union Legislative. *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 16, No. 2. April, 203–222. pp. <https://doi.org/10.1177/0951629804041119>

10. A táblázatokat és az ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket feltüntetve, a szövegbe építve kérjük. A fekete-fehér ábrákat Excel formátumban, a közlés előtt kérjük mellékelni. A táblázat formázási szabálya:

1. táblázat. Cím.

elnevezés	adat 1	adat 2
párt 1	33,0	0,33
párt 2	34,0	0,34
párt 3.	33,0	0,33
Összesen	100,0	1,00

* megjegyzés.

Forrás:

11. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk.

12. Kézirat beérkezési és lehetséges közlési határideje.

beérkezési határidő	a közlés első lehetséges határideje
január 15.	első szám
március 15.	második szám
május 31.	harmadik szám
szeptember 15.	negyedik szám

A szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy az egyes cikkek közlési sorrendjét, maga határozza meg.

13. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.